

**Organisering av offentligt finansierade
verksamheter
riktade mot ungdomars
fria tid**

Hans Ekbrand
2009:2

Innehåll

1	Inledning	5
1.1	Bakgrund	6
1.2	Syfte och frågeställningar	6
1.2.1	Frågeställningar	6
1.3	Avgränsning av studieobjektet	7
1.4	Begreppet fält	7
1.5	Begreppet kapital	9
1.5.1	Om fälts relativa autonomi	9
1.5.2	Om fält och kamper	11
1.6	Professionalisering	13
2	Metod	15
2.1	Tidens betydelse	15
2.2	Att finna och förstå värdeomdömen	16
2.3	Urval av intervjupersoner	17
2.4	Studie av residensstädernas kommunala webbplatser om fritid	18
2.5	Urval av texter	19
3	Kartläggning av aktörerna och deras roller	20
3.1	Relationen mellan fritidsfältet och fritidssysselsättningar	20
3.1.1	Offentlig, icke-offentlig och kommersiell verksamhet	21
3.1.2	Avgränsningen "delvis offentligt finansierade" verksamheter	25
3.1.3	Avgiftsbaserade gemenskaper	25
3.1.4	Medlemsbaserade gemenskaper	26
3.1.5	Ledarledda öppna verksamheter	26
3.1.6	Ledarledda slutna verksamheter	26
3.2	Rollerna på fältet	27
3.3	Utförare	27
3.4	Utvärderare	28
3.5	Kvalitetsutvecklare	29
3.6	Utbildningsanordnare	31
3.6.1	Utbildning av utförare	31
3.6.2	Utbildning av planerare/utredare/finansiärer	31
3.7	Finansiärer	32
3.7.1	Finansiering av verksamheter	32
3.7.2	Finansiering av utbildning	34
3.7.3	Finansiering av utvärderingar	34

3.7.4	Finansiering av kvalitetsutveckling	34
3.8	Organisationer som har flera roller / Hybridorganisationer / Joint Ventures	34
4	Fritidsverksamheters mål: trender i tiden	36
4.1	Delaktighet	36
4.2	Samverkan	37
4.3	Förebyggande	37
4.4	Främjande	38
4.5	Jämställdhet	39
4.6	Fostran och kontroll	39
5	Vad säger aktörerna om fältets roller?	41
5.1	Utbildningen av fritidsledare	41
5.2	Universitets- och högskoleutbildningarna	42
5.2.1	Lunds universitets utbildningsprogram med inriktning på fritid . .	43
5.2.2	Nätbaserade fristående kurser i Skellefteå/Luleå	45
5.2.3	Utbildningarna vid Malmö högskola	47
5.2.4	Analys	50
5.3	Sveriges Kommuner och Landsting	52
5.4	Kommunerna	54
5.4.1	Kommunernas prioriteringar	55
5.4.2	Varför finansierar kommunerna fritidsverksamhet?	56
5.4.3	Vad vill man få för pengarna?	57
5.4.4	Uppföljning och utvärdering	57
5.4.5	Erkännande och belöningar	58
5.4.6	Projektform eller reguljär verksamhet?	58
5.5	Utförare: Hybridorganisationer och nya mötesplatser	59
5.5.1	Fryshuset	59
5.5.2	Meeths	63
5.5.3	Bryggeriet	65
6	Erkännande och misskännande: Allianser och kamper	67
6.1	Allianser	67
6.2	Vilka aktörer har makt att utdela erkännande, eller auktoritet att uttala sig?	67
6.2.1	Misskännande tal	68
6.2.2	Positivt tal	69
6.2.3	Vem har auktoritet att utdela priser och utmärkelser?	70
6.3	Vilka former av kapital erkänns på fältet?	70
6.3.1	GMC i kommunernas tal om satsningar på fritidsverksamheter . . .	70
6.3.2	GMC i utvärderingar av fritidsverksamheter	72
6.3.3	GMC enligt KEKS	74
6.3.4	GMC i forskningen om fritidsledare	74
6.3.5	GMC i Fryshusets tal	78
6.3.6	Analys	81

6.3.7	Övriga good-making characteristics	82
6.4	Synpunkter på öppen fritidsverksamhet och fritidsledares roll	83
6.5	Förebyggande vs Främjande	83
7	Externt Inflytande: Samhälleliga trender	86
7.1	New Public Management	86
7.1.1	Social ekonomi	88
7.2	Projektifiering av verksamheter	89
7.2.1	EU-stöd, samfinansiering	92
8	Slutsatser	94
8.1	Främjande eller Förebyggande Fritidspolitik?	94
8.1.1	Resurssvaga ungdomars rättigheter till en god fritid	95
8.2	Fältets karaktär	96
8.2.1	Aktörer i marginalen	97
	Litteraturförteckning	98

1 Inledning

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att kartlägga och analysera olika aktörers positioner och dessas relationer på fältet för förebyggande och främjande verksamheter vilka riktas mot ungdomars fria tid.

Kartläggningen är tänkt att bidra till en ökad föreståelse bland såväl politiker som professionella för de olika aktörernas perspektiv, mål, strategier, specifika kunskande och intressen.

1.1.1 Frågeställningar

Frågeställningarna är grupperade i tre olika teman: fältets struktur, aktörernas kapital och aktörernas målsättningar.

Fältets struktur och gränser

Fältet utgörs av aktörer som intar olika positioner. Snarare än ett två-dimensionellt fält är det rimligt att tänka sig ett antal dimensioner som skiljer olika aktörer/positioner åt. Följande dimensioner är relevanta att använda för att urskilja positioner:

- Beställare/finansiär - Producent/utförare
- Bedömare/utvärderare - Praktiker
- Professionell lönearbetare - Ideellt arbetande
- Utbildare - Yrkesverksam

Dessa dimensioner kan användas för att klassificera aktörers positioner på fältet, och hänger sannolikt samman med skillnader i hur man ser på kvalitet, t.ex. i termer av "förebyggande och främjande", och skillnader i möjlighet att påverka andras uppfattningar i dessa frågor.

Aktörernas kapital

Vilka aktörer intar dessa positioner och hur styrs aktörernas handlingsutrymme av den institutionella ram de ingår i? Vilket specifikt "kapital", i sociologen Pierre Bourdieus mening, bidrar aktörer från olika institutioner med? Även aktörer som är beställare, bedömare eller utbildare har ett specifikt kapital som kan vara mer eller mindre erkänt av andra aktörer på fältet.

Aktörernas målsättningar

Vilka betydelser lägger aktörerna i begreppen "förebyggande" respektive "främjande"? Fångar dessa begrepp vad aktörerna anser vara målet med verksamheterna, eller uppfattas något av begreppen som mer i överensstämmelse med organisationens målsättningar? Uppfattas "förebyggande" och "främjande" som delvis motstridiga mål? Påverkas synen på "förebyggande" och "främjande" av vilken (mål)grupp av ungdomar som aktörerna arbetar med? Är olika positioner på fältet förbundna med olika syn på vad som är hög kvalitet i socialpedagogiskt arbete mot ungdomars fria tid, eller med olika syn på hur begreppen "förebyggande" respektive "främjande" ska tolkas?

1.2 Avgränsning av studieobjektet

Med offentligt finansierade verksamheter riktade mot ungdomars fria tid kan man avse en lång rad av, till sin karaktär mycket olika verksamheter, exempelvis kommunala fritidsgårdar, studieförbundens musikkurser, socialtjänstens kontaktpersoner, idrottsutövande i en förening, bibliotek. Såväl "fritid" som "ungdomar", "offentligt finansierade" och dess "organisering" behöver definieras. Med *offentligt finansierad* menar jag verksamheter som åtminstone *delvis* har finansierats med medel från myndigheter som kommuner, Ungdomsstyrelsen, Brottsförebyggande rådet eller Allmänna Arvsfonden. Med ungdomar menar jag människor i åldrarna 13-20 år, men eftersom få verksamheter riktar sig enbart till en viss ålderskull kan en del av verksamheterna som jag inkluderar också inbegripa deltagare som är yngre än 13 eller äldre än 20 år. Begreppen "fri tid", hädanefter benämnt fritid, och "organisering" kräver mer utvecklade definitioner. Begreppet "fritid" har funnits så länge i vardagsspråket att det inte riktigt har samma betydelse som "fri tid", åtminstone läser jag själv in en betoning på "fri" i begreppet "fri tid" som inte på samma sätt lika självklart ligger i "fritid". I begreppet "fritid" ligger för mig en association till något som är organiserat och så att säga redan inbokat, planerat. Hans-Erik Olsson skiljer på fri tid som är tid fri från tvång och fritid som är den del av den fria tiden som ägnas åt aktiviteter av något slag.¹ I den här studien kommer jag att använda Bourdieus begrepp *fält*, både som hjälp för att avgöra vilken data som ska samlas in och som hjälp för att begripliggöra denna.

1.3 Begreppet fält

Pierre Bourdieus begrepp fält är i hans sociologiska teori intimt förknippat med begreppen *kapital* och *habitus*, så att ett fält utgör det sociala rum där aktörer med olika former av erkända tillgångar och mer eller mindre förtingligade prestationer och verksamheter (kapital) och former av strategier, visioner, sätt att förhålla sig till, och föra sig i, världen (*habitus*) kämpar om att vinna erkännande och inflytande. Begreppen kapital och

¹Hans-Erik Olsson, *Ny start för fritidssektorn: ett försök till en fritidsvetenskaplig syntes*, Fritidsvetenskapliga studier:10 (Institutet för fritidsvetenskapliga studier, 1999), s. 28

habitus kommer att användas både explicit och i så motto att jag kommer att vara uppmärksam när det gäller iakttagelser som handlar om det som dessa begrepp betecknar, men de kommer inte att ges samma uttrymme som fältbegreppet vilket jag anser en rimlig utgångspunkt för hela studien.

Detta innebär alltså en avvikelse från Bourdieus arbetsätt som innebär att de tre fenomenen (strukturen av de sociala positioner (fältet), habitus hos deltagarna, strukturen av de ideologiska, kunskapsmässiga positionerna (det fältspecifika kapitalet) behandlas *var för sig* och därefter ska man söka homologier mellan strukturerna som man finner i de tre fenomenen. Bourdieus teoretiska poäng ligger just i att hans teori undviker externalistiska och internalistiska förklaringar till varför något erkänns som värdefullt på ett visst fält. Men detta kräver att var och en av de tre aspekterna analyseras var för sig först, eftersom förklaringsstyrkan ligger i strukturernas eventuella homologi, och om inte strukturerna först studeras var för sig är validiteten hos resultaten tveksam:

Det är systemet av relationer mellan sociala positioner som måste relateras till systemet av relationer mellan livsstilar, systemet av relationer mellan utbildningsinstitutioner, etc. Det vore att kortsluta analysen att knyta en isolerad punkt i det sociala rummet till en punkt i livsstilarnas eller utbildningsinstitutionernas rum.²

För att man ska kunna tala om ett fält i Bourdieus mening krävs dels en uppsättning aktörer som kämpar om vilka av de verksamheter (eller tjänster eller produkter) som produceras på fältet som ska erkännas högt värde, dels att dessa bedömningar faktiskt avgörs på fältet av aktörerna själva, snarare än av någon extern, mäktig bedömare.

Det första kriteriet, att det ska finnas aktörer vilka kämpar om erkännade för sina insatser, innebär för den här studien att aktörer som inte själva upplever att de arbetar med verksamheter riktade mot ungas fritid inte ska räknas till fältet, åtminstone inte om de betraktas som oviktiga aktörer på fältet av andra aktörer. Konkret innebär detta å ena sidan att jag som forskare inte fritt kan välja en definition av "verksamheter riktade till ungas fritid" och utan vidare inkludera alla aktörer som utövar verksamheter som faller inom den definitionen. Å andra sidan kan just sådana aktörer som alltså inte själva upplever att de är en del fältet vara intressanta därför att de kan ses som tecken på att det kan finnas fördelar av en ökad samordning av politiken på fritidsområdet.

Det andra kriteriet innebär att fältet självt har monopol på att fälla värdeomdömen om de insatser som utförs på fältet. En exklusiv rätt att erkänna eller misskänna värdet av de olika aktörernas insatser ska också, för att vara meningsfull, vara kopplad till möjligheten att utdela *symboliska vinster* på fältet. En viktig fråga för studien är utreda vilka former av symboliska vinster som utdelas på fältet. För att kunna utdela symboliska vinster krävs både resurser (aktören har något att ge) och auktoritet, det vill säga en erkänd position (så att fältets aktörer bryr sig om aktörens värdeomdömen). Begreppet symboliska vinster pekar mot de positiva effekterna av erkännande från en erkänd aktör på fältet, men man kan inte förstå fält om man ensidigt fokuserar positiva värdeomdömen,

²Donald Broady, *Sociologi och Epistemologi: Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin* (HLS Förlag, 1990), s. 480.

man måste också studera *misskännandet*, berömmets motsats, även om detta sällan ges lika offentliga och öppna uttryck som de symboliska vinsterna.

1.4 Begreppet kapital

Hur förhåller sig symboliska vinster till kapitalbegreppet? En poäng med kapitalbegreppet är att det fokuserar på hur människor (halvt omedvetet) utvecklar strategier för att "slå vakt om och göra bruk av sitt kapitalinnehav, och fältbegreppet har tillåtit honom [Bourdieu] att precisera olika specifika arter av kapital och deras mening och funktions-sätt".³ Om det ska vara meningsfullt att studera kamper på ett fält genom kapitalbegreppet så måste alltså —inom ett fält —flera olika former av kapital stå mot varandra genom att de är ojämt fördelade på aktörerna, som sinsemellan kämpar om att den eller de kapitalformer som de själva har gott om ska uppvärderas i förhållande till de andra kapitalformerna. Man måste alltså räkna med flera olika typer av fältspecifikt kapital, som antagligen kan fångas genom en analys, en klassificering, av *good-making characteristics* (se avsnitt 2.2 på sidan 16). Good-making characteristics betraktar jag som det fältspecifika kapitalets konkreta existensform, dvs. olika former av kapital är kategoriseringar av good-making characteristics.

Låt mig redan inledningsvis säga att min användning av Bourdieus teori är pragmatisk, jag använder, som jag finner bäst, de begrepp och teoretiska resonemang som jag direkt kan se någon nytta av i tillämpningen på offentligt finansierade verksamheter riktade mot ungas fria tid.⁴ Den viktigaste anledningen till att detta inte är en fullständig fältstudie (en sådan kräver som jag ovan nämnt att fält, habitus och kapital först studeras var för sig, och först därefter läggs samman) är dock inte teoretiskt utan min bedömning att tidsramarna för arbetet, 6 månader, inte medger detta.

1.4.1 Om fälts relativa autonomi

Fältbegreppets andra kriterium, monofolet på bedömningar av insatser på fältet, indikerar som jag ser det fältets *grad av autonomi*, men ska inte användas för att utesluta tillämpningen av fältbegreppet även på områden som har relativt låg status i samhället och enbart en begränsad autonomi. De flesta forskare som använder Bourdieus fältbegrepp tillämpar det på sektorer i samhället som har hög status i samhället, till exempel

³ibid., s. 182

⁴Akademiska texter lider ibland av att forskare upplever någon slags förpliktelse gentemot den person som ursprungligen definierade en uppsättning relaterade begrepp (en teori), och exakt den betydelse som denna person har lagt i "sina" begrepp. Jag vänder mig mot en sådan syn på begrepp, och den därmed följande åsikten att man måste läsa "originaltexten" (helst på originalspråket). Det enda problem som jag ser i att fritt välja att använda begrepp hämtade från teorier vars övriga begrepp man inte också använder, och att som jag gör basera sin förståelse av begreppen på texter om Bourdieus begrepp snare än Bourdieus egna texter, är att om läsaren är bekant med begreppen från andra studier där begreppen använts på sitt ursprungliga sätt kan läsaren tänkas lägga in "mer" i begreppen än vad jag som författare avsett. För att förekomma detta vill jag poängtera att även om den här studien tar sin utgångspunkt i Bourdieus fältbegrepp så är det gentemot Donald Broadys tolkning av och text om detta som jag förhåller mig.

utbildning, litteratur, konst och vetenskap. Även dessa fält har dock enbart en *relativ* autonomi och påverkas på många olika sätt av andra fält och externa aktörer.

En aspekt på rätten att erkänna och misskänna fältets produkter är i vilken utsträckning som aktörer utanför fältet kan ställa krav på, eller åtminstone ha förväntningar på, att insatser på fältet ska leda till att deras (de externa aktörernas) ambitioner eller visioner förverkligas. Sådana ambitioner kan vara begränsade till formerna för verksamheterna på fältet, till exempel krav på att verksamheter ska utvärderas enligt en viss standardiserad modell, men de kan också vara riktade mot kärnan i kvalitetskriterierna på fältet: att verksamheterna ska *resultera i* något som den externa aktören bestämt. I de senare fallen upphör inte fältets interna kriterier från att samtidigt påverka hur verksamheten bedöms på fältet, det externa kravet samexisterar med fältets interna kvalitetskriterier. Exempelvis kan ett externt krav på fritidsverksamheten att den skall påverka deltagarna i verksamheten att röka i mindre utsträckning än vad de hade gjort om de inte deltagit i verksamheten. I en utvärdering av ett projekt som delvis finansierat från Folkhälsoinstitutet står följande:

Det är många människors enade syn och tobaksförebyggande arbete som ska hjälpa unga människor att förbli tobaksfria. Genom mobilisering av skolpersonal, föräldrar, fritidsgårdspersonal, föreningsledare och personal på caféer, restauranger och andra serveringsställen ska vuxenvärlden sända sitt tydliga budskap.⁵

Den *fritidsverksamhet* som kom att bedrivas inom ramen för detta projekt kan förstås bedömas på fältet utifrån dess interna kriterier för vad som är bra fritidsverksamhet parallellt med att den externa aktören bedömer projektets värde i termer av prevention av rökning.⁶ Det finns förstås ingen motsättning i att en och samma verksamhet kan vara både till exempel gemenskapsstärkande, rolig och utvecklande och samtidigt nyttig utifrån ett snävt tobakspreventivt perspektiv.

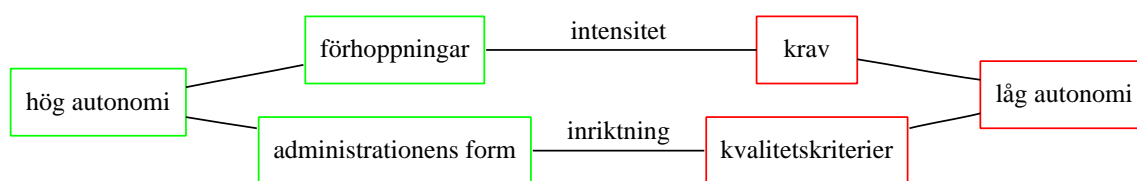
Externa aktörers inflytande över ett fält torde bli ett reellt hot mot fältets relativa autonomi först när inflytandet innebär en konfrontation mellan fältets interna kriterier och den externa aktörens kriterier för vad som är värdefulla verksamheter, inte om båda kriterierna (målsättningarna) kan kombineras, därmed inte sagt att detta var fallet i exemplet med tobakspreventionsprojektet ovan.

Jag skiljer på två dimensioner vad gäller påverkan från externa aktörer: intensitet (skillnaden mellan förhoppningar - förväntningar - krav) och inriktning (administrations form versus kvalitetskriterier) där de högra (i figur 1.1 är dessa röda) innebär en indikator på låg grad av autonomi.

En tillämpning av dessa begrepp på fritidsfältet kan till exempel vara följande: *administrationens form*: ökad utkontraktering och offentlig upphandling och minskat kommunalt förvaltande av fritidsverksamheter, vilket kan ta sig uttryck i form av tvingade regler,

⁵Anita Boij, Anna-Karin Metz, Ingrid Edvardsson & Hugo Westerlund, *Att arbeta tobakspreventivt med ungdomar. Utvärdering av tre projekt som delvis finansierats av Statens folkhälsoinstitut*, Mösseberg 2005:3 (Forskningsstation Mösseberg, 2005), sid 115

⁶Det ska också påpekas att projektet rymde flera delar som inte utgjorde fritidsverksamhet.

Figur 1.1 Relationen mellan fälts autonomi och två dimensioner av påverkan från externa aktörer.

t.ex. lagen om offentlig upphandling eller i svagare form som ett generellt politiskt mål. Som exempel på *kvalitetskriterier* kan man se de politiska målen med fritidsverksamheten, som den politiska nivån mer eller mindre tydligt kan kräva av fritidsverksamheter att de ska uppnå, till exempel att de ska minska rökningen bland unga, eller minska ungdomsbrottligheten. Man kan definiera in politiker i fältet, vilket kan vara rimligt speciellt när det gäller de politiker som normalt fattar beslut om fritidspolitik, men det är inte självklart att man bör göra det. Åtminstone vill jag poängtera att relationen mellan politiker och de övriga aktörerna inom fältet är viktig att studera oavsett om man ser politikernas inflytande som "externt" eller ej. Som ett exempel på om problematiken med politikerna ska ses som del av fältet eller ej kan man ta själva initiativet till den satsning "förebyggande och främjande" som den här studien är en del av. Regeringen aviserade i Budgetpropositionen 2004/2005 "Satsningar på barn och unga i riskmiljöer", vilket Ungdomsstyrelsen delvis omdefinierade till "förebyggande och främjande" i sin förstudie av hur den här satsningen skulle utformas:

Förebyggande och främjande ungdomsarbete

Ungdomsstyrelsen har i detta uppdrag valt att använda begreppen förebyggande och främjande ungdomsarbete istället för begreppet åtgärder för unga i riskmiljöer. Bakgrunden är att Ungdomsstyrelsen och de olika aktörer som myndigheten har haft samråd med i förstudien, bedömer att dessa begrepp bättre beskriver den verksamhet som uppdraget avser.⁷

En poäng med att betrakta åtminstone vissa politiker som externa i förhållande till fältet är att motstånd som Ungdomsstyrelsen och de olika aktörerna vilka ungdomsstyrelsen haft samråd med bjudit mot utifrån kommande begrepp som "unga och riskmiljöer" då kan uppfattas som ett tecken på fältets autonomi. Ett mindre autonomt fritidsfält skulle ha accepterat inriktningen och anpassat verksamheterna utifrån detta mål, snarare än att delvis definiera om uppdraget.⁸

⁷Regeringen, "Budgetproposition 2004/2005", (2004), Ungdomsstyrelsen, "Förebyggande ungdomsarbete och drogfria mötesplatser - Förslag på hur förebyggande och främjande ungdomsarbete kan stärkas", (2005)

⁸Betydelsen av införandet av främjandebegreppet i uppdraget ska dock inte överdrivas, i ett pressmeddelande som Ungdomsstyrelsen gav ut i samband med beslut om bidrag inom ramen för denna satsning dominerar förebyggandebegreppet, till exempel i följande citat av generaldirektören Per Nilsson: "Det viktiga för att unga inte ska hamna i ett utanförskap är att arbeta förebyggande. Ungdomsstyrelsens

1.4.2 Om fält och kamper

En konsekvens, som kan sägas vara metodologisk likväl som teoretisk, av att jag har valt att använda Bourdieus fältbegrepp är en distanserad inställning till de budskap som aktörerna ger. Detta innebär att jag som forskare försöker att inte ta ställning för eller emot påståenden som aktörerna på fältet kommer med; jag anser att det är *aktörernas uppgift* att bedöma sina egna och andra aktörers budskap. Självklart kan jag inte låta bli att finna vissa påståenden mer övertygande än andra, men jag ser det som min uppgift att inte själv bli övertygad om att någon enskild aktör generellt gör mer kloka påståenden än de övriga. Att min inställning är distanserad till aktörernas påståenden går att kombinera med engagemang och intresse för ämnet, även om distanseringen i vissa sammanhang innebär ett slags skydd mot att bli betagen av aktörernas budskap.

Distansen till aktörernas budskap hänger ihop med synen på relationen mellan fält och aktörer. Utifrån sina respektive positioner på fältet försöker aktörer att åstadkomma goda resultat i ett arbete som samtidigt är en kamp om legitimitet i andra aktörers ögon, och där aktörerna också påverkas av vad de andra aktörerna hävdar och gör. Olika aktörer producerar olika typer av verksamheter och har också olika perspektiv och olika intressen, där man generellt kan säga att det ligger i aktörernas intresse att just deras (form av) verksamhet tillerkänns värde på fältet. Eftersom studien i första hand bygger på material som innebär att aktörer själva presenterar sin verksamhet, blir en distanserad inställning till deras påståenden därför rimlig.

Ett dilemma med att inta en distanserad inställning till aktörernas budskap är att även information om studieobjektets grundläggande egenskaper blir problematiserad. I början av arbetet fick jag av Bibbi Björk-Eriksson på fritidsledarskolorna och Gerhard Holmgren på Ungdomsstyrelsen information om fritidsverksamheter och om hur fältet borde avgränsas, och förslag på personer som de ansåg att jag borde intervjua. Både Ungdomsstyrelsen och Fritidsledarskolorna är aktörer på fältet, och deras budskap, perspektiv och påståenden, bör å ena sidan bedömas utifrån deras positioner på fältet, och därmed med viss skepsis. Å andra sidan har jag varit tvungen att till en början lära mig om fältet genom att lita på deras beskrivningar av det och t.ex. anamma deras förslag på urval av intervjupersoner (vilket jag sedan kompletterat med ytterligare några intervjupersoner).

En annan konsekvens av att jag valt fältbegreppet är en fokusering på *de sätt som fältet kan utdela symboliska vinster till aktörer*. Symboliska vinster kan vara rent symboliska, men begreppet inbegriper också materiella vinster.⁹ Exempel på hur kamper kan resultera i symboliska vinster till (de "vinnande") aktörerna på fritidsfältet utgör utdelning av projektmedel, utdelning av priser för goda insatser, positivt omnämnande i prestigefyllda sammanhang, utökade budgetanslag. Att kartlägga formerna för symboliska vinster för de olika aktörerna på fältet är, som jag ser det, en nödvändig förutsättning för fältanalysen.

stöd ger möjlighet att utveckla bra metoder och utveckla samverkan mellan ansvariga verksamheter. Det minskar risken för att unga lämnas vind för våg". Ungdomsstyrelsen, "Pressmeddelande 2007-12-18", (2007)

⁹I Broadys tolkning av Bourdieus kapitalbegrepp är ekonomiskt kapital en form av symboliskt kapital.

Fältteorin behöver dock kompletteras med andra teorier när det gäller att förklara och förstå hur just yrkesgrupper kan stärka sin position på fältet. Yrkesgrupper kan genom en process som inom sociologin kallas professionalisering stärka sin status i relation till andra yrkesgrupper. Det är skillnad på en professionalisering av *fritidsfältet* och en professionalisering av en *yrkesgrupp*, t.ex. fritidsledarna. I vardagsspråket används professionalisering ungefär i betydelsen "ökning av kompetens och status". Utifrån ett fältperspektiv är dock både "kompetens" och "status" något som *erkänns* genom socialt handlande, snarare än något som "objektivt" existerar oberoende av aktörers handlande och erkännande. Sociologiska teorier om professionalisering kan på ett mer specifikt sätt än fältteori säga oss något om hur yrkesgrupper kan stärka sina relativa positioner på ett fält. Professionalisering av yrkesgrupper på fältet leder sannolikt till att fältets autonomi stärks i och med att fältets status i relation till andra fält ökar om dess yrkesgrupper får högre status, vilket en professionalisering tenderar att leda till.

1.5 Professionalisering

Med profession menas i vardagligt språkbruk ett yrke som har en viss yrkesstolthet och som följer vissa bestämda yrkesregler.¹⁰ Ordet professionell kopplas till en viss kompetens, att vara duktig inom ett område och att man känner ett ansvar för sina arbetsuppgifter. Att vara proffsig innebär att utföra något, eller att hantera en situation, på ett skickligt sätt. Motsatsen till professionell är amatör som, särskilt inom idrottssammanhang betyder att det inte är via idrotten man har sin huvudinkomst. För en professionell idrottare är idrotten inte längre en hobbyverksamhet utan en yrkesverksamhet.

Thomas Brante har sammanfattat professionsforskningens karaktäristik av professioner enligt följande:¹¹

1. Teoretisk kunskap som grund för färdigheter
2. Garanterad kompetens genom examina
3. Handlingsetik som garanterar yrkesintegritet
4. Altruism, att tillhandahålla tjänster för det allmännas bästa
5. Yrkesorganisationen, medlemmar har en känsla av identitet, gemensamt språk och värderingar.

Några centrala begrepp i professionsteorin är kunskapsmonopol, yrkesmonopol och yrkesorganisation.¹² Kunskapsmonopol förutsätter att skapandet av ny kunskap, kunskapsförmedling och kunskapsstillämpning kontrolleras. Det innebär också att olika yrkesroller finns inom en profession som exempelvis forskare, utbildare, praktiker. Hellberg betonar att professioner vilar på en vetenskaplig bas, att kunskapen utvecklas, för-

¹⁰Staffan Selander, "Okänd", i Staffan Selander red., *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap: professionaliseringens sociala grund* (Studentlitteratur, 1989), s. 12

¹¹Thomas Brante, "Sociologiska föreställningar om professioner", i Ulla Bergryd red., *Den sociologiska fantasin* (Rabén & Sjögren, 1987), s. 128

¹²Inga Hellberg, *Studie i professionell organisation. En professionsteori med tillämpning på veterinäryrket*, Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet, Monografi nr. 20 (1978), s. 29

nyas och förmedlas inom universitet och högskolor.¹³ För att förstå professionaliseringsprocessen lyfter Hellberg fram diskretion i yrkesutövningen som en primär drivkraft. Kunskap, teoretisk men också erfarenhetsmässig, ligger till grund för diskretionsanspråken. Yrkesutövaren ställs inför unika och oförutsägbara moment vilket gör att jobbet inte kan rutiniseras eller automatiseras. Yrkesutövaren har ett stort inflytande över hur det egna arbetet utförs, kontroll utifrån saknas i det enskilda mötet med klienter/brukare. Vidare menar Hellberg att professionsbegreppet är relationellt, yrkesgruppers professionella status möjliggörs av andra som tillerkänner dem denna status.¹⁴

Olika strategier används för att uppnå professionell status, stängningsstrategin är vanligt förekommande. Sociala grupper försöker att öka sina tillgångar genom att utestänga andra eller "begränsa åtkomligheten av resurser och möjligheter till en mindre krets av lämpliga och kvalificerade likar".¹⁵ En stängningsstrategi med den högre utbildningen som bas syftar då dels till att reglera antalet yrkesutövare och dels till att kontrollera vem som får utöva yrket vilket leder till att man utestänger "obehöriga".¹⁶ Stängningsstrategier används av de professionella i syfte att monopolisera arbetsmarknaden och detta kan ske inom en mängd olika områden och med olika medel: tillgänglighet till särskild teoretisk kunskap, betyg, statlig legitimation eller egen auktorisation, titlar, medlemskap i yrkessammanslutningar etc.

Professionaliseringssträvanden sker inom många olika yrken, orsakerna till detta är givna: högre status såväl i samhället som helhet som inom ett organisatoriskt fält, högre lön, mer makt att inom ett fält få sina anpråk tillgodosedda, expansion av det egna yrkesområdet.

¹³ibid., s. 29

¹⁴Inga Hellberg, *Professionalisering och modernisering* (Arbetslivscentrum, 1991), s. 19

¹⁵Selander, s. 16

¹⁶Klas Åmark, "Öppna karteller och sociala inhägnader", i Staffan Selander red., *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap: professionaliseringens sociala grund* (Studentlitteratur, 1989), s. 96

2 Metod

2.1 Tidens betydelse

En fältanalys är i huvudsak en beskrivning av ett tillstånd vid en viss tidpunkt, i detta fall i samtiden. Hur fältet, dess positioner och aktörer är nu har en historisk förklaring. Genom att fältet minns aktörernas agerande behöver inte dessa ständigt upprepa sig, vilket i sin tur innebär att man som forskare måste gå bakåt i tiden för att finna tillräckligt med material för att säga något om fältet så som det nu är. Att säga att "fältet minns" är förstås en förenkling, fältets minne existerar i flera former som har olika långt perspektiv. Ett sätt som fältet minns på är att personer på fältet minns vad de själva och andra personer på fältet har gjort i egenskap av att tydligt eller mindre tydligt företräda olika aktörer, institutioner eller organisationer på fältet. Personliga minnen av handlingar, yttranden och annat är en sak, men "fältet minns" också genom de strukturer och rutiner som utvecklas inom och mellan fältets aktörer. Dessa existerar genom ständig och relativt oreflekterad upprepning av rutiniserade handlingsmönster samt genom de materiella strukturer som aktörerna utvecklar för verksamheterna. Exempel på materiella strukturer är lokaler som byggs för att härbärgera fritidsverksamheter, formulär som används för att söka bidrag. Utöver handlingsmönster och materiella strukturer utgör också kognitiva strukturer, särskilt begrepp och definitioner i språket, ett sätt som fältet kan minnas på, exempelvis är begreppen för yrkesgrupper som "fritidsledare", "föreståndare", "ungdomsledare", "handläggare", som utgör ett slags fack, möjliga att välja mellan, vars skillnader det är problematiskt att inte förstå eller negligera. Sammantaget innebär dessa förhållanden att tidens betydelse (eller med andra ord förändringars omfattning) är mindre än vad aktörerna själva ofta föreställer sig, och att texter som publicerades för 5-10 år sedan, och i vissa fall ännu längre tillbaka i tiden, fortfarande spelar roll på fältet.

En annan anledning till att använda texter som skrivits för så länge sedan att de inte längre används, läses eller hänvisas till, är att dessa kan utgöra *kontraster* gentemot den aktuella diskussionen eller praktiken på fältet, och dessutom påminna oss om att somligt är tänkt sedan länge,¹ men ännu inte realiserat, och är därmed kanske orealistiskt, eller åtminstone svårgenomförbart. Av dessa skäl kommer jag på sina ställen att hänvisa till t.ex. Sarnecki & Ekmans *Vad skall vi ha gårdarna till?* som när detta skrivs publicerades

¹Denna poäng gör även Kjell Johansson 1976 när han refererar Hans Jensens artikel "Den öppna linjen" från tidskriften *Hemgårdennr* 1 (1949), Kjell E. Johansson, *Ungdom fritid kultur* (Bo Cavefors förlag, 1976), s. 65. Jensens begrepp "Den öppna linjen" verkar för övrigt ha blivit klassiskt inom diskussionen om fritidsgårdar, en annan artikel av Jensen med samma tema från slutet av 1950-talet finns som bilaga i Bo J Ardström, *Att vara ledare i öppen verksamhet* (Fritidsforum, 1995).

för 30 år sedan och den ännu äldre antologin *Fritidsverksamhet: idéer och mål* redigerad av Per Kågesson.²

2.2 Att finna och förstå värdeomdömen

Mycket av den kommunikation, eller de “meddelanden” en aktör “publicerar”, eller på annat sätt gör kända,³ innehåller värdeomdömen som kan vara relativt svåra att hitta och förstå. Detta är inget specifikt för just fritidsfältet eller för professionella verksamheter överhuvudtaget, det är snarare en konsekvens av att människor (och organisationer) inte har någon uttalad, utvecklad, sammanhängande och uppdaterad uppsättning ståndpunkter (ideologi), om det egna verksamhetsområdet, den egna organisationen eller de övriga aktörerna. Visst finns det åsikter, men få aktörer har en systematisk sammanhängande ideologi, för det krävs att man i skriftlig form, t.ex. en bok, förklarar ideologin, och det är relativt få av aktörerna som skrivit sådana böcker, några har dock gjort det, exempelvis Thorsten Laxvik, Hans-Erik Olsson samt Diana Pettersson Svenneke och Mats Havström.

Men även om värdeomdömen kan vara mer eller mindre uttalade ingår det i mitt uppdrag att försöka finna dem, speciellt när det gäller hur begreppen förebyggande och främjande används i värdeomdömen om verksamheters kvalitet.

Den engelske filosofen R. M. Hare skriver i boken *The Language of Morals* att värdeomdömet att något, t.ex. en verksamhet, är “bra”, behöver motiveras genom att man beskriver verksamheten utan värderingar. Hare kallar sådana egenskaper som ingår i förklaringar till varför något är bra för *good-making characteristics*.⁴ Varje aktör har sannolikt sin egen uppsättning “good-making characteristics” när det gäller fritidsverksamheter, eller andra insatser på fritidsfältet, men vissa av dessa “good-making characteristics” är mer erkända än andra och att använda good-making characteristics som inte är allmänt erkända innebär en utmaning av fältets doxa.⁵

Vad gäller metoden har jag försökt läsa yttranden med särskilt fokus på att hitta “good-making characteristics” (i fortsättningen ibland förkortade till “GMC”) även i satser som inte är värdeomdömen. Som ett exempel på hur jag läst yttranden kommer en sammanfattning av ett utdrag ur Fryshusets ljudbok “Ljudet av Fryshuset 2006”, vilken jag uppfattar som en slags marknadsföring av Fryshusets verksamhet. Texten (ursprungligen talet, men jag har transkriberat talet till text), gör inga anspråk på att begränsa sig själv till en värderingsfri, objektiv beskrivning av Fryshuset och dess verksamheter, tvärtom

²Jerzy Sarnecki & Lena Ekman, *Vad skall vi ha gårdarna till? En bok om mål och metoder i ungdomsarbetet på fritidsgårdar* (Stockholm: LiberFörlag, 1978); Per Kågesson red., *Fritidsverksamhet: idéer och mål* (Albert Bonniers Förlag AB, 1972)

³T.ex. genom publicering av presentationer i ljudform via webbplatser, eller genom att säga saker till mig i intervjuer, eller att skriva artiklar eller böcker.

⁴Även om Hares huvudproblematik i boken är etikens språk, så är hans resultat tillämpliga även på saker som inte har moraliska värden. Ett av hans exempel på good making characteristics är “röd”, “stor”, “söt” och objektet som är bra om det har dessa egenskaper är en jordgubbe.

⁵Begreppet doxa innebär det som aktörerna på ett fält tar för givet och som därför inte behöver sägas.

bör man uppfatta det så att de egenskaper som Fryshuset beskrivs med här, ingår i Fryshusets uppsättning GMC och talets karaktär är marknadsföring/opinionsbildning.

Vi börjar med en tanke, vi analyserar och provar i praktiken, provar oss fram och korrigerar vartefter, entreprenörskap är skapande konstnärlig verksamhet, Fryshuset arbetar som sociala entreprenörer. Verksamheten omfattar olika slag: ren nöjesverksamhet, sociala projekt som direkt adresserar vår tids allvarliga problem samt utbildning. Här finns unika möjligheter att utveckla ett livskraftigt ledarskap och en bejakande organisation som kan maximera en ung människas chanser och villkor oavsett etnisk och social bakgrund. För det är ju det Fryshusets arbete handlar om: att ge unga människor massor av möjligheter och chanser att på ett positivt sätt vara med och påverka livet här och nu. Detta kräver stöd och samarbete med organisationer, företag, myndigheter, politiker, privatpersoner. Att alla barn är allas barn, är ju ett ansvar som hela samhället delar.

Kondenserat i GMC blev ovanstående sammanfattning till följande lista:

- Fryshusets organisation är bejakande och samarbetar med andra organisationer.
- Fryshusets metod börjar med en tanke, en analys, korrigeras sedan i/av praktiken.
- Fryshusets sociala verksamhet adresserar vår tids allvarliga problem.
- Fryshusets ger möjligheter [för unga] att utveckla ledarskap.
- Fryshusets verksamheter maximerar unga människors chanser och livsvillkor oavsett etnisk och social bakgrund.

På samma sätt som man kan abstrahera good-making characteristics ur en text kan man också finna *bad-making* characteristics.

Att ur en normativ text abstrahera good-making characteristics är en tolkande process som olika personer gör delvis olika. Om en annan person analyserat samma text är det sannolikt att den personens lista över GMC skulle vara något annorlunda än den lista jag arbetat fram.

Vissa av orden i listan har ett kognitivt innehåll, även om det kan vara svårt att veta om Fryshuset verkligen stämmer på beskrivningarna (t.ex. maximerar chanser och livsvillkor eller samarbetar med andra organisationer), medan andra ord i listan i huvudsak har ett värdeladdat innehåll, t.ex. "bejakande" som inte beskriver Fryshuset med mindre än att man definierar *vad* man bejakar.

Även ord som är i huvudsak beskrivande kan användas på ett så abstrakt sätt att det är svårt att egentligen veta vad de betyder, vilket är ett problem när man försöker kartlägga vilka GMC:s som gäller på fritidsfältet.

2.3 Urval av intervjupersoner

Uppdragsgivarna, Fritidsledarskolorna (Bibbi Björk-Eriksson) samt Ungdomsstyrelsen (Gerhard Holmgren), har genom att vara de som lotsat mig in i fältet också haft stort inflytande över vilka personer på fältet som jag har kommit att intervju. Eftersom både

Namn	Roll eller Organisation
<i>Torbjörn Forkby</i>	Utvärderare av Meeths och KulturAtom
<i>Anders Eriksson</i>	Presens, Stockholms socialtjänsts preventionscentrum
<i>Jeanette Forslund</i>	Studierektor vid Göteborgs Folkhögskola
<i>Ulla Tebelius</i>	Huvudansvarig för Luleå tekniska universitets fritidsvetenskapliga kurser
<i>Hans-Edvard Roos</i>	Huvudansvarig för Lunds universitets fritidsvetenskapliga program
<i>Lars Lagergren</i>	Huvudansvarig för Malmö högskolas fritidsvetenskapliga utbildningar
<i>Thorsten Laxvik</i>	Författare till boken <i>Bärande Relationer</i> , f.d. Fritidsforum
<i>Ronny Bengtsson</i>	Fritidsforum, ansvarig för <i>Fria Tider</i>
<i>Jonas Agdur</i>	Ordförande i KEKS
<i>Calle Natansson</i>	Sveriges Kommuner och Landsting
<i>Ancha Liljeander</i>	Ansvarig för område fritid på Fryshuset
<i>Ronny Hallberg</i>	f.d. Bryggeriet
<i>Lars Nyström</i>	Fritidschef Kungsbacka kommun
<i>Hans-Martin Hansen</i>	Utvecklingschef kultur- och fritidsförvaltningen, Lunds kommun
<i>Ulf Johansson</i>	Fritidschef i Mjölby kommun
<i>Cathrin Westergren</i>	Fritidschef i Umeå kommun
<i>Roland Axelsson</i>	Fritidschef i Västerås kommun
<i>Göran Sandahl</i>	Fritidschef Örebro kommun

Tabell 2.1 Intervjupersoner

Fritidsledarskolorna och Ungdomsstyrelsen är aktörer på fältet, innebär detta både för- och nackdelar. Självklart kan olika aktörer ha olika uppfattningar om vilka som är de viktigaste aktörerna på fältet, och genom Bibbi Björk-Eriksson och Gerhard Holmgren har jag fått deras respektive syn på detta, men deras utgångspunkt är förstås inte *objektiv* i betydelsen oavhängig intressen och erfarenheter.

När det gäller intervjuerna med kommunala fritidschefer (eller motsvarande) blev jag av Fritidsledarskolorna rekommenderad att intervjua vissa kommuner/namn, vilket jag också gjorde, men att döma av intervju svaren synes det mig som att dessa fritidschefer i högre utsträckning än i den genomsnittliga kommunen framhäver just fritidsgårdsverksamheternas värde, vilket kan bero på hur de valdes ut.

Tabell 2.1 visar vilka personer som har intervjuats.

2.4 Studie av residensstädernas kommunala webbplatser om fritid

I april 2008 gjordes inom ramen för denna studien en genomgång av residensstädernas kommuners webbplatser om fritid. Syftet var dels att kartlägga hur förvaltningen av fritidsverksamheter var organiserad och i vilken utsträckning driften av fritidsgårdar lagts

ut på entreprenad. Kartläggningen gav också en inblick i vilket ansvar för information om ungas fritidsmöjligheter som de undersökta kommunerna tog.

2.5 Urval av texter

Utöver intervjuerna och kartläggningen av kommunala webbplatser ingår som en viktig del i studien skrifter och muntliga meddelanden från olika aktörer. Skrifterna är dels böcker och artiklar publicerade av mer eller mindre betydelsefulla aktörer men inkluderar även annat skriftligt material som webbsidor, informationsbroschyrer, kursplaner etc. De muntliga meddelanden som ingår är presentationerna och föreläsningarna i "Ljudet av Fryshuset 2006".

Företräde har getts till skrifter (eller meddelanden) från aktörer med vad jag har kommit att uppfatta som hög position på fältet. Att ofta få sina skrifter citerade, refererade eller för den delen kritiserade, tolkar jag som att man har en betydelsefull ställning på fältet, vilket inneburit att de texter jag läst är någon slags "kanon" på fältet.

3 Kartläggning av aktörerna och deras roller

En utgångspunkt för den följande analysen av fritidsfältet är att det finns olika funktioner, eller roller, vilka i högre eller lägre grad förekommer i all verksamhet som är delvis offentligt finansierad och som involverar lönearbete. Hur dessa funktioner är *organisera- de* är en empirisk fråga, men att funktionerna som sådana är förknippade med positioner på fältet har jag utgått ifrån. Funktionerna jag analyserar är: utbildare, finansiärer, utförare, utvärderare och kvalitetsutvecklare.¹ Dessa funktioner är generella och verkar på flera nivåer samtidigt, exempelvis ger samma finansiärer bidrag till inte bara fritidsverksamheterna utan också utbildningar, utvärderingar och kvalitetsutveckling. Ytterligare ett exempel är att utvärderare inte enbart utvärderar fritidsverksamheterna utan också utbildningar, kvalitetsutvecklingar och, om än mindre ofta, finansiärerna.

Huvudpersonerna är trots allt deltagarna i fritidsverksamheterna, ungdomarna. Beroende på vilken typ av fritidsaktivitet det rör sig om passar olika begrepp för ungdomarna: medlemmar, brukare, besökare, deltagare, utövare eller kunder. Utifrån ungdomarnas perspektiv, och speciellt utifrån deras relationer till de övriga aktörerna som tillsammans skapar en fritidsaktivitet eller en fritidsverksamhet, kan man grovt sett tala om tre typer av verksamheter: Gemenskapsbaserat intressestyrt utövande, ledarledda öppna verksamheter samt avgiftsbaserade arrangemang. En annan dimension som kan användas för att ringa in viktiga skillnader mellan fritidsverksamheter sett ur ungdomarnas perspektiv är i vilken utsträckning som verksamheten är inriktad på en i förväg väldefinierad aktivitet. En annan dimension som tillkommer fritiden är i vilken utsträckning det man gör är avgränsat i tiden. En konsert är ett exempel på det allra mest avgränsade i tiden, ett annat exempel är en kurs med ett bestämt antal schemalagda tillfällen, eller ett läger eller ett LAN-party. Muséer, bibliotek, fritidsgårdar, träffpunkter, caféer, nöjesparker, affärer, spelhallar har i och för sig öppettider, men har ändå en mer kontinuerlig form.

Dessa tre dimensioner: deltagarrelationer, generell - specialiserad, tillfällig - kontinuerlig; säger var och en något om ungdomarnas anledningar och möjligheter att välja att delta i dem. Det fält som denna rapport kommer att ringa in innefattar inte alla fritidsaktiviteter som ungdomar kan välja att utöva.

3.1 Relationen mellan fritidsfältet och fritidssysselsättningar

Hur förhåller sig "fritidsfältet" till "det som ungdomar kan välja att ägna sig åt på fritiden"? Till att börja med är det viktigt att påpeka att fältet är mer än de fritidsverksamheter som produceras på fältet, i listan över roller ovan är det enbart utförarna som

¹Kvalitetsutvecklare tillkom efter att jag att jag påbörjat datainsamlingen.

direkt är involverade i att genomföra fritidsverksamheter. Många av fritidsverksamheterna som produceras på fältet ingår i "det som ungdomar kan välja att ägna sig åt på fritiden", dock finns det många andra aktiviteter ungdomar kan välja att ägna sig åt som inte är producerade på det fritidsfält som rapporten ska kartlägga: allt som man kan göra själv utan att någon annan människa behöver engageras, t.ex. lyssna på musik, surfa på nätet, se på TV, ta en cykeltur, dvs allt sådant som den offentliga infrastrukturen i vid mening, tillsammans med ting i individens hem möjliggör.² Om man gör detta själv eller tillsammans med sina vänner innebär ingen avgörande skillnad, det väsentliga är om man genom sitt utövande träder in i en särskild relation till någon annan aktör som man annars inte hade haft med att göra. Om cykelturen togs på en BMX-bana som finansierats av kommunens fritidsförvaltning då föreligger en sådan särskild relation, även om kanske inte cyklisten är medveten om detta så har en aktör, kommunens fritidsförvaltning, valt att satsa pengar på att iordningsställa en bana för att den ska användas och genom att använda den ingår cyklisten därmed en sådan särskild relation. Om BMX-banan har byggts upp och drivs av ett kommersiellt företag eller en förening gör ingen skillnad gentemot om det är kommunen som driver den, det väsentliga är att *verksamheten är organiserad* och därmed *innebär en formell relation mellan huvudman och brukare*. Brukaren (cyklisten) behöver inte känna till huvudmannen (den som förvaltar eller äger BMX-banan), det avgörande är att brukaren genom att bruka anläggningen därmed bidrar till att skapa huvudmannen som en aktör på fritidsfältet: utan utövare, ingen fritid och ingen akör.

3.1.1 Offentlig, icke-offentlig och kommersiell verksamhet

Fritidsfältet är långt större än de verksamheter som helt eller delvis är offentligt finansierade, men rapporten handlar om de senare. Att inte vara offentligt finansierad är dock inte samma sak som att vara kommersiell. Det finns aktörer som med intäkter från till exempel medlemsavgifter (Svenska Kyrkan) eller försäljning (Första Majblommans riksförbund) finansierar fritidsverksamheter. Donationer och numera även sponsring är andra exempel på intäktskällor.³ Med kommersiella verksamheter avses här verksamheter som finansieras av de intäkter som verksamheten själv inbringar genom försäljning på en marknad.⁴ Första Majblommans lägerverksamhet är därmed inte kommersiell, vilket däremot Dreamhack är. Som vi kommer att se måste man tala om kommersiella verksamheter, inte aktörer, eftersom en aktör (organisation) kan bedriva både kommersiella verksamheter och verksamheter som finansieras med offentliga eller egna medel. Det tydligaste exemplet på en sådan aktör är Fryshuset i Stockholm, ett annat är Svenska kyrkan som kan driva vissa fritidsverksamheter med helt egen finansiering och andra, t.ex.

²Därmed inte sagt att alla har cyklar, eller kan cykla, eller har internetuppkoppling hemma, eller ens ett plats att kalla hem, men de som har detta kan använda det utan att det är meningsfullt att säga att fritidsfältet har skapat eller möjliggjort aktiviteten.

³Donationer och sponsring har dock normalt karaktären av *komplementerande* intäktskällor.

⁴Detta innebär dock inte att konsumenterna måste *betala* för att få vara med. De kommersiella fritidsverksamheter som attraherar flest ungdomar idag är *reklamfinansierade* webbtjänster (t.ex. MSN, youtube och svenskspråkiga communities), även om också avgiftsfinansierade webbtjänster som online-spel är populära.

fritidsgårdar, med kommunala bidrag. Ett liknande resonemang om skillnaden mellan kommersialisering och privatisering för Filip Wijkström och Tommy Lundström som menar att det inte går att likställa dessa begrepp.⁵ Om näringslivet tar över driften av tidigare offentlig verksamhet innebär detta inte per automatik att den kommersialiseras. Att förstå verksamheter där aktörer från civila samhället är inblandade komplicerar ytterligare den tankemässiga dichotomin mellan offentligt och privat, eller det likhetstecken som ofta dras mellan privat och kommersiell. Wijkström ifrågasätter sådana förenklade modeller med två motsatta poler liksom värdet av att exempelvis likställa Stadsmissionen, Synskadades Riksförbund med vårdföretag som Capio AB och Praktikertjänst.⁶ Synen på kommersiella verksamheter, och på aktörer som blandar kommersiella verksamheter med delvis offentligt finansierade verksamheter har under de senaste 30 åren blivit mycket mer positiv. Under första halvan av 1980-talet dominerades ungdomspolitiken av devisen "bekämpa kommersialismens skadeverkningar". Statens ungdomsråd ger i en slutrapport om ungdomar och deras fritidsaktiviteter bland annat rekommendationen att: "kommunerna i större utsträckning än idag måste stödja lokala initiativ för att motverka det kommersiella fritidsutbudet och ge ungdomarna en bra verksamhet där de bor".⁷ Hela rapporten har en mycket tydlig prägel av motstånd mot kommersialismen, vilken har drabbat barn och ungdomar som sägs vara materiellt mättade men längtande efter sociala relationer. Utredningen utmynnade i flera utvecklingsprojekt under Världsongdomsåret 1985 som syftade till att motverka kommersialismen och dess negativa skadeverkningar. När dessa projekt utvärderats och utvärderingarna publicerades hade dock vinden vänt, mycket på grund av den ungdomskulturforskning som introducerades främst från Storbritannien.⁸ Ingrid Sahlin pekar på att ungdomskulturforskningen som lanserades i Sverige från mitten av 80-talet fick stor betydelse vad gällde synen på värdet av kulturindustrins produkter.⁹ Visserligen påpekar ungdomskulturforskare som Fornäs, Lindberg och Sernhede att det inte går att bortse från en viss exploatering av ungdomar men att värdet av framför allt musiken och den kommersiella kraften bakom den också hade positiva och för ungdomarna utvecklande effekter. Kommersialismkritikerna gör enligt ungdomskulturforskarna misstaget att betrakta ungdomarna enbart som objekt och inte som subjekt med förmåga till egna val. Ungdomskulturen är kommersiellt infiltrerad och strategin som förespråkas av Fornäs mfl är att försöka komma åt de kommersiella produkternas bruksvärde vilket inte är att förväxla med exploateringen av ungdomarnas behov. Kritiken mot kommersialismen framhävs som ensidig därför att:

Också i masskonsumtionen döljer sig protestmöjligheter, också där aktiveras fantasin och utopierna, om denna konsumtion är kompensatorisk och harmonisökande är den ändå inte sanslös¹⁰

⁵Filip Wijkström & Tommy Lundström, *Den ideella sektorn. Organisationerna i det civila samhället* (Sober förlag: Stockholm, 2002)

⁶ibid., s. 28

⁷Statens Ungdomsråd, *Ej till salu* (LiberFörlag, 1981), s. 523

⁸ibid.,

⁹Ingrid Sahlin, *Ungdomsprojekt: retorik och praktik* (Fritzes, 1992)

¹⁰Johan Fornäs, Ulf Lindberg & Ove Sernhede, *Ungdomskultur: Identitet - motstånd* (Symposion, 1984), s.

Sahlin hävdar att ungdomskulturforskarna bidrog till att den kommersiella kulturen kraftigt omvärderades mot slutet av 80-talet och att kritiken mot den ebbade ut. Ytterligare förklaringar till att kampen mot kommersialismen upphörde finner Sahlin i en överlag mer positiv inställning till marknaden från statens sida samt ett ökat samarbete mellan kulturindustrin och de statliga myndigheterna.¹¹ En rest från kommersialismkritiken finns dock kvar på Karlstads kommuns webbplats för barn och unga. Om fritidsgårdens syfte står bland annat: "Fritidsgården ska uppmärksamma kommersiella strömningar i samhället samt vara en motbild till dessa".¹² Emellertid talas det idag mer i termer av samverkan mellan olika aktörer, såväl kommersiella som icke-kommersiella, istället för motbilder poängteras samarbete och gemensamma lösningar. Från Sveriges Kommuners och Landstings (SKL) sida är kommersiella aktörer ett välkommet bidrag till offentligt finansierade verksamheter:

Det finns anledning för en offentligt finansierad verksamhet att titta närmare på hur man kan öka samverkan och till och med hitta partnerskap med kommersiella aktörer som driver verksamhet för unga och eventuellt civilsamhället [...] en utveckling som man kan se, och som är påbörjad, är att det kommer att ställas allt högre krav på kvalitativt bidragssystem där man kan se samhällsnytta och kapitalskapande med det man gör som kanske ibland går utanför den här interna medlemskretsen. Det handlar om att ta ansvar för andra verksamheter som ligger utanför.¹³

Numera tycks en vanliguppfattning vara att offentligt finansierade fritidsaktiviteter är något för dem som inte själva har råd att köpa sig bra fritidsaktiviteter på marknaden eller förmåga och initiativkraft att organisera sig.¹⁴ Ulla Tebelius, professor i pedagogik och huvudansvarig för de fritidsvetenskapliga kurserna vid Luleå tekniska universitet, säger i intervjun:

Sen är jag lite kliven när det gäller det här med människor som ska ta hand om andras fritid, på ett sätt behövs det ju. Det ser vi ju på Fryshuset och andra, det behövs ju närvarande vuxna, som är vettiga och stöttar. [...] även om det finns människor som på egen hand drag igång grejer och gör det jättebra, och det ska de ju få göra och det är då dom här planerarna och förvaltarna kommer in att det finns utrymme, att det finns möjlighet att vara nånstans. Men det finns också väldigt många människor som inte klarar det, av egen kraft och där behövs ju då nån annan, men jag är rätt skeptisk till det här med öppna fritidsgårdar.

Ett liknande resonemang för Hans-Martin Hansen, utvecklingschef på kultur- och fritidsförvaltningen i Lunds kommun:

¹¹Sahlin, Ungdomsprojekt, s. 51

¹²2008-04-28: <http://www.karlstad.se/fr/frgard.shtml>

¹³Calle Nathansson, SKL, intervju.

¹⁴För ett exempel, se Torbjörn Forkby, "Främjande Mötesplatskulturer", i Gerhard Holmgren red., *Mötesplatser för unga - aktörerna, vägvalen, politiken*, vol. 2008:2 av *Ungdomsstyrelsens skrifter*, ISSN-1651-2855 (Ungdomsstyrelsen, 2008), ss. 17–44, s. 39.

Egentligen borde inte kommunen behöva fixa med det här, det är väl min grundinställning, det kan man väl fixa själv, men så enkelt, så ser inte samhället ut va, att man kan klara det helt och hållet och framför allt inte, klarar inte alla av att fixa det helt och hållet själva, och då innebär det ju att kommunen måste dels ge stöd till dom som har lust att göra det här på ideell basis och dels i övrigt då kunna komplettera den ideella sektorn med egen verksamhet.

Varken Ulla Tebelius eller Hans-Martin Hansen uttalar sig om kommersiella aktörer (även om Fryshuset är en delvis kommersiell aktör), finns ändå tanken att det är bäst om människorna på egen hand, utan inblandning av offentligt anställda (Teblius) eller offentliga medel (Hansen), organiserar sin fritid och sina fritidsaktiviteter. Mer uttalat positiv till kommersiella verksamheter är man från SKL sida, här representerat av Calle Nathansson:

Det kanske är så att unga människors görande idag skiljer sig åt från hur det såg ut för 30 år sen och det finns andra aktörer idag som faktiskt tar ett samhällsansvar och dom kan vara kommersiellt finansierade [...] aktiebolagsdrivna live-klubbar i större städer som också driver egna konserter och vill skapa förutsättningar för 16 - 19 åringar och ta del av ett professionellt musikliv inom pop och rockvärlden. Flera av dom kan vara helt utan stöd som driver den här verksamheten som ser det som en koppling till en kvällsverksamhet som en elevverksamhet eftermiddagar och kör dubbla spelningar med ett band som live. Det är en intressant aktör som då tar ansvar.

Parentetiskt kan nämnas att diskussionen om relationen mellan offentligt finansierade aktörer och kommersiella aktörer inom fritidsfältet har en viss likhet med diskussionen om relationen mellan public service TV och kommersiella kanaler, där vissa borgerliga debattörer vill begränsa public service TV till att producera smalare kvalitetsprogram som inte efterfrågan är tillräckligt stor på för att de ska produceras av de kommersiella aktörerna. Skillnaden är att inom fritidssektorn verkar uppfattningen vara mer allmänt accepterad att de offentliga medlen ska begränsas till sådant som är bra men som ändå inte köps av tillräckligt många av dem som skulle ha nytta av det. Verksamheter (anläggningar, lokaler och driften av dem) som kan existera på en kommersiell grund verkar inte vara intressanta för till exempel kommunerna att driva. Exempel på sådana kommersiella fritidsverksamheter som inte delvis finansieras med offentliga medel: Nöjesparker (ex. Gröna Lund, Liseberg), hallar eller anläggningar för följande aktiviteter: badminton, tennis, bowling, go-kart, caféer, internet-caféer, spelhallar.

För att summera: En verksamhet är *kommersiell* om den är finansierad av intäkter som verksamheten själv direkt (genom försäljning av den)¹⁵ eller indirekt (genom försäljning av reklam i förbindelse med verksamheten) genererat. En verksamhet är *delvis*

¹⁵Som försäljning räknar jag också när en aktör får offentliga bidrag för att driva en friskola, även om en normal säljare-kundrelation inte finns här. Kommunens elever utgör kunder på så sätt att deras val av skola styr vilka aktörer som kommer att få intäkter för verksamheten. Kommunen utgör kund i så motto att kommunen betalar någon annan för att utföra ett arbete som annars kommunen själv hade varit

kommersiell om den blandar intäkter från försäljning med offentliga medel, eller andra intäktskällor som medlemsavgifter. En *aktör* är kommersiell om den enbart driver kommersiella verksamheter; en aktör som enbart driver icke-kommersiella verksamheter är icke-kommersiell; en aktör som blandar kommersiella och icke-kommersiella verksamheter är delvis kommersiell. Det finns professionella delvis kommersiella aktörer som med egna pengar kan finansiera fritidsverksamheter.

Delvis kommersiella aktörer har blivit vanligare och synen på dessa och deras verksamheter (både de rent kommersiella verksamheterna och de delvis kommersiella verksamheterna) har blivit mycket mer positiv under de senaste 20 åren.

3.1.2 Avgränsningen “delvis offentligt finansierade” verksamheter

Ovan har jag problematiserat gränserna mellan kommersiella och icke-kommersiella verksamheter respektive aktörer. Rapportens tema är de offentligt finansierade verksamheterna, och dessa konkurrerar om ungdomars fritid med rent kommersiella verksamheter och med rent privata fritidssysselsättningar om ungdomarnas fria tid. Denna avgränsning är motiverad av kunskapsintresset hos beställarna av rapporten, som är fritidsledarskolorna tillsammans med Ungdomsstyrelsen och rör ytterst frågan: “hur bör offentliga medel användas inom fritidssektorn?”, snarare än att kommersiella verksamheter skulle vara radikalt annorlunda än offentligt finansierade verksamheter utifrån deltagarnas perspektiv. Om man utgår från deltagarnas relationer i olika fritidsverksamheter så utmärker sig dock vissa former av offentligt drivna verksamheter, som jag i tabell 3.1 på sidan 27 kallar “Ledarledd öppen verksamhet”. Tabellen visar några fritidsverksamheter ordnade efter de relationer som deltagarna träder in i när de deltar och graden av specialisering.

3.1.3 Avgiftsbaserade gemenskaper

Sett utifrån organisationsformen är det självklart så att offentligt förvaltade verksamheter (exklusive verksamheter som drivs i bolagsform, som t.ex. nöjesparken Liseberg) inte är kommersiella, men eftersom många sådana verksamheter tar ut en avgift av deltagarna blir saken inte alls lika klar sett ur deltagarnas perspektiv. Man kan fråga sig vilken skillnad det innebär från deltagarnas perspektiv om en kurs med kursavgift för deltagarna arrangeras av kommunen eller av ett företag. Den form av relation som de träder in i som “kursdeltagare” dels gentemot varandra och dels gentemot kursledningen och organisationen som ansvarar för kursen påverkas knappast i någon större utsträckning av om kursavgifterna täcker eller inte täcker arrangörernas kostnader för kursen. Avgiftsbaserade gemenskaper kan man tala om i flera olika sammanhang: kontinuerliga nischade verksamheter som kurser; tillfälliga nischade arrangemang som sportevenemang, konserter, kommersiella LAN parties; verksamheter som är kontinuerliga men där

tvungen att göra (nämligen att utbilda eleverna). Eftersom kommunen har skyldighet att tillhandahålla utbildning är bidrag till friskolor snarare utkontraktering än jämförbart med bidrag till fritidssektorns aktörer.

deltagandet (besökandet) är tillfälligt som spontanidrott på avgiftsbaserade anläggningar (oavsett om dessa är kommunalt eller kommersiellt drivna), muséer och caféer.

3.1.4 Medlemsbaserade gemenskaper

Medlemsskapsbaserade verksamheter innebär att deltagarna är medlemmar i en förening eller organisation. Ledarna i organisationen är själva medlemmar, och man förenas förutom genom medlemsskapet i gemensamt nischat utövande av verksamheten och/eller att ledningen och ledarna rekryteras från medlemmarna. Ledarskapet tenderar därmed att få en mindre hierarkisk innebörd eftersom en individ som nu är ledare en gång har varit medlem och en medlem kan dessutom tidigare ha varit ledare. Även om ledarskap ofta är strukturerat kring ålder så att äldre leder yngre eller rentav så att vuxna leder ungdomar, så är gemenskapen baserad på gemensamma intressen. De som driver praktikerna/verksamheterna önskar se ungdomarna som likvärdiga deltagare i denna praktik. Ungdomar som deltar i praktiken är "kollegor", ungdomar som inte deltar i praktiken är "potentiella kollegor". I den utsträckning som verksamheten organiseras och leds av vuxna kan ungdomarna ändå uppfattas som de riktiga utövarna, aktörerna. Exempel på verksamheter är föreningsliv, sport, musicerande/dans.

3.1.5 Ledarledda öppna verksamheter

Kännetecknande för ledarledda öppna verksamheter är att de är öppna för spontana besök, inte bygger medlemsskap och intern demokrati utan leds av professionella lönearbetare, samt att de saknar kommersiella drag (t.ex. inte tar ut avgifter och inte heller drivs kommersiellt). Bibliotek (som är relativt nischade mot läsning och lyssning) och fritidsgårdar är de främsta exemplen.

3.1.6 Ledarledda slutna verksamheter

Utöver de tidigare nämna typerna finns åtminstone en typ av verksamheter som inte låter sig beskrivas i någon av de ovanstående typerna och det är ledarledda *slutna* verksamheter, t.ex. kontaktpersoner inom socialtjänsten och fritidsledare som arbetar med fritidsverksamhet för särskilda, slutna målgrupper t.ex. ungdomar som bor på behandlingshem, interner på anstalter och inom handikappomsorgen. Skillnaden gentemot de öppna verksamheterna är att verksamheterna är riktade, genom särskilda myndighetsbeslut, just för dessa personer, eller just för de institutioner som dessa personer lever inom.¹⁶ Socialtjänstens kontaktpersonsverksamhet är en icke-nischad form av umgänge mellan en ung människa i riskzon och en vuxen (professionell eller lekman).

¹⁶Vissa av dessa verksamheter kanske inte kan kallas fritidsverksamheter, beroende på hur man ser på förhållandet mellan fritid och att vara frihetsberövad. Riktade fritidsinsatser inom handikappomsorgen, samt kontaktperson inom socialtjänsten sker hur som helst på fritiden.

Nischat ut- övande	Relationstyp		
	Medlemsskap	Ledarledd öppen verksamhet	Avgiftsbaserad
ja	Idrottsföreningar Hobbyföreningar (ex. skateboard)	Bibliotek, Gruppverksamhet på fritidsgård	Kurser (t.ex. kommunal musikskola eller inom studieförbunden), Sportevenemang, Konsalter, Online dataspel, Dreamhack, Muséer
nej	-	Öppen verksamhet på fritidsgård, Kommunala läger	Fika på Café

Tabell 3.1 Fritidsverksamheter ordnade efter relationstyper och grad av specialisering.

3.2 Rollerna på fältet

Efter denna exkurs om fritidsverksamheter sett ur deltagarnas perspektiv är det dags att utifrån funktionerna för fältet systematiskt gå igenom aktörerna. Rollerna är som sagt följande: utförare, utvärderare, kvalitetsutvecklare, utbildningsanordnare och finansierare. Detta avsnitt innehåller en kortfattad beskrivning av vilka aktörer som har vilka roller. De intervjuer som genomförts med representanter från olika aktörer på fältet ligger delvis till grund även för detta avsnitt, men huvuddelen av vad som framkommit i intervjuerna tas upp längre fram i rapporten (Se kapitel 5 på sidan 41 och kapitel 6 på sidan 67).

3.3 Utförare

Öppen fritidsverksamhet riktad mot unga utförs normalt av personer som är anställda av kommunen. SKL skriver:

Det är egentligen enbart fritidsgårdar eller motsvarande som kommunerna driver i egen regi. [...] På kulturområdet driver kommuner i stor utsträckning egen verksamhet i form av tex. bibliotek, musikskolor och museer.

Fritidsgårdar har emellertid under lång tid drivits av föreningar, och andelen föreningsdrivna och kommunalt drivna gårdar har varierat över tid.

Kurser och utbildningar, arrangeras av studieförbunden, och kommuner (den kommunala musikskolan).

Anläggningar drivs normalt av kommunerna, men det har funnit en trend att kommuner försökt engagera föreningar för driften av anläggningar. I en studie av 13 kommuner

från 2003, hade samtliga kommuner lagt ut åtminstone en anläggning på en extern aktör (förening eller aktiebolag).¹⁷

Genomgången av residenstädernas kommuners webbplatser i april 2008 visar att få kommuner har en separat fritidsförvaltning, av 22 kommuner hänvisar endast fyra: Umeå, Luleå, Malmö och Jönköping till en separat fritidsförvaltning.¹⁸ Den vanligaste kombinationen är kultur- och fritidsförvaltning men det förekommer andra kombinationer som: Trafik- och fritidsförvaltning (Falun), Fritids- och naturförvaltning (Uppsala), Fritids- och turistförvaltning (Örebro), Idrotts- och fritidsförvaltning (Karlskrona) och Utbildning-, kultur- och fritidsförvaltning (Linköping).

Uppgifter om fritidsgårdarna, hur de är organiserade, hur många som är kommunalt drivna eller vem som driver dem framgår inte på alla webbplatser helt tydligt men de kommunala fritidsgårdarna sorterar i de flesta fall under kulturförvaltningen, även barn- och ungdomsförvaltning (eller kontor) eller utbildningsförvaltning förekommer. Nästan alla kommuner har kommunalt drivna fritidsgårdar, några undantag är Nyköping, Gävle och Kristianstad. Nyköpings kommun har 13 fritidsgårdar vilka alla drivs av olika föreningar, kyrkan eller idrottsklubbar. Gävle har 9 kommunala gårdar som under 2008 ska upphandlas av entreprenörer. I Kristianstad driver en ideell förening fritidsgårdarna (12 stycken) på uppdrag av kultur- och fritidsförvaltningen.

3.4 Utvärderare

De flesta externa utvärderingar som gjorts av större projekt som på något sätt anknyter till ungdomars fritid har genomförts av olika forskare, främst från institutioner för socialt arbete och sociologi. Institutionen för socialt arbete vid Stockholms universitet har utvärderat Fryshusets projekt Elektra, United sisters och Lugna gatans etablering i Göteborg och Malmö. Institutionen för socialt arbete vid Göteborgs universitet och Umeå universitet har också gjort några utvärderingar, den förra om Ung och trygg-satsningen i Göteborg och den senare om Youth at Risk i Borlänge. Sociologer anlitas flitigt som externa utvärderare. Navigatorcentrum, olika satsningar i Malmö, drogfria mötesplatser i Norrbotten har alla utvärderats av sociologer. Forskare från andra institutioner har varit inblandade i enstaka utvärderingar, psykologiska institutionen Stockholms universitet har utvärderat lokala KRIS-råd och forskare från arbetsvetenskap i Göteborg har utvärderat Mix-gården, en fritidsgård för samhällsbyggande i Hammarkullen, Göteborg. En etnolog har för Allmänna arvsfondens räkning utvärderat lokalstöd till 30 olika projekt där bland annat aktivitetshus och arenor för ungdomars fritidsaktiviteter ingått. Skejtingarenan Stapelbäddsparken i Malmö har utvärderats i ett examensarbetet från Statens Lantbruksuniversitet. Företagsekonomiska institutionen Göteborgs universitet har gjort en utvärdering av ett ungdomsprojekt i Majorna, Göteborg.

¹⁷Camilla Thorn Wollnert, *Att arbeta med kultur och fritid: En studie av professioner i förändring* (Sveriges Kommuner och Landsting, 2003)

¹⁸Några webbplatser är otydliga vad gäller förvaltningar, fritid finns inte alltid med, utformning och lättillgänglighet på webbplatserna varierar. Det kan vara så att organisationen är tydligare än vad webbplatsen är, denna metod är alltså inte helt invändingsfri.

Ungdomsstyrelsen utvärderar i huvudsak verksamheter som de själva finansierar men de kan också utvärdera (eller sitta med som experter) verksamheter för ungdomar som finansierats och initierats av andra än Ungdomsstyrelsen. Exempelvis Projekt Flicka som initierades av Socialdepartementet.

Interna utvärderingar är svårare att finna, kommunernas verksamheter utvärderas inte enhetligt utan det är snarare så att det inom ramen för kommunens revision kan göras kontroller av fritidsverksamheten. Några sådana revisioner har inte granskats här. Enligt en forskningsrapport från Umeå universitet så är kommunal revision och media de granskningar som får störst betydelse för kommunernas politik och förvaltning. Externa utvärderare ger beslutsfattarna hög legitimitet, men har liten betydelse för kommunal politik och förvaltning. Någon direkt påverkan från forskning/utvärdering har inte funnits i de kommunala verksamheter som Umeå universitet granskat (socialtjänst, skola, miljö- och näringslivspolitik). Det konstateras i rapporten att det finns en vit fläck i kommunernas revision och det är entreprenadverksamhet som granskas i mycket liten omfattning. Entreprenadverksamheten utgör ca 10 procent av kommunernas verksamhetskostnader.¹⁹

Om man till utvärderingar också räknar kvalitetsmätningar,²⁰ så visar genomgången av residentstädernas webbsidor att några kommuner har valt att lägga ut sammanfattningar eller resultat av brukarenkäter som fritidsvaneundersökningen på sin webbplats. Av 22 kommuner finns information om utförda fritidsvaneundersökningar i tio kommuner. Andra typer av granskningar eller utvärderingar om fritid som det hänvisas till på kommunernas webbsidor är: Revisionskontorets granskning av fritidsverksamheten (Malmö), en undersökning "Hållbarometer" samt skolsköterskas uppgifter om träning på fritiden bland skolungdomar (Luleå), LUPP (Härnösand), KEKS brukarenkät (Uppsala), och två studenter som gjort enkät om fritidsvanor i Karlskrona.

3.5 Kvalitetsutvecklare

Med kvalitetsutveckling kan avses en rad olika verksamheter, och jag har valt att här inkludera:

- publicering av skrifter vars syfte är kvalitets- eller metodutveckling
- intern kompetensutveckling
- viss projektverksamhet om projekten syftar till metodutveckling

När det gäller publicering av skrifter vars syfte är metodutveckling, utmärker sig när det gäller längre texter, Fritidsforum och för kortare skrifter Ungdomsstyrelsen.²¹ Under 1990 talet var Svenska Kommunförbundet ytterligare en aktör som publicerade skrifter

¹⁹ Anders Hanberger, Abdul Khakee, Lennart Nygren & Christina Segerholm, *De kommungranskande aktörernas betydelse*, Research reports 2005:1 (Umeå Center for Evaluation Research: UCER, 2005), s. 211

²⁰ Med utvärderingar brukar normalt avses resonerade utredningar om i vilken utsträckning en verksamhet eller liknande uppnått de mål som gäller för den, eller i vilken utsträckning den genomförts så som det var tänkt, det vill säga något mer omfattande och analyserande än en kvalitetsmätning som kan begränsas till en oanalyserad kvantitativ undersökning.

²¹ Ett undantag är den omfattande *Fritid i skilda världar* av Per Nilsson (1998).

med ett tydligt kvalitetsutvecklande syfte, t.ex. *Riv reviren och realisera ungdomspolitiken: Nio inlägg i Kultur- och fritidsdebatten* (1996), *Kultur och fritid-för vem?* (1998), *Verksamhet utan mål* (199X), och även om sådana publikationer kommit även på 2000-talet, *Att arbeta med kultur och fritid: En studie av professioner i förändring* (2003) verkar nuvarande Sveriges Kommuner och Landstings roll som utgivare av kvalitetsutvecklingskrifter i avtagande.²²

Intern kompetensutveckling bedriver nätverket KEKS samt Ungdomsstyrelsen. Tillfälliga sammankomster i form av seminarier anordnas även av SKL.

KEKS är ett samarbete mellan olika kommuner som startade 2004, sexton förvaltningar: stadsdelsförvaltningar, kommunala förvaltningar och ett ungdomskooperativ är idag medlemmar. KEKS arbetar med kompetensutveckling och kvalitetsutveckling. De har bland annat gjort en bred kompetenskartläggning för två år sedan och de arbetar fortlöpande med kvalitetsmätningar, enkäter och uppföljningsstudier, där såväl personal som ungdomar (brukare) får frågor om hur man upplever verksamheten. Kvalitetsmätningen har två syften: att verksamheten levererar det den ska och kartlägga vad brukarna i verksamheten får ut av den.²³ Alla medlemmar i KEKS använder samma modell vilket möjliggör jämförelser. KEKS har en idéplattform där de vill genomföra kompetensutveckling utifrån resultat, dvs. de verksamhetsbrister som framkommer i de kartläggningar som KEKS utför.

Ytterligare ett nätverk är Nackanätverket som består av fritidsansvariga från sex olika kommuner (Nacka, Gotland, Haninge, Tyresö, Mjölby och Jönköping) och initierades 1999. Nätverket arbetar med utvärdering och uppföljning, man beskriver fritidsgårdsverksamhet och har tagit fram nyckeltal. Tanken är att underlätta och ta fram metoder för behovsanalys av vilken typ av fritidsgårdsverksamhet som är lämplig för ett bestämt område.²⁴ Nätverket ser den öppna verksamheten som grunden i kommunernas fritidsverksamhet och man har tagit fram kriterier för vad en fritidsgård är. Nätverket har också definierat fritidsledarens roll.

Skillnaden mellan KEKS och Nackanätverket är enligt Jonas Agdur att man har olika mål och förutsättningar samt att kvalitetsmätningar görs på olika sätt.

Skellefteå utvecklingscenter startade som olika projekt inom Skellefteå kommun men är sedan 2006 en del av Fritid Skellefteås ordinarie verksamhet. Generellt arbetar de med verksamhetsutveckling inom fritids- och ungdomsverksamhet. På sin [webbplats](#) beskriver de sig själva som: "kunskapskälla, bollplank, samtalspart, utbildare, spjutspets, spanare, idébank, resurs, kontakter, samarbetspart, webb och nätverk".²⁵

Även tillfälliga projekt kan fungera som kvalitetsutveckling, om än i mindre skala; t.ex. innebar "projekt flicka" att fritidsledare fick verktyg att arbeta med jämställdhet.²⁶

²² Camilla Nyberg red., *Riv reviren och realisera ungdomspolitiken: Nio inlägg i Kultur- och fritidsdebatten* (Svenska Kommunförbundet, 1996); Camilla Nyberg, *Kultur och fritid-för vem?*, Kommunerna och jämställdheten, ISBN-91-7345-050-2 (Svenska Kommunförbundet, 1998); Wollnert

²³ Källa: intervju med Jonas Agdur, huvudansvarig för KEKS

²⁴ <http://www.gotland.se/imcms/24204>

²⁵ www.utvecklingscenter.se

²⁶ Lidija Kolouh, *Projekt Flicka*, nr. 2007:9 i Ungdomsstyrelsens skrifter (Ungdomsstyrelsen, 2007), s. 8

3.6 Utbildningsanordnare

3.6.1 Utbildning av utförare

När det gäller kommunal öppen fritidsverksamhet, alltså utförare av fritidsverksamhet, driver folkhögskolor fritidsledarutbildningar. Folkhögskolorna som har sådana utbildningar är organiserade i "Fritidsledarskolorna". Fritidsledarutbildningarna har gemensamma kursplaner och samma omfattning (kurslängd) på samtliga folkhögskolor. Man kan säga att folkhögskolorna har ensamrätt på att bedriva "fritidsledarutbildning", och att denna utbildning genom ett särskilt riksdagsbeslut 1979 klassificerats som högskoleutbildning.²⁷ Nedan återges texten från ett reklamblad från fritidsledarskolorna.

Vill du:

- ge andra en stimulerande fritid?
- bidra till växande och utveckling?
- utveckla dig själv och ditt ledarskap?
- främja positiva relationer mellan människor?
- fungera som länk mellan människor och samhälle?

Sök vår tvååriga yrkesutbildning! Sista ansökningsdag: 15 april

Du studerar på högskolenivå men utbildningen är förlagd till folkhögskolor.

Denna miljö ger möjlighet till spännande möten, som i sig blir en skola för livet.

Du blir eftersökt på arbetsmarknaden. Fritidsledare arbetar med människor i alla åldrar.

Flest jobb finns inom fritidssektorn, men du kan också arbeta inom omsorg, skola och behandling.

Utöver fritidsledarutbildningarna finns en omfattande kompetensutvecklingsverksamhet, speciellt för utbildade fritidsledare, inom ramen för organisationen Fritidsforum.

3.6.2 Utbildning av planerare/utredare/finansiärer

När det gäller yrken inom fritidsförvaltningen²⁸ som t.ex. planerare, utredare och handläggare av bidrag har det under de senaste åtta åren uppstått tre sådana utbildningar vid Lunds universitet, Malmö högskola, samt Skellefteå (Luleå Tekniska Universitet) även om den sistnämnda är mer inriktad på att ge utförare (t.ex. fritidsledare) en fördjupad teoretisk förståelse av den egna verksamheten, än utbildning mot förvaltningens funktioner.

²⁷Utbildningsplan, "Gemensam utbildningsplan för Fritidsledarutbildning i Sverige: Styrdokument för lokal utbildningsplanering", Fritidsledarskolorna —Folkhögskolor i samverkan (2000), s. 2

²⁸Termen "fritidsförvaltningen" betyder i den här texten den delen av den kommunala förvaltningen som förvaltar fritidsfrågor oavsett om dessa har en egen politisk nämnd eller ej. Ett annat ord för samma sak, men som jag undvikit på grund av det har en negativ klang är "fritidsbyråkratin".

3.7 Finansiärer

3.7.1 Finansiering av verksamheter

Finansieringen av utförandet av fritidsverksamheter som fritidsgårdar, bibliotek, kommunala musikskolan samt drift av idrottsanläggningar domineras helt av kommunerna. När det gäller kurser inom studieförbunden dominerar bidrag från staten med ca 57 procent, medan kommunerna bidrar med 27 procent och landstingen med 14 procent av bidraget till studieförbunden.²⁹ Idrottsföreningars stöd kommer huvudsakligen från staten, 23% av intäkterna, men även från kommunerna, 12% av intäkterna.³⁰

De statliga aktörer som finansierar fritidsverksamheter riktade till unga är Ungdomsstyrelsen och Allmänna arvsfonden. Tidigare har även Folkhälsoinstitutet finansierat projekt, som t.ex. musikprojektet "Unplugged", som finansierades under andra halvan av 1990-talet. Från och med 2001 har dock Folkhälsoinstitutet fått ett annat uppdrag, som avgränsas till kunskapscentrum och tillsynsuppgifter:

2001 omorganiserades Folkhälsoinstitutet och vi fick en nytt uppdrag. Före dess stödde vi verksamheter typ unplugged, men från och med 2001 har vi inte i vårt uppdrag att stödja den typer av verksamheter, vilket Ungdomsstyrelsen och i viss mån Socialstyrelsen har. Vi ska bara vara ett kunskapscentrum, och ha vissa tillsynsuppgifter. Men i den mån det finns kunskaper kring förebyggande insatser på fritiden så hör det till vårt uppdrag att samla på oss de forskningsresultaten, de artiklarna, sammanställa och föra ut dem.³¹

När det gäller finansiering kan man skilja på *garanterad* (alla organisationer som uppfyller kriterierna för bidrag får en förutsägbar summa) eller *konkurrensbaserad* utdelning (en viss pott fördelas utifrån finansärens bedömning av nyttan av de verksamheter, projekt, som söker medel från denna pott och utifrån hur stora anslag projekten sökt).³² Ungdomsstyrelsen är den huvudsakliga statliga medelfördelaren på fältet och tillämpar både garanterad och konkurrensbaserad utdelning, medan Allmänna arvsfonden enbart delar ut medel i konkurrens. Ungdomsstyrelsens garanterade utdelning gäller ideella föreningar, medan den konkurrensbaserade kan sökas av såväl offentliga (oftast kommunala) verksamheter som kommersiella, delvis kommersiella eller icke-kommersiella aktörer.

Principerna bakom garanterad respektive konkurrensutsatt fördelning av medel är olika, garanterade bidrag ges för att staten ser ett egenvärde i ideella organisationers existens,³³ medan konkurrensutsatt fördelning innebär att finansären avgör vilken verksamhet som får pengar och vilken verksamhet som inte får pengar. Finansärens roll till

²⁹Svenska kommunförbundet, "Om kultur- och fritidssektorerna - Kostnader", <http://www.sk1.se/artikel.asp?A=5018&C=387>, 2008-04-02 (2004), s. 6

³⁰ibid., s. 7

³¹Intervju med Bengt Sundbaum på Folkhälsoinstitutet

³²Ungdomsstyrelsens *organisationsstöd till nationella ungdomsorganisationer* utgör ett exempel på det förra medans *projektstöd till ungdomsverksamhet* är av den senare sorten. Ungdomsstyrelsen, "Ungdomsstyrelsens Strategiska plan 2005-2008", (2005), s. 22f

³³Filip Wijkström, Stefan Einarsson & Ola Larsson, *Staten och det civila samhället. Idétraditioner och tanke-*

ansökarna liknar därmed köparens roll i relation till säljare.³⁴ Inom ramen för konkurrensutsatt fördelning kan graden av kontroll från finansiärens sida variera. Wijkström et al definierar fyra former av statligt stöd till ideella organisationer, där en —enskilda institutioner som del av offentlig förvaltning —kännetecknas av att “man från statens sida betraktar och behandlar organisationerna som verktyg för staten och olika statliga strävanden.”³⁵ De konkurrensutsatta (projekt) medel som Ungdomsstyrelsen och Allmänna arvsfonden (och tidigare Folkhälsoinstitutet) fördelar är inte förbehållna den ideella sektorn, utan söks även av kommuner och liknande (t.ex. regionala kommunförbund som GR, och Region Skåne), vilket gör att det begrepp som Wijkström et al använder för att beskriva denna bidragsform kanske inte är så träffande, men deras analys av relationen mellan finansiär och utförare kan ändå vara rimlig.

Om man jämför Ungdomsstyrelsens konkurrensutsatta anslag med Allmänna arvsfondens, gäller för båda att fritidsverksamheter enbart är ett av flera områden inom vilka man beviljar sådana anslag, men för Ungdomsstyrelsen är ungdomars fritid en mer central fråga än för Allmänna arvsfonden.³⁶

Utöver offentliga medel finansieras verksamheter även med privata medel. Privata medel kan komma in i bilden på två sätt, genom att:

- delvis kommersiella aktörer driver fritidsverksamheter med intäkter som kommer från annat håll (t.ex. Första Majblommans-riksförbund som driver lägerverksamhet).
- kommersiella aktörer (utanför fältet) sponsrar aktörer på fältet (t.ex. Fryshusets satsning “Energispridarna” som sponras av Vattenfall).

I fallet med Första Majblomman finns en direkt koppling mellan den kommersiella verksamheten eftersom köparna av prydnadsblommorna vet att överskottet går till välgörande ändamål som lägerverksamhet för unga eller individuellt ekonomiskt stöd. I det andra fallet är de kommersiella aktörerna inte drivande eller huvudansvariga för verksamheten, utan köper genom sponsring en förväntad positiv exponering av varumärket. I praktiken kombinerar de delvis kommersiella aktörerna dessa båda intäktsslag, Första Majblommans Riksförbund arbetar aktivt med sponsorer.³⁷

Även om det finns många exempel på både sponsring och delvis kommersiella aktörer som driver fritidsverksamheter, så är det enbart en liten del av pengarna på fältet som är privata medel.

modeller i den statliga bidragsgivningen till ideella organisationer, nr. 2004:21 i SSE/EFI Working Paper Series in Business Administration (Stockholm: Handelshögskolan, 2004), s. 42; Staffan Johansson, *Ideella mål med offentliga medel* (Sober Förlag, 2005), s. 54

³⁴ibid., s. 54

³⁵Wijkström et al., s. 56

³⁶Jämför Ungdomsstyrelsen, [Ungdomsstyrelsens Strategiska plan 2005-2008](#), s. 25f med Allmänna arvsfondens [beskrivning av dess prioriterade områden](#), Allmänna Arvsfonden, “[Åtta prioriterade områden](#)”, (2008), ordet fritid förekommer inte alls i Allmänna arvsfondens lista över prioriterade områden

³⁷Första Majblommans riksförbund, “Blommande företag”, <http://www.majblomman.se/Om-Majblomman/Blommande-foretag-3/>, 2008-05-19 (2008)

3.7.2 Finansiering av utbildning

Staten är den helt dominerande finansiären av utbildningar.

Fritidsledarutbildningarna finansieras av statsbidrag via Folkbildningsrådet och delvis av sina huvudmän, t.ex. landsting eller folkrörelser. Staten finansierar universitetsutbildningarna i Skellefteå, Lund och Malmö.

Utöver dessa reguljära utbildningar görs särskilda kompetensutbildningsinsatser där Ungdomsstyrelsen varit en stor finansiär i och med satsningen "Förebyggande och Främjande". De kurser som Fritidsforum arrangerar finansieras av de kommuner som skickar sina anställda på kurserna.

3.7.3 Finansiering av utvärderingar

Det vanliga är att projektverksamheter avsätter en del i budgeten för utvärdering, vilket innebär att samma finansiärer som betalar projektverksamheter också betalar utvärderingen av dessa, så har t.ex. Allmänna arvsfonden finansierat såväl Fryshusets projekt Elektra som Astrid Schlytters & Liv Kanakuras utvärdering av projektet Elektra.

En av de myndigheter som bekostat utvärderingar av fritidsverksamheter som de inte själva finansierat är Brottsförebyggande rådet (BRÅ) som har finansierat utvärderingar av fritidsgården Mix-gården, KRIS samt unga-KRIS.

3.7.4 Finansiering av kvalitetsutveckling

Utöver de aktörer som själva finansierar den kvalitetsutvecklingsverksamhet de själva bedriver (Ungdomsstyrelsen, SKL, KEKS), har Socialstyrelsen och Folkhälsoinstitutet gjort vissa insatser. När det gäller publicering av skrifter om metodutveckling har Socialstyrelsen finansierat Fritidsforums *Att vara ledare i öppen verksamhet* (1995). Folkhälsoinstitutet har finansierat *Skyddsänglar: går det att organisera?* och den av Fritidsforum utgivna *Bärande Relationer* (2001).

3.8 Organisationer som har flera roller / Hybridorganisationer / Joint Ventures

Kommunerna har flera olika roller: de bedriver fritidsverksamheter i egen regi och finansierar andra akötter på fritidsfältet. En annan aktör som har många olika roller är Fryshuset i Stockholm. Fryshuset driver en gymnasieskola med offentliga medel och säljer dessutom utbildningar (kompetensutveckling) till arbetsgivare. Fryshuset samarbetar med kommersiella företag om kampanjen "energispriidarna", där man delar ut priser (och därmed erkännande) till eldsjälarna runt om i landet. Vidare samarbetar man med ABF som driver musikcirkel i Fryshusets lokaler. Fryshuset utför fritidsverksamheter i egen regi (t.ex. basket och skejt), huvudsakligen finansierat med offentliga medel men även med pengar från sponsorer och donatorer. Vissa av fritidsverksamheterna har tydliga sociala ambitioner och går därmed utöver nöje eller personlig utveckling: man kan

lika gärna kalla dem för socialt arbete (t.ex. Exit, Elektra, Sharaf hjältar, Nätvandrarna, Ensamma mammor) och även arbetsmarknadsprojekt (finansierat från AMS) förekommer, t.ex. Navigator (även om just Navigator lades ner år 2006).

Sammantaget kan man säga att Fryshuset bedriver så många typer av verksamheter, med så många olika partners/finansiärer att det har en unik position. Bryggeriet i Malmö är ett annat exempel på en Hybridorganisation som bedriver gymnasieskola och skejtanläggning, men i jämförelse med Fryshuset är verksamhetstyperna begränsade.

4 Fritidsverksamheters mål: trender i tiden

För att ge en bakgrund till de beskrivningar och åsikter som aktörerna uttrycker längre fram i rapporten, följer här en kort litteraturbaserad genomgång av de uttalade politiska mål som man kan säga har styrts delvis offentligt finansierade fritidsverksamheter.

Den kommunala fritidsverksamhetens mål beskrivs från början av 1900-talet som medel att förebygga och förhindra problem samt som ett sätt att kontrollera och fostra ungdomar, företrädesvis ungdomar från den "rotlösa arbetarklassen".¹ Att använda fritiden som en arena för fostran av demokratiska medborgare och att aktivt arbeta för ungdomarnas samhällsengagemang framträder under 70-talet.² Ökad delaktighet för ungdomarna blir sedan den vanligaste målsättningen för ungdomsprojekten under 80-talet.³ Delaktighet och inflytande finns med som centrala begrepp i den statliga utredningen *Ungdom och Makt* från 1991.⁴ Där dyker också jämställdhet upp, mest som siffror på hur kvinnor/flickor missgynnas eller diskrimineras och inte som ett explicit mål för fritidsverksamheten. Folkhälsoinstitutet bidrar med perspektiv från vården under 90-talet och för fram Antonovskys salutogena faktorer där främjandet av friskfaktorer är ett väsentligt inslag vilket också påverkar fritidssektorn.⁵ Samverkan i alla former lyfts fram som positivt under 90-talets snålblåst i den offentliga sektorn och lever kvar med all större kraft under 2000-talet.

4.1 Delaktighet

Kärnan i delaktighet innebär att ungdomarna själva ska ta initiativ och vara aktiva. Delaktighet är ett mångtydigt begrepp som förekommer i många olika sammanhang. Sahlin undersöker begreppet utifrån två huvudfrågor: varför ska ungdomar vara delaktiga och i vad? Hon menar att delaktighet i stort kretsar kring två motiv: ungdomars anpassning till samhället på lång eller kort sikt och deras utveckling till självständiga människor.⁶ Delaktighet har också jämförts med medbestämmande, med inflytande och möjlighet att påverka beslut samt reell makt. Ansvar är också något som förknippas med delaktighet och inflytande.⁷ På Undomsstyrelsens webbplats talas om vikten av de ungas

¹Olsson, Ny start för fritidssektorn, s. 5; Sahlin, Ungdomsprojekt, s. 29

²Olsson, Ny start för fritidssektorn, s. 7

³Sahlin, Ungdomsprojekt, s. 77

⁴SOU 1991:12, "Ungdom och makt: Om ungdomars delaktighet, inflytande och jämlikhet på 1990-talet", (1991), s. 112

⁵Ulf Hagström, Eva Redemo & Lena Bergman red., *Låter sig skyddsänglar organiseras? Hälsofrämjande strategier för ungdomar i utsatta bostadsområden*, vol. 1998:41 (Folkhälsoinstitutet, 1998)

⁶Sahlin, Ungdomsprojekt, s. 78

⁷ibid.,

verkliga inflytande på olika nivåer – fler förtroendevalda, ökat valdeltagande och dialog på regional nivå är något man lyfter fram. I en rapport om unga och delaktighet i ett europeiskt perspektiv slår Undomsstyrelsen fast att delaktighet syftar till att utveckla ungas medborgarskap och lärande.⁸

4.2 Samverkan

Samverkan är ett ideal som förs fram på bred front inom all offentlig verksamhet. Inom fritidsfältet förekommer samverkan mellan olika sektioner, förvaltningar, föreningar och andra intresseorganisationer samt andra aktörer engagerade i fritid och/eller ungdomar. Ungdomarna ingår också som samverkanspart då även de ses som aktörer. Samverkan sker på alla olika nivåer och kan ha form av kollaboration, koordination, konsultation och integration. Dessa kan ses som olika kategorier av samverkan och de kan förekomma samtidigt och mer eller mindre.⁹ Det finns också snarlika begrepp som samordning och samarbete. Ett sätt att särskilja dessa begrepp är att koppla dem till olika nivåer. Samverkan kan sägas ske mellan enheter, organisationerna behåller sina ursprungliga mål och ingen omfördelning av resurser sker. Samordning innebär att ordna verksamheter eller arbetsuppgifter tillsammans som ett slags partnerskap, gemensamma resurser tillskapas som inte enbart kan styras av en organisation. Samarbete är det som sker på operativ nivå i form av erfarenhetsutbyte, gemensam arbetsplanering, man kan exempelvis arbeta i team. På lång sikt leder ett samarbete till förändringar av värderingar och sker det i hög grad kan också ett gemensamt lärande uppnås.¹⁰ På så vis går då också målet om delaktighet hand i hand med samverkan. Samverkan inom fritidsfältet är, precis som delaktighet, inte heller en ny företeelse, man har propagerat för olika typer av samarbete och samordning mellan aktörer åtminstone sedan slutet på 1960-talet.¹¹

4.3 Förebyggande

Förebyggande verksamheter ska innebära en tidig intervention så att problem förhindras att uppstå och utvecklas. I praktiken startas många förebyggande projekt när problemen redan är manifesta och i princip omöjliga att förhindra, snarare är det problemens effekter som ska dämpas eller förhindras att eskalera. Det talas om tre olika typer av förebyggande arbete: primärt, sekundärt och tertiärt. Primärt förebyggande arbete riktar sig till personer utan manifesta problem, med andra ord en bred ansats. Sekundärt arbete inriktar sig på personer i riskgrupper och tertiärt på identifierade personer som redan

⁸Undomsstyrelsen, ”Delaktighet och information för ungdomar - en uppföljning av europeiska kommissionens vitbok ’nya insatser för Europas ungdom’”, (2005), s. 4

⁹Berth Danermark & Christian Kullberg, *Samverkan: välfärdsstatens nya arbetsform* (Studentlitteratur, 1999)

¹⁰Benny Hjern, *Samverkan som organiseringsprocess. Påverkan på organisation och system. En studie av åtta olika områden* (Socialstyrelsen, 1995), s. 14f

¹¹Arne Lööf, ”Fritidsverksamhet: idéer och mål”, i Kågesson, kap. Kommunal fritidsverksamhet, ss. 9–26, s. 13, 18

är föremål för insatser från myndigheter.¹² Förebyggande projekt kan också institutionaliseras eller förändras över tid. Historiskt så startades fritidsgårdar som förebyggande verksamheter – arbetarklassens pojkar skulle disciplineras och förhindras från att begå brott.¹³ Numera kan fritidsgården ses som en serviceverksamhet av en viss kvalitet. Polisen, socialtjänsten, och i viss mån, skolan arbetar mycket med förebyggande projekt. Även kommuner och andra aktörer som BRÅ och olika bostadbolag har ofta ett klart förebyggande perspektiv när de samverkar i olika ungdomsprojekt.

4.4 Främjande

Främjande är det senaste tillskottet bland syftena med fritidsverksamheter för unga. Det börjar framträda på 90-talet och inspirationen kommer från hälsoområdet. Om förebyggande verksamheter ska eliminera riskfaktorer så ska främjande arbete stärka skyddsfaktorer. Skyddsfaktorer hos ungdomar och i deras omgivning identifieras som dels ett individuellt skydd som exempelvis självförtroende och en känsla av sammanhang, dels som en omgivning där det finns engagerade vuxna och meningsfull sysselsättning.¹⁴ Fritidsgården kan exempelvis vara den plats där dessa skyddsfaktorer kan rymmas. Det hälsoorienterade ursprunget till främjandebegreppet med inriktning på salutogena faktorer med en teoretisk grund i sociologen Aaron Antonovskys arbeten har delvis ersatts med ett nytt innehåll i och med att begreppet kommit att användas på fritidsfältet. Ett främjandeperspektiv innebär då istället en syn på fritidsverksamheter som värdefulla i sig, som verksamheter med egenvärde. Från ett sådant perspektiv blir utvecklandet av skyddsfaktorer *inte* ett relevant mått på om verksamheten är lyckad eller ej, eftersom detta skulle innebära att fritiden är ett medel för något annat, inte viktig eller värdefull i sig. Som vi kommer att se finns inom fältet olika inställningar på denna punkt bland de som kan sägas utgå från ett främjandeperspektiv.¹⁵

Delvis inom ramen för främjande-perspektivet på fritidsverksamheter poängteras också vikten av lärande, och institutionaliseringen av kunskap om fritid inom ramen för pedagogik, vilket tar sig uttryck i att universitetsutbildningarna i Skellefteå och Malmö ligger under pedagogiska fakulteter/institutioner och att Malmö högskola startat programmet "Fria tidens lärande".¹⁶

¹²Sahlin, Ungdomsprojekt, s. 28; Kerstin Svensson, "Inblick i verkligheten: Praktik och strategi inom socialtjänsten", Rapport 7, Ungdomsstyrelsen (2007), s. 11

¹³Hans-Erik Olsson, *Staten och ungdomens fritid: kontroll eller autonomi?*, Arkiv avhandlingsserie:10 (Arkiv, 1992), s. X

¹⁴Hagström *et al.*, s. 42

¹⁵Hans-Erik Olsson är en av dem som tydligast argumenterat för fritidens egenvärde (även om han inte använder just termen "främjande"). Han skriver till exempel:

Fritid är den tid människan förfogar över för val av aktiviteter, vilka inte är nödvändiga på grund av fysiologiska, ekonomiska eller andra sociala tvång och som vi använder för att öka vår icke-materiella livskvalitet [. . .] Med denna definition blir således fritiden en central del av det mänskliga livet, ja kanske den allra mest centrala delen.

Olsson, Ny start för fritidssektorn, s. 29

¹⁶Om lärande hade uppfattats som ett medel, ett verktyg för att åstadkomma något annat, hade man kun-

Man kan nog säga att dagens tal om främjande inom fritidsfältet har två historiska utvecklingslinjer som bara delvis överlappar varandra. Den ena är den inspiration från hälsoområdet som t.ex. kom genom Folkhälsoinstitutets analys av skyddsfaktorer,¹⁷ som betonar värdet av fritiden i termer av dess långsiktiga konsekvenser på hälsa och social anpassning, medan den andra främjande traditionen kan sökas tillbaka till en kritik av att bedöma fritiden i termer av vad den lyckas förhindra snarare än dess egenvärde, en kritik som formulerades bland annat av Ants Viirman och Camilla Nyberg (se avsnitt 6.5 på sidan 83).

4.5 Jämställdhet

Från slutet av 80-talet börjar jämställdhet finnas med som ett mål i olika ungdomsprojekt, framför allt är det uppmärksamhet på att flickor inte ges samma möjligheter, eller inte deltar på samma sätt i fritidsaktiviteter som pojkar. Fritidsforums första jämställdhetsprojekt var "Men tjejerna då!" och startade 1990, och det första jämställdhetsprojektet med inriktning på pojkar och manlighet "killprojektet" startade 1994.¹⁸ Ungdomsstyrelsens satsningar på tjejprojekt startades 1993/1994 och analyserades i en problematiserande utredning som publicerades 1998.¹⁹

4.6 Fostran och kontroll

Ett implicit mål med ungdomsprojekt i största allmänhet är att de ska fostra ungdomarna till demokratiska medborgare. Ibland finns det ett sådant uttalat mål, ofta ligger det underförstått i projektens syfte och målformuleringar. Mycket av de föreningsstödda verksamheterna använder fostran som ett argument för sin verksamhet.

Blickar man tillbaka i texter om ungdomsprojekt så finner man att samtliga dessa begrepp, förutom främjandebegreppet och jämställdhet, har varit centrala i debatten om och utformandet av ungdomsverksamheten åtminstone sedan 70- 80-talet och en del långt tidigare (kontroll och fostran).²⁰

Några av dessa begrepp förekommer oftare hos vissa aktörer. Det är givet att ungdomarna själva inte talar om kontroll som något önskvärt, inte heller fostran finns med i deras perspektiv på ungdomsverksamheten. Ungdomsåren är en tid för frigörelse från föräldrar och andra vuxna, att ta avstånd från och protestera mot äldre generationer är en del av identitetsutvecklingen. Ungdomar vill ha inflytande men de väljer givetvis

nat tänka sig en motsättning mellan ett främjande-perspektiv och betoning av att fritiden ska innebära lärande, men om lärande ses som utveckling snarare än som inläring minimeras den potentiella motsättningen i synen på fritid som mål eller medel.

¹⁷Hagström *et al.*

¹⁸Mia Hanström & Marie Eriksson, *Pärllkrokodiler om pojkerksamhet på fritidsgård* (Fritidsforum, 2004), s. 64

¹⁹Agnes Börjesson, *Flickorna och frigörelsen: Forskning om flickor och arbete med tjejprojekt* (Ungdomsstyrelsen, 1998), s. 8

²⁰Sahlin, Ungdomsprojekt, Fornäs *et al.*, Ungdomsråd

i vad de vill vara delaktiga. Att inte delta är en möjlighet till protest som står ungdomar till buds och som de aktivt använder sig av. Flera projekt faller på att den utsedda målgruppen inte deltar i verksamheten. Orsakerna till uteblivet intresse kan vara flera, som exempelvis dålig information eller marknadsföring men också ungdomarnas aktiva val att avstå från verksamheten. Ett exempel är Ungdomssatsningen i Göteborg som anordnade ett drogfritt disko på Valborgsmässoafton 2008, vilket ställdes in på grund av att endast ett tiotal biljetter sålts. Arrangörerna hänvisade till en alltför kort tid för förberedelser men också till att det är svårt att locka ungdomar på Valborgsmässoafton.²¹ Förberedelser och marknadsföring är viktigt men i det här exemplet och i många andra projekt kan man betrakta ungdomarnas val att inte delta som aktivt och ett sätt för dem att ta kontroll över och själva bestämma över sin egen fria tid.

²¹Källa: SR P4 Gbg 2008-04-30

5 Vad säger aktörerna om fältets roller?

5.1 Utbildningen av fritidsledare

Det finns ett tjugotal folkhögskolor som driver fritidsledarutbildningar. Dessa skolor är med i Fritidsledarskolornas förbund. Jag har, i första hand av geografiska skäl, valt att intervjua Jeanette Forslund som är studierektor vid Göteborgs folkhögskola, en skola som har haft fritidsledarutbildningar i 35 år. Fritidsledarutbildningarna är normalt 2 år, men vid Göteborgs folkhögskola har man sedan 2003 en 2,5 årig utbildning. Enligt Forslund var det de ökade kraven på fritidsledarna som ledde till att man bestämde sig för att förlänga utbildningen. Göteborgs folkhögskola har dock en relativt ovanlig situation: de flesta andra fritidsledarutbildningar har lägre sökandetryck och därför mer känsliga för att potentiella sökande skulle avstå från söka, om utbildningen förlängdes.

Det var för att vi ser att fritidsledarnas roll blev mer komplex, dom behöver kunna mer och mer saker. Och vi tryckte in mer och mer i utbildningen, till slut blev det för mycket. Det blev ingen lästid över, så till slut sa vi det att vi förlänger utbildningen ett halvår. Och satte mer fokus på dom betendevetenskapliga ämnena, vi fördjupade dom och såg till att vi fick lite mer luft i schemat. Eleverna fick mer lästid.

Att förlänga utbildningen kan en enskild fritidsledarutbildning inte göra självständigt, det måste förankras i Fritidsledarskolornas förbund.¹ Göteborgs folkhögskola har länge drivit linjen att utbildningen ska förlängas, men inte fått med sig organisationen utan enbart fått rätt att bedriva "försöksverksamhet" med förlängd utbildning. Helst skulle Forslund önska att utbildningen förlängdes till 3,5 år. På frågan om hur de ställer sig till ytterligare förlängning är Forslund positiv:

Skulle jag få bestämma så skulle den vara ännu längre, tre och ett halvt år och öka professionalismen också både det teoretiska och praktiska. Jag önskar en längre utbildning, men då skulle nog inte vi kunna vara kvar i organisationen fritidsledarskolorna. Utan då får vi hoppa av det och byta namn då för dom har patent på utbildningsbeviset. Nu är vi så etablerade här och det är en så populär utbildning, och det är svårt att bryta det. Vad skulle vi då kalla oss? Fritidspedagoger tycker vi att vi är men den titeln finns ju redan.

Vi fick förlänga den men inte ändra nåt i utbildningsplanen, vi fick göra lite mer av det som vi har gjort. Det tycker jag är bra, det är en kvalitetsstämpel

¹I utbildningsplanen för fritidsledarutbildningen står det att utbildningen är två årig, Utbildningsplan, s.

på fritidsledarutbildningen. Den kan ju inte skilja sig åt väldigt mycket beroende på i vilken stad du har gått den. Jag vet inte hur. Det är många som har så få sökande, att dom inte vill förlänga den är att dom inte tror att dom får några sökanden. Alltså, många vill ha en sån där kortare yrkesutbildning. Men vi fick fler sökande när vi förlängde.

Forslund jämför också utbildningen med andra yrkesgrupper såsom fritidpedagoger och socionomer och menar också att det inte finns någon anledning att fritidsledarutbildningen ska vara kortare.

I och med att Göteborgs folkhögskola ligger i en storstad blir det mycket fokus på *fritidsgårdspedagogik*, vilket man har gemensamt med Skarpnäcks folkhögskola i Stockholm. På frågan om vad som ingår i utbildningen poängterar Forslund följande:

- det är en ledarutbildning, man tränar ledarskap i olika former.
- man ges praktisk träning i marknadsföring, budgetering, säkerhet och utvärdering i samband med arrangemang.
- Basämnen: pedagogik, sociologi och psykologi.
- Ett praktiskt ämne varje termin: t.ex. teater, färg och form, film.

När det gäller på vilka sätt som Göteborgs folkhögskolas fritidsledarutbildning kan erkännas av andra aktörer lyfter Jeanette Forslund fram tre aktörer som var och en på sitt sätt kan stärka utbildningens status:

- De sökande, genom att välja Göteborgs folkhögskola framför andra fritidsledarskolor
- Avnämarna, genom att prioritera jobbsökande med examen från denna utbildning.
- Ungdomsstyrelsen, vilket man t.ex. gjort genom att välja Göteborgs folkhögskola som utbildningsanordnare för sina utbildningar för fritidschefer inom "Förebyggande och Främjande"-satsningen.

Hur studenterna i sina framtida yrkespositioner kan få erkännande gäller utövares möjligheter till erkännande och redovisas på sidan 67.

Liksom Ulla Tebelius i Skellefteå har lärare vid Göteborgs folkhögskola (Mats Havström) och Skarpnäcks folkhögskola (Diana Pettersson Svenneke) forskat om fritidsledare, se avsnitt 6.3.4 på sidan 77.

5.2 Universitets- och högskoleutbildningarna

I följande avsnitt redovisas utifrån intervjuerna med Ulla Tebelius, Hans-Edvard Roos samt Lars Lagergren, hur de ser på utbildningarna de ansvarar för och utbildningarnas status på lärosätet och även deras tillkomsthistoria och framtid.

5.2.1 Lunds universitets utbildningsprogram med inriktning på fritid

Det äldsta utbildningsprogrammet på universitetsnivå inom fritidsfältet startades år 2000 av sociologiska och pedagogiska institutionen vid Lunds universitet men undervisningen var förlagd i Landskrona. Programmet, vars fullständiga namn är "Programmet för fritidskulturer och fritidens organisering", omfattar 40 studenter per kull men sedan hösten 2007 antas inte längre nya studenter. Programmet leder till en kandidatexamen antingen i pedagogik eller i sociologi, men kommer att läggas ner år 2009 på grund av bristande studentunderlag. Hans-Edvard Roos som hela tiden varit huvudansvarig för programmet menar att universitetsutbildningarna i Sverige på fritidsfältet just nu upplever en tillbakagång, överhuvudtaget.

Jag tror att det är en liten backlash just nu. Det kan ändra sig. I vissa fall kan man kanske kombinera det med en redan etablerad utbildning inom mer specificerade yrkesområden som pedagog, idrottsvetare, företagsekonom eller med någon form av praktik, men det har vi små möjligheter att göra. Det är en liten regression just nu, kanske uppstår den [fritidsvetenskaplig utbildning vid Lunds universitet] som en annan programform i framtiden, men det återstår att se.

Hans-Edvard Roos hade under 1990-talet varit ledare av det vetenskapliga rådet för fritidsledarskolorna som bildades av Leif Berggren tillsammans med Gerhard Holmgren. Enligt Roos var ett av syftena med detta vetenskapliga råd att skapa bryggor mellan fritidsledarutbildningarna och universitetet.

[Leif Berggren] ville att folkhögskolornas fritidsledarutbildning skulle forskningsanknytas, i någon mening ville han hitta en plattform så att deras utbildning skulle ha koppling till högskoleutbildningar. Risken var annars att deras utbildningar hamnade i en enklav för sig själva. Det skulle finnas en vidare väg från folkhögskolan, en länk in i universitetet, i syfte att professionalisera dem [fritidsledarna] [...] Det var starten. Sen rullade det på.

Möjligheten att starta ett fritidsvetenskapligt program vid Lunds universitet var beroende av ett aktivt samarbete med Landskrona kommun, som efterfrågade ökad kompetens inom ekonomi, personalledning och utvärderingar bland de anställda inom fritidssektorn. Andra intressenter var Fritidsledarskolorna och Sveriges fritids- och kulturchefer förening.

Den här utbildningen är lite speciell, de första två åren av den treåriga utbildningen är förlagd i Landskrona. Det har med tillkomsten av utbildningsprogrammet att göra. Det var flera intressenter här som låg bakom utbildningen. En intressent var Fritidsledarskolorna som ville ha en koppling till högskolorna och de letade på flera håll i Sverige, men fick inte napp på speciellt många ställen. Sen tillkom en intressent just i Landskrona. Den drivande kraften där var Bengt Nissler, förvaltningschef för kommunens fritidssektor. Man ville ha

högre utbildningar för att möta ökade yrkeskrav inom fritidsområdet. Det var nämligen så att fritidsverksamma fick ofta ansvar för anläggningar, ekonomiskt ansvar, personalansvar och utvärderingsansvar och då ville de hitta högskoleutbildningar som hade anknytning till dessa ökade krav [...] Tjänstemannansidan via Bengt Nissler i Landskrona drev på, och de representanter för yrkeskategorin som var aktiva här var Sveriges fritids- och kulturchefers förening, där dåvarande ordföranden Mats Werne var drivande. Även Hugo Blom från Svenska Kommunförbundet gav ett aktivt stöd på olika sätt.

Utlokaliseringen av universitetsutbildningar var också en nödvändig faktor för att universitet skulle starta programmet:

[...] anledningen till att det blev den här utbildningen var att det fanns ett avtal med Landskrona, ett utlokaliseringsavtal, den här utlokaliseringspolitiken råkade sammanfalla med intresset att starta en högre utbildning och inom fritidsområdet. Ibland handlar det om tillfälligheter och att fånga en möjlighet i ögonblicket.

Ur ett informationsblad om programmet framgår att inriktningen är mot "arbetsledande befattningar inom fritidssektorn", och att utbildningen bidrar med kunskaper och färdigheter om:

- hur ett fritidsperspektiv kan förstås utifrån sociologiska och pedagogiska teorier och metoder
- människans utveckling, livsplaner, identitetsbildning och samhällsorientering
- organisations-, personal- och ledarskapsutveckling
- verksamhetsplanering
- projektarbete
- utvärdering
- kvalificeringsfrågor, bildning, lärande och fostran
- förändringsprocesser, kunskapsförmedling, erfarenhetsutveckling, områdesarbete
- forskningsmetoder

Bland studenterna verkar dock inte samtliga varit inställda på arbetsledande arbetsuppgifter, Hans-Edvard Roos säger i intervjun:

Rätt många av de som gick hos oss, var intresserade av att arbeta med människor, ungdomar med problem, att hjälpa andra.

Utbildningens särskilda kursort Landskrona innebar också att många studenter kom från familjer utan studietradition, vilket blev en utmaning:

[...] vi rekryterade helt nya grupper, studieovana, en stor majoritet kvinnor och utomeuropeiska grupper. Vår utbildning vidgade rekryteringen också till helt nya grupper. Vår verksamhet tjänade också syftet att integrera nya grupper i samhället via den högre utbildningen. Utbildningen återspeglade miljön

vi verkade i eftersom vi utgick från en ort som inte hade högskoletradition. Vi rekryterade grupper som inte hade någon studietradition. Dessutom hade vi genom samarbetet med Landskrona kommun en fältanknytning så att vi kunde inkludera fritidssektorns erfarenheter i utbildningen. Detta gjorde också att utbildningsuppgiften blev lite speciell.

5.2.2 Nätbaserade fristående kurser i Skellefteå/Luleå

Med organisatoriskt säte i Skellefteå och Luleå universitet har Ulla Tebelius byggt upp nätbaserade fristående kurser i fritidsvetenskap upp till D-nivå (dvs motsvarande fyra terminers heltidsstudier). Med början år 2003 har man tagit in ca 300 studenter fram till år 2008. Ulla Tebelius professur, som varit förutsättningarna för uppbyggnaden och genomförandet av kurserna, finansierades de första 3,5 åren av Skellefteå kommun som i sin tur sökt och fått EU-medel för detta, och därefter av Luleå universitet. Kurserna är helt nätbaserade och kräver inte att studenterna träffas, eller kommer till Skellefteå.

Målgrupperna för kurserna är lärare och elever på folkhögskolor, utbildade fritidsledare samt personer yrkesverksamma inom fritidssektorn. Utbildade fritidsledare med tre års erfarenhet kan gå direkt till B-nivån. Kurserna är inte speciellt inriktade mot fritidsförvaltning, utan lika mycket mot de som ska arbeta i fritidsverksamheter, kursen ger dock inte kunskaper om hur man hanterar ungdomar i öppen fritidsverksamhet, och ska därför ses som ett komplement till och inte en ersättning för fritidsledarutbildning.

Fritidsledarskolorna var tillsammans med Skellefteå kommun initiativtagare till att utbildningarna i Skellefteå kom till stånd, och jämfört med utbildningarna i Malmö och Lund verkar Skellefteå samverkat mest med folkhögskolor, t.ex. har man erbjudit lärare på fritidsledarskolor som inte har fritidsledarbakgrund att direkt börja på C-kursen, och man träffas två gånger om året på de folkhögskolor som har elever som parallellt läser nätkurserna.

Det [...] vi gör är att som lärare åka ut till folkhögskolorna därför att det är dom som har störst svårigheter att hantera det akademiska systemet och så är dom samlade, så att vi träffar dom eleverna och dom lärarna två gånger under en halvfartskurs, alltså två gånger om året och det finns en tanke i det, vi har inte lyckats göra det än, men det är att göra dom träffarna till nån slags lärcentra att man bjuder in dom andra studenterna som finns inom rimligt avstånd, men det har inte kommit så långt än.

På A-nivå är hälften av studenterna från folkhögskolor (och läser alltså A-kursen parallellt med fritidsledarutbildningen).

[...] det som är profilen hos oss också är att vi har vänt oss mot folkhögskolorna och erbjuder folkhögskolorna att deras studenter kan läsa A-kursen parallellt med att dom går sin fritidsledarutbildning. Så att när dom har kommit ut har minst 20 poäng fritidsledarskap, det påbörjade vi 2005, vi har tre folkhögskolor där studenterna deltar som grupp där lärarna engagerar sig

i det och använder sig av, det var en idé i att lärarna skulle använda sig av detta i sin egen undervisning för att få kvalitet i den, för att det är ju en hel del som är lika det vi tar upp och på folkhögskolorna fast man arbetar med det ur olika perspektiv. Vår uppgift är ju att betona reflektion och analys medan deras är mer att lära sig hur man ska se på

Av universitets- och högskoleutbildningarna i fritidsvetenskap är Skellefteås kurser de som ligger närmast själva utövandet av fritidsverksamheter, medan Lund och Malmö är mer inriktade på arbetsledande uppgifter. Ulla Tebelius har tillsammans med Helena Österlind på uppdrag av Skellefteå kommun forskat om fritidsledares kompetensbehov och deras syn på den egna yrkesrollen, se avsnitt 6.2.1 på sidan 68.² Utöver kurser och egen forskning har Ulla Tebelius inom ramen för sin professur också initierat ett forskarnätverk och handlett två doktorander fram till licentiatavhandlingar i pedagogik:³

Jag har bara jobbat halvtid och jag har dragit fram kurserna och jag etablerat området och jag har dragit fram två liccar. [...] Jag tycker nog att jag har gjort ett ganska bra jobb på fem år på halvtid. Det är en avhandling med statvetenskapligt perspektiv som handlar om statens engagemang [...] hur det kommer till uttryck i dokument och utredningar under en tidsperiod och vad som har hänt från den här regelstyrda verksamheten som staten hade till att börja med till den här målstyrda verksamheten som man har nu. Och sen är det då den här tjejen som skrivit om flickors identitetsarbete i stallet. Där Mats Trondman var opponent och han sa att det var ett mycket gott exempel på hur fritidsvetenskaplig forskning ska bedrivas. Och det var lite kul.

Här ser vi ett exempel på erkännande för handledarinsatser, en opponent berömmar en avhandling. Mats Trondman är dessutom aktör med gott om fritidsvetenskapligt kapital han har t.ex. varit med och initierat utbildningarna vid Malmö högskola innan Lars Lagergren tog över samt publicerat vetenskapliga artiklar i ämnet som ofta refereras.⁴

Vad gäller avhandlingars ämnesmässiga kategorisering, båda avhandlingarna lades fram på den pedagogiska institutionen och blir därmed avhandlingar i pedagogik, menar Tebelius att detta hade formella skäl, snarare än innehållsmässiga skäl:

Eftersom det inte finns som forskningsämne var det naturligt att jag skrev in dom i pedagogiken eftersom jag är professor i pedagogik. Men med institutionens goda minne naturligtvis. Den ena skulle lika gärna kunnat var inom

²Ulla Tebelius & Helena Österlind, "Fritidsledares syn på kompetensutveckling", Rapport 2004:2, LTU Skellefteå: Fritidsvetenskapligt forskningscentrum (2004)

³Lisbeth Lindström, *Fritidssektorn — En statlig utmaning*, Licentiatuppsats 2006:46 (Luleå tekniska universitet: Institutionen för Pedagogik och lärande, 2006) och Lena Forsberg, *Att utveckla handlingskraft. Om flickors identitetsskapande processer i stallet*, Licentiatuppsats 2007:43 (Luleå tekniska universitet: Institutionen för Pedagogik och lärande, 2007).

⁴Mats Trondman, "Det är något särskilt med jobbetDen solidariska underordningens logik. Ett kultursociologiskt ode till en fritidsledare", i Leif Berggren red., *Fritidskulturer* (Studentlitteratur, 2000), Charlotte Lebeda & Mats Trondman, "TekannanFrån fritidsgård till ungdomens hus. Den avsiktliga inkluderingens och den oavsiktliga exkluderingens logik", Rapport 1, Centrum för kulturforskning, Växjö universitet (2001).

statsvetenskap och den andra inom socialt arbete, där hon har sin grundexamen men hon har också tillhörighet till institutionen för pedagogik, precis som jag har.

När det gäller universitetets intresse för att driva utbildningar och forskning om fritiden är Tebelius inte särskilt imponerad. När hon snart går i pension kommer hennes professur inte att tillsättas igen och därmed kommer man sannolikt inte heller att få fortsätta att ge kurser på C- och D-nivå (och självklart inte heller handleda doktorander). Risken verkar därmed vara stor att hela eller delar av verksamheten försvinner i och med Tebelius pensionering.

Jag går i pension i september [2008]. [...] Jag har försökt få Mats Trondman att ta bollen [...] tyvärr känns det inte som om Luleå tekniska universitet är på väg att satsa på det, visserligen har man gjort såna här flotta broschyrer att man ska satsa på detta ämnet området men [...] Risken är stor att det inte blir så mycket. Det är lite tråkigt, men de utvärderingar vi har gjort visar att vi har betytt mycket för studenterna.

Genom att hänvisa till utbildningarnas betydelse för studenterna som läst dem lyfter Tebelius implicit fram ett sätt för utbildningar att få erkännande.

5.2.3 Utbildningarna vid Malmö högskola

I Malmö, där Lars Lagergren är den som ansvarar för utbildningarna inom fritidsområdet, startade man hösten 2006 ett 3-årigt fritidsvetenskapligt program med årlig antagning och som leder till en filosofie kandidatexamen. Volymen är ca 20 studenter per kull. Fristående kurser i fritidsvetenskap har getts vid Malmö högskola sedan år 2000. Två fristående kurser ges, båda omfattar en termin: en kurs som är samma som programmets första termin och en kurs som riktar sig speciellt till utbildade fritidsledare. Denna kurs är den av kurserna i Malmö som därmed mest liknar utbildningarna i Skellefteå. Hösten 2007 startade Lars Lagergren ytterligare ett program, en lärarutbildning med inriktning på den fria tidens lärande, vars första kull tog in 22 studenter, varav 17 återstår den andra terminen.⁵

Man kan närmast beskriva det som en fritidspedagogutbildning som är en lärarutbildning, men de som utbildas, kan i princip jobba var som helst [...] de kan lika gärna jobba inom kriminalvården eller socialen eller någonting annat, som att de jobbar i skolan. Deras jobb är att fånga upp och vidareutveckla intressen. I skolans värld handlar det om att de ska utgöra en brygga mellan den fria tiden och skolan, en brygga som har försvunnit.

⁵För information om resonemangen om FTL-programmets utformning se Annika Kraft, Monika Kristiansson, Agneta Rehn, Balli Lelinge, Per Dahlbeck & Maria Ursberg, ””, <http://www.mah.se/upload/LUT/Enheter/LFH/FTL/Fp20klar.doc> (2004).

Liksom fritidsvetenskapsprogrammet (FV) är programmet för den fria tidens lärande (FTL) inriktat på att studenterna ska driva projekt. I FV skriver studenterna under termin fyra en projektplan som man ska

genomföra live, eller ska *kunna* genomföra live. Där har vi en jury som kommer att ta ut fyra fem av dem som de sen sätter pengar på och genomförandet av projekten ska ske i termin fem. Så att om de blir 18-20 projektplaner kommer några av dem att genomföras och då skall alla vara med. Vi har ordnat finansiering till det där och vi har också ett gäng praktiker, fritidschefer och kulturchefer, som läser de här [projektplanerna] och bedömer dem. Just nu håller de på och skriver projektplaner.

Vikten av att behärska arbete i projektform framhävs även när det gäller studenternas kortare praktikperioder (4 veckor) under termin 3 och 4 i FV. Studenterna har framför allt praktiserat på fritidsförvaltningar, men även på större organisationer och regionala organisationer: "De har också drivit - vi har fått en hel del press här nere för att de har tagit tag, ja för att de projekt de har drivit har blivit uppmärksammade då."

I citatet ovan ges ett exempel på vad jag tolkar som symboliska vinster för utbildningar: att studenternas insatser uppmärksammas i pressen. Ett annat exempel på symboliska vinster för utbildningen som lyfts fram i intervjun är att de verksamheter som haft studenter på praktik hör av sig och önskar att samma studenter ska komma igen:

De ska ut på sin nästa period nu då till våren här, och då är redan flera av dem tingade av verksamheter som vill ha dem. De har hört av sig till oss för att få dem. En tjej kommer med stor sannolikhet att få bege sig till Ukraina, Ryssland på uppdrag av en kommun så att det är ett jävla intresse.

Att utbildningens resultat, studenternas kompetens, är eftertraktade av avnämarna är enligt Lars Lagergren en följd av hårt och medvetet arbete från hans sida att kartlägga avnämarnas behov, engagera vissa av dem i en referensgrupp och att presentera utbildningen för avnämarna.

Vi gör ständigt besök på ute på kultur- och fritidsförvaltningar runt om i regionen för att presentera oss. Målsättningen är att vi ska kunna suga upp och sedan kunna samla, ja verkligen få input och en bra representation redan från början. Både för studenternas skull men också för utvecklingen av fritidsvetenskapen i stort.

Lars Lagergren betonar i intervjun att framväxten av den 3-åriga fritidsvetenskapliga utbildningen har skett i samförstånd med företrädare för fritidsledarskolor, och att Malmö högskolas utbildningar inte konkurrerar med folkhögskolornas utbildningar.

Jag har haft en del samtal med olika intressenter inom folkhögskolorna, de som utbildar fritidsledare, och ett intresse har funnits, framförallt i kretsen kring kunskapscentrum i Stockholm och Kranskommuner. De har varit inne på det här, de har velat se en sådan här utbildning länge, och jag har också gärna velat se en utvecklingsmöjlighet för fritidsledare på en akademisk

nivå. [...] jag vill verkligen vara noga med att vi inte erbjuder nånting som folkhögskolorna lika gärna kunde göra. [...] [så] att de inte känner att vi klampar in, om man ska prata i såna termer.

Informationen till studenter om denna påbyggnadsutbildning återges nedan.

Fritidsvetenskap för fritidsledare I, 15 högskolepoäng

Leisure studies for youth recreation leaders I

Kursen syftar till att utveckla grundläggande kunskap om begreppet fritid och det fritidsvetenskapliga fältet. Fritid relateras till olika samhällsvetenskapliga perspektiv. Vidare behandlas fritidens organisationsformer i offentliga, kommersiella och ideella verksamhetsformer. Utbildningen riktar sig till fritidsledare som vill ha en teoretisk fördjupning och praktikinriktad komplettering på akademisk nivå.

Behörighet: Fritidsledarutbildning 80p.

Kurstillfällen: Malmö, Flexibel/distans halvfart

När det gäller det 3 åriga FV-programmet är de tänkta arbetena för studenterna när de läst programmet inte utförar-rollen i fritidsverksamheter —som ju fritidsledarskolorna utbildar för —utan snarare inom fritidsförvaltningen: “Målgruppen ute på arbetsmarknaden finns framför allt på förvaltningsnivån inom kommuner, planläggande, administrativt arbete inom kultur-fritidssektor”.

FTL-programmet är dock inriktat på pedagogiskt arbete direkt med barn och ungdomar, och Lagergren ger uttryck för att programmet dras med förväntningar om att det ska resultera i pedagoger lämpade för förebyggande arbete med ungdomar som har problem av olika slag, även om en sådan inriktning på programmet egentligen inte är avsedd. På tal om de projekt som programmet samverkar med säger han:

de flesta har en inriktning mot förebyggande [...] verksamhet eller att ta hand om ungar med någon slags problem. Det är där de här verksamheterna oftast finns även om inte själva utbildningen är tänkt att vara helt inriktad på det.

Vidare, när intervjun handlade om skiljelinjen mellan förebyggande och främjande, säger Lars Lagergren:

det är en olycklig indelning som har skett där man inte riktig är på det klara med vilket som är vilket [...] i vårt fall så utgår vi hela tiden från att alla ungar, att alla människor är lika viktiga. Allt lärande är viktigt. Det spelar ingen roll om lärande sker i skolan eller på den fria tiden, det har ingen betydelse i det här fallet, utan man ska kunna jobba egentligen med vilka grupper som helst. Däremot så *anar* vi, vi har gjort samma förarbete här som med fritidsvetenskap dvs att vi har haft flera konferensartade möten, seminarier, föreläsningar för sektorn: skolledare, fritidspedagoger, lärare, politiker etc, inom skolverksamheten för att dels presentera det här men också för att få feedback och idéer. [...]

När man sitter med att skapa, att stärka intressena i - hos elever och andra - i de befintliga verksamheterna och då kan det vara vem som helst, det behöver inte vara några problembarn eller något dylikt, men många tänker - det märker man ju liksom att skolledare "aha" tänker dom, "här har vi en möjlighet att ta tag i dom här som dyker upp ibland och dom lite struligare ungarna också då" så onekligen finns det den bilden.

Som jag förstår intervjun använder Lars Lagergren begreppet förebyggande för att beteckna verksamheter som är riktade till barn eller unga som har problem av någon slag, och motsatsen till förebyggande verksamheter är de som riktar sig till den generella gruppen barn/unga (eller andra). Ett dilemma för FTL-programmet verkar vara hur man ska balansera för att inte bli alltför inriktade mot verksamheter riktade mot barn som har problem av något slag.

Visionerna för Malmös fritidsvetenskap som Lars Lagergren beskriver i intervjun är en centrumbildning kring fritid, arbetet med att realisera en centrumbildning pågår, och att erbjuda studenterna från fritidsvetenskapliga programmet forskarutbildning. På en fråga om de haft något samarbete med Skellefteå och den forskning och de utbildningar som finns där, svarar Lagergren att man inte har haft det än, men att det är planerat, och att samarbete är nödvändigt för att konsolidera fältet.

[...] faktum är att vi just nu, igår, beslutade ihop med intressenter i Stockholmsregionen om att diskutera ett forskningssamarbete med Skellefteå, men i övrigt har vi inte haft, vi har inte haft tid helt enkelt till detta. Det bara är så, vi har fått prioritera andra saker, men vi är helt inne på att vi måste samarbeta oss fram här. Det handlar inte om att kriga utan här gäller att samarbeta för att få stadga i det här fältet. Det har alltså gjorts flera försök att bygga upp solida nätverk, men som alla har liksom gått i stöpet.

När det gäller forskningen om fritid poängterar Lagergren hur lite svensk forskning som finns om fritid:

Fältet är ju så, det är inte definierat på något sätt [...] det är ju ett väldigt rörigt och rörligt fält där forskningen är väldigt ojämnt fördelad, den är heller inte uppdaterad på många sätt. Och inom fritidspedagogik, om vi ska ta det som ett exempel ett enda stort svart hål. Jag tror det är åtta avhandlingar på 16 år som på något sätt kan *härledas* till fritidspedagogik.

5.2.4 Analys

Uppkomsten av utbildningarna på universitetsnivå har alltså skett i nära samarbete eller samråd med fritidsledarskolorna. Snarare än att konkurrera med fritidsledarutbildningarna har de drivande personerna bakom universitetsutbildningarna uppfattat sina utbildningar som en möjlig utbildningsväg för utbildade/yrkesverksamma fritidsledare mot arbetsledande befattningar inom fritidssektorn eller forskning inom fritidsfältet (i praktiken har dock forskning på fritidsfältet ännu enbart förekommit i Skellefteå/Luleå).

Av de intervjuade programansvariga på universitetsnivån nyanserar dock Ulla Tebelius bilden av en helt oproblematisk relation till fritidsledarskolorna genom att ta upp att intresset för programmet från lärarna på fritidsledarskolorna varit relativt begränsat. Även Hans-Edvard Roos nämner att det finns en konflikt där vissa menar att utbildningen av fritidsarbetare ska vara lite mer folkrörelseanknuten, inte så akademisk.

De arbetsuppgifter som utbildningarna är inriktade mot är i huvudsak arbetsledande befattningar inom fritidssektorn, speciellt kommunal förvaltning, men här finns stor variation där Malmös program i Fritidsvetenskap (FV) och Lunds "Fritidskulturer och fritidens organisering" är tydligast i denna inriktning. FTL i Malmö, och delvis även Skellefteå/Luleå, är istället inriktade mot personer som förväntas *utföra* fritidsarbete, snarare än att *organisera* fritidsarbetare. Vilka arbetsuppgifter studenterna kommer att få efter avslutad utbildning är dock oklart, eftersom programmen inte utbildar till någon existerande yrkeskategori. Det gäller i stor utsträckning att kunna formulera projekt och definiera sina egna tjänster.

Från universitetens och högskolornas sida har intresset för fritidsvetenskapliga utbildningar varit relativt litet i Lund och Skellefteå/Luleå. Där har lokala kommunala fritidsförvaltningar spelat en pådrivande roll. I fallet Lund/Landskrona gav själva utlokaliseringen av programmet pengar men innebar också i längden problem med vikande studentunderlag. I Malmö har högskolan själv varit mer drivande än i Lund och Skellefteå/Luleå.⁶

På alla tre lärosätena har fritidsvetenskap inramats inom disciplinen pedagogik, tydligast i Malmö där FTL-programmet ligger inom lärarutbildningarna, minst tydligt i Lund där sociologiska institutionen och pedagogiska institutionen har låtit programmet präglats av ovanligt hög grad av ämnesmässig integrering. Man kan fråga sig varför det blir just pedagogiken som härbärgerar fritidsvetenskapen? Det finns antagligen flera orsaker, av olika slag, till detta. En intern utveckling av pedagogiken gentemot informellt lärande lyfts fram av Lars Lagergren, medan Hans-Edvard Roos antyder att det har att göra med lärarutbildningarnas starka institutionella bas med stora resurser som i sig utgör ett möjligt livsrum för fritidsvetenskapen. Den fritidsvetenskapliga forskning som Ulla Tebelius handlett fram till två licentiatavhandlingar skulle enligt henne själv lika gärna kunna bedrivits inom statsvetenskap eller socialt arbete, orsaken till att det blev just pedagogiska institutionen för dessa var formell, Ulla Tebelius är professor vid just pedagogiska institutionen. Det finns en koppling mellan pedagogik och fritidsverksamheter i det att en av de saker som gör fritid till bra fritid (en good-making characteristics för fritid) är att deltagarna utvecklas och lär sig, eller blir bättre på något och att lärande och utveckling står i fokus för pedagogiken.

Förutom att fritiden skulle kunna vara ett eget forskning/utbildningsområde, vilket den i och för sig kan komma att bli (de flesta discipliner i den akademiska världen uppstår historiskt först efter att ha varit del av en redan etablerad disciplin, t.ex. avknoppades sociologin i Sverige från den praktiska filosofin under 1900-talets första hälft), finns det

⁶I samtliga fall verkar utbildningarna blivit till genom en process där enskilda personer varit viktiga, men i Malmö fanns i alla fall inte en yttre pådrivande part i form en kommun.

förutom pedagogiken flera andra akademiska discipliner som skulle kunna härbärgera fritidsvetenskapen och universitetsutbildningarna.

I den utsträckning utbildningarna inriktas mot arbetsledande befattningar (vilket både Malmö och Lund framhäver) skulle generella kunskaper i personalledning och företagsekonomi som erbjuds t.ex. inom personalvetarprogram (som kan drivas av sociologiska institutioner) eller program inom företagsekonomi kunna vara kärnan, vilket också Hans-Erik Olsson lyfter fram i sin analys av de brittiska utbildningarna i *Recreation Management*.⁷ Inom pedagogiken och lärarutbildningarna är det enbart skolledarutbildningar som inriktas mot arbetsledande befattningar, och Malmös FTL program utgör inget undantag här. Det finns en motsättning mellan en inriktning mot att utbilda mot arbetsledande uppgifter —management— och att finnas inom ramen för lärarutbildningarna och pedagogiken.

Ett annat sätt att se på fritidskunskaper är att utgå från innehållet i fritidsverksamheterna och liera sig med de discipliner som har detta som specialitet, en koppling som också existerar i praktiken när det gäller idrottshögskolorna (t.ex. Lars Lagergren som är kopplad till idrottshögskolan). Med tanke på hur stor del av fritidssektorn som handlar om olika estetiska uttryckssätt, och då i synnerhet musik, hade man kunnat tänka sig en koppling till de konstnärliga institutionerna på universiteten, men sådana kopplingar har jag inte funnit exempel på. Kanske hänger detta ihop med att dessa institutioner lär ut färdigheter vilket inte idrottshögskolorna gör (fotbollseliten har inte blivit bäst genom att gå på de bästa idrottshögskolorna, däremot har de allra flesta professionella kulturarbetare läst estetiska program vid universitet/högskola), men båda dessa utbildningstyper har det gemensamt att de utbildar lärare till grund- och gymnasieskolan, t.ex. i musik och idrott/hälsa, så den pedagogiska kompetensen för bred folklig utbildning finns där. Förklaringen till de estetiska institutionernas relativa ointresse för fritiden som område ska nog sökas i skillnaden mellan de musikaliska genrer, eller former av estetiska uttryck, som där lärs ut och de genrer som är mest populära bland ungdomar som vill spela musik. Hans-Erik Olsson lyfter fram studieförbundens satsningar på pop/rock musikcirkel som en demokratisering av folkbildningen, vilken inneburit att nya grupper av människor sökt sig till den, men pop- och rockmusik är inte precis de musikaliskt inriktade estetiska institutionernas bästa gren.

5.3 Sveriges Kommuner och Landsting

Som företrädare för Sveriges Kommuner och Landsting (nedan förkortat SKL) har Calle Nathansson intervjuats. I intervjun talar Nathansson framför allt om kommunerna, och kommunernas sätt att förvalta fritidsverksamheter, samt om fritidspolitiken på nationell nivå, och om aktörer som inte är traditionella föreningar.

När det gäller SKLs insatser på fritidsfältet har antalet anställda på SKL som jobbar med fritidsfrågor minskat:

⁷Hans-Erik Olsson, *Fritidsvetenskaplig utbildning. Ett internationellt perspektiv*, vol. 9 av *Fritidspolitiska studier* (Institutet för Fritidsvetenskapliga Studier, 1997), s. 24ff

Det är färre personer som jobbar med kultur och fritidsfrågor idag, än för 15 år sen. Då fanns 20 eller 30 personer som jobbade med det här. Idag är vi 4 personer som jobbar med alla kultur- och fritidsfrågor där även ungdomsfrågor ingår.

På sikt borde detta leda till en något försvagad roll för SKL på fritidsfältet. De sätt som SKL arbetar på är i huvudsak genom att anordna konferenser, skriva idéskrifter och genomföra enkätstudier.

Nathansson lyfter fram att kommunernas sätt att driva fritidspolitik för unga har förändrats och blivit mindre byråkratisk. Ett exempel är projekttypen "en påse pengar", som flera kommuner använder.

Många kommuner som är enormt progressiva och som har drivit på den här idén som verkligen har varit en anledning till förändring har hittat snabba enkla sätt, byråkratiska system för att verkligen stödja det här som jag snackar om hela tiden: unga människors krav på eget görande. Allt från en snabb slant till en bunke pengar, inflytande där Barbro betalar. Det finns många roliga lösningar som kommunerna kommit med för att gå bort från en rigid kommunal byråkrati. [...] att låta unga få större utrymme och tala om vad dom vill göra och hur dom vill göra det. Det är en generell förändring, men alla kommuner jobbar inte så här progressivt. Det är klart att där finns det mycket kvar att göra idag, och därför fortsätter diskussionen och krav från förbund och vi har ju lyft det som är bra exempel där man hittar nya lösningar.

När det gäller kommunernas styrning av fritidspolitiken påpekar Nathansson följande:

- Relationer mellan föreningar och kommuner har förändrats, så att föreningarna får mer pengar och mer ansvar för att göra saker som kommunerna vill.
- Kommunerna behöver uppföljnings/utvärderingssystem för att se till att man får valuta för pengarna.
- Villkoren för de anställda i hybridorganisationer kan vara problematiska.⁸

Vidare poängterar han att kommunerna (åtminstone en del kommuner) inte riktigt hänger med på att anpassa utbudet av fritidsverksamheter till vad ungdomar idag efterfrågar, och ger därvid en släng mot fritidsgårdverksamheten som han beskriver som "en fritidsgård med fyra väggar och en gullig kille med propellermössa och biljardbord om vi ska raljera bilden som vi ser ett par år tillbaka i tiden."

Calle Nathansson är en av de få som i intervjuerna menar att kopplingen mellan skola och fritidsverksamheter blivit vanligare på senare år:⁹

⁸Med hybridorganisationer avses organisationer som blandar ideellt och professionellt arbete och i någon mening säljer tjänster till kommunen.

⁹Lars Lagergren som driver programmet för den Fria Tidens Lärande är den andra.

Jag tror en utveckling som man kan se är fritidsverksamheternas koppling till skolan har ökat och det har varit en diskussion under lång tid. Det är just dom ungarna som inte gillar skolan som har besvärligt som det inte går bra för. Det är dom som kommer till fritidsgården, det är deras utrymme och vi ska fånga upp dom där så att det inte går snett. Då har man från fritidssidan sagt att vi kan inte finnas i en miljö där skolan är för då skräms dom bort, men jag tycker man frångått det under senare år. Det finns många exempel där man kombinerar skolans lokaler med en fritidsverksamhet och då får du en annan blandning. Det blir så, då kommer andra dit också.

En fördel med denna utveckling skulle alltså vara att en mer blandad grupp ungdomarna kommer dit, inte enbart de som har problem i skolan som annars är fritidsgårdens kärntrupp. Här kan det vara på sin plats att nämna föreningen *Den öppna skolan* som verkar för att skolan ska bli en viktig plats för fritid i närsamhället, även om denna organisation är liten och relativt okänd.

Vad gäller utbildningsbehoven inom fritidssektorn, menar Nathansson att nya mer nischade verksamheter där ungdomarna själva spelar en mer aktiv roll kräver mer specialistkompetens, t.ex. inom estetiskt skapande, än vad folkhögskoleutbildningarna ger.

Jag tror att det finns ett behov av att öka graden av utbildning och det måste också i den här omställningen från gammal syn, om man raljerar då så återigen tillbaks i tiden till, "vi vill ha ett hus" bara, till en utveckling av verksamheter där man vill göra. Det är mer individuellt kreativt skapande i ett socialt sammanhang, så ställs det också [krav på] andra kompetenser. De mötesplatser som finns för unga ställer högre krav, de utvecklas till en slags hybridformer, till multifunktionella hus eller platser för unga människor. Och då krävs det verkligen att den personal som finns där hittar modeller för hur de ska jobba men också att de kan svara upp till den här mer, kanske, brukarstyrda verksamheten. Då tror jag att det finns en modell där man liksom tar in coacher i dagsläget. Att man är coach för unga som kommer dit som också har en projektidé för saker som man vill göra på fritiden. Det ställer nya krav som måste kompletteras där dom här nya folkhögskoleutbildningarna inte riktigt räcker till. Där finns det behov av ytterligare kompetens.

De former av öppen fritidsverksamhet som Calle Nathansson talar om är varianter av "ungdomens hus", som t.ex. "Tekannan" som Mats Trondman skrivit om (se 6.2.1 på sidan 69) och "Meeths" i Göteborg (se 5.5.2 på sidan 63). Det som Calle Nathansson lyfter fram som det nya och bra med den typen av verksamheter är att de motsvarar ungdomars önskemål på brukarstyre, samt att de är specialiserade och verksamhetscentrerade och inte en plats att bara vara på.

5.4 Kommunerna

I följande avsnitt summeras resultaten av intervjuer med fritidschefer (eller motsvarande) i fem kommuner: Mjölby, Kungsbacka, Örebro, Västerås och Umeå.

5.4.1 Kommunernas prioriteringar

På frågan om vilka fritidsverksamheter för ungdomar i åldrarna 13-20 år som kommunen är med och finansierar dominerar fritidsgårdsverksamheter, vilket samtliga fritidschefer nämner först, därefter nämns föreningsstöd som nästan helt går till idrottsföreningar. Utöver dessa av tradition stora poster i förvaltningarnas budget lyfter man fram följande satsningar: spontanidrottsanläggningar, ungas egna kulturarrangemang samt boxning.

Spontanidrott

Flera fritidschefer nämner att man numera satsar på att bygga spontanidrottsanläggningar. Den som talar mest om spontanidrottsanläggningar är fritidschefen i Kungsbacka, Lars Nyström:

Vi har 700.000 i budget för ytor varje år. Ungdomarna uppvaktar oss "vi vill åka skating", vi asfalterar oanvända grusplaner och gör skate/hockey/bingar. Vi har nu fem ställen vi jobbar på. Vi lyfte frågan om spontanaktivitetsytor för fem år sedan, och sa att vi ville ha fria pengar som vi kan använda med kort varsel, och det fick vi. Först var det BMX banor. Bland annat har föräldrar byggt en fin cross-bana för BMX. Föräldrarna gör jobbet, medan kommunen betalar grus och sånt. Det känns väldigt fräscht att ha spontanaktivitetsplatser. Vi kan plocka bort, flytta och ändra efter behov. I alla nya bostadsområden har vi fått med unga arkitekter på att där ska finnas spontanaktivitetsytor som en naturlig del redan i planeringen. Vi har försökt ha ett samarbete med de kommunala bostadsbolagen, men de hoppade av, antagligen på grund av påstötningar från hyresgästerna. Vi har inte gett upp idén om samverkan med fastighetsbolagen.

Liksom Calle Nathansson lyfter Nyström fram att kommunernas sätt att styra pengarna på fritidsområdet blivit mindre byråkratiskt, förvaltningen fick fria pengar att använda med kort varsel. De "anläggningar" som byggs upp är i vissa fall kommunens, men i andra fall är det ungdomarna själva (eller deras föräldrar) som åtminstone i praktiken driver dem. Kommunen går in och betalar vissa insatser, men någon egentlig drift är det sällan frågan om, dessa "anläggningar" torde kräva lite underhåll.

Ungas egna kulturarrangemang

Att ge finansiellt stöd till unga för att dessa ska anordna kulturella evenemang är ett återkommande tema i intervjuerna. I Örebro kallas satsningen "Ung Peng" och där är Göran Sandahl nöjd med hur det fallit ut:

Ung peng har blivit en dundersuccé. Vi har många grupper av ungdomar som kommer, får en slant, och återkommer som arrangörer utan att söka bidrag. Oerhört glädjande. Det kan vara lite vad som helst. Unga mellan 15 och 24 som arrangerar något för andra, disco, dansuppvisning eller annat.

Boxning

På frågan om kommunen gjort några särskilda satsningar som de vill lyfta fram som lyckade exempel beskriver Göran Sandahl i Örebro anställningen av en före detta proffsboxare som fritidsledare. Han fick sköta boxningsträning på en fritidsgård. Boxningen drog ungdomar från hela staden, 300 medlemmar från 40 länder, varav 40% är tjejer. Ingen av medlemmarna hade enligt Sandahl tidigare varit medlem i någon förening. Ungdomarnas, eller åtminstone "grabbarnas", bakgrund som bråkstakar betonar också Sandahl:

De flesta grabbarna är inga frimärkssamlare. Tidigare var det mer "mucka gräl" på stan, idag är vi kompisar. Det är därför det har blivit lugnare i Örebro. Många har sökt utmaningar på stan som idag sköter sig.

Den auktoritet som den boxande fritidsledare har åtminstone i relation till vissa av ungdomarna, har han kunnat använda för att ställa krav på att ungdomarna ska sköta skolarbetet. Sandahl berättade särskilt om en kille som under två års tid endast varit i skolan ströddaga. Efter att boxarledarens krav på skolgång gick killen dit varje dag i en hel termin.

En del, särskilt pojkar behöver kanske ha ett tydligare budskap (om jag uttrycker mig milt). Många grabbar har mått mycket bra av gemenskap, och krav. Mycket tydliga krav och armar runt varandra och kamratskap. Det finns många sådana sann-sagor.

5.4.2 Varför finansierar kommunerna fritidsverksamhet?

De intervjuade fritidscheferna fick också frågan "Varför finansierar kommunen fritidsverksamheter för unga?". Analysen av fritidschefernas tal om de lyckade satsningarna ovan skiljer sig något från hur man kan analysera svaren på "varför-frågan" som nu är aktuell, eftersom de senare är mer generella och mer präglade av abstrakta politiska visioner snarare än vad man menar sig konkret kunna åstadkomma (vilket präglade svaren på den förra frågan). Svaren från chefernas sida visar också på den roll de som tjänstemän har inom den kommunala förvaltningen, t.ex. följande:

I vår kommun så ska du veta att det är en starkt borgerlig kommun med moderat styre. Den politiska nivån har slagit fast att det ska finnas bra verksamhet och bra lokaler för ungdomar. Väldigt mycket utifrån ett förebyggande perspektiv. (Kungsbacka)

Flera påtalade fritiden som en arena för främjande effekter (i den folkhälsoorienterade betydelsen av "främjande" som betonar långsiktiga effekter).

Fritiden är ju en del i livet, och också en framgångsfaktor. Fritiden är för en ung människa betydelsefull för identitet och bekräftelse. Fritiden kan vara en arena för ett blivande yrkesval, och folkhälsa. [...] Friskfaktor och skyddsfaktor om man finns i sammanhang med riskfaktorer. (Umeå)

Organiserade fritids- och kulturverksamheter är ett skyddande sammanhang. Det skyddar mot normbrytande beteende. (Örebro)

Ett delvis annat perspektiv kommer till uttryck när en av förvaltningscheferna talar utifrån vad barn och unga ska få:

Om man tar föreningsbidraget så är det en del av att ungdomar ska få vara med och lära sig inflytande och påverka och organisera. Den demokratiska fostran är en del av det. Egenaktivitet att man ska få pröva och hålla på och hitta sitt intresse. Fritidsgårdar för att det ska finnas lokaler att samlas i. Ungdomar som inte är med i föreningar ska också ha en plats att vara på. Skateboard för att få hålla på med sitt intresse. All verksamhet ska ske i drogfri miljö. Ge ungdomar möjlighet till att växa upp i en drogfri miljö. (Västerås)

Här är utgångspunkten att barn och ungdomar har rättigheter, inte att verksamheterna har en gynsam effekt på dem.

Det finns alltså minst tre olika perspektiv på vad som ytterst motiverar offentliga satsningar på fritidsverksamheter riktade till unga: förebyggande, långsiktigt främjande (hälsofrämjande), samt rättighetsbaserat.

5.4.3 Vad vill man få för pengarna?

På frågan om vad man vill få ut av pengarna kommunen satsar på fritidsverksamheter är svaren relativt vaga, "bra verksamhet", "välfungerade verksamhet" är fraser som förekommer, dock ges också mer specifika svar:

- "Nöjda tillfredsställda ungdomar som känner att de har en innehållsrik och trevlig fritid."
- "Att ungdomarna ska kunna utvecklas till bra samhällsmedborgare. Att man får hitta något man kan hålla på med i livet."
- "Att de ungdomar som bor [här] upplever att de är en viktig del i samhället. Att de lyssnas på och blir bemötta utifrån de behov och önskemål som finns."
- "Det är livskvalitet, hälsa, demokrati, engagemang, delaktighet och förtroende, fysisk hälsa, motion, fysisk aktivitet."

Att ungdomarna är nöjda med sin fritid är alltså ett vanligt svar bland de intervjuade.

5.4.4 Uppföljning och utvärdering

Calle Nathansson från Sveriges kommuner och Landsting poängterade vikten av att kommunerna utvecklar uppföljningssystem så att man kan få information om hur effektiva verksamheterna varit när det gäller att uppnå de mål kommunpolitikerna har satt upp för dem. Några förvaltningschefer påtalar det svåra i att mäta om pengarna givit önskat resultat:

Det är svårt. Vi har brukarenkäter på fritidsgårdarna och dialogträffar med föreningslivet, men generellt är uppföljning och utvärdering för dåligt. (Örebro)

[...] vi har en summa pengar till förfogande som vi omsätter utifrån de politiska målen. Man försöker ju att koppla ekonomin, får vi ut det vi vill av våra pengar, men vi har ingen bra metod för att ta reda på vad vi får ut. (Mjölby)

Men flera menar att det visst är möjligt:

Vi jobbar med statistik. Vi utvärderar Fritidsgårdarna varje år, och då främst de regelbundna besökarna, med kvalitetsenkäter: får de planera? Får de inflytande över verksamheten? När det gäller föreningarna så mäts antal aktiviteter per medlem. (Kungsbacka)

Vi gör kultur- och fritidsvaneundersökning samt en liv- och hälsa undersökning på skolungdomar. (Västerås)

5.4.5 Erkännande och belöningar

Förvaltningscheferna fick frågan på vilket sätt de fritidsverksamheter som gör ett särskilt bra jobb får erkännande eller belöningar för detta. De metoder som då kom upp var: att satsa på verksamheterna budgetmässigt, att i uttalande och genomgångar berömma dem t.ex. inför politiker, att prata med dem, att samla hela personalgruppen, att använda studiebesök, priser, att nominera till externa priser (t.ex. Rotarys pris till ledare), att höja lönen.

Att höja lönen och att aktivt använda priser var ovanligt, medan flera talade om att offentligt ge beröm.

5.4.6 Projektform eller reguljär verksamhet?

Att bedriva verksamheter i projektform har blivit allt vanligare, men har åtminstone sedan 1970-talet varit relativt vanligt att döma av boken *Arbeta med fritid: En handbok i planering, program- och projektarbete* från 1977.¹⁰ Ett något förvånande resultat var därför att mycket liten del av de fritidsverksamheter riktade till unga som kommunen delfinansierade drevs i projektform. Undantaget härvidlag var Umeå kommun som uppgav att uppemot en fjärdedel av deras verksamheter är projekt, t.ex. samverkan med föreningar eller projekt där Ungdomsstyrelsen eller Allmänna arvsfonden delfinansierar. De flesta konstaterar bara att de har mycket liten andel projekt, men i Mjölby framhåller man att man tidigare styrt mer pengar mot projektverksamheter, men att systemet var ineffektivt och man därför slutade med det:

¹⁰Tommy Wahlström, "Arbeta med fritid: En handbok i planering, program- och projektarbete", i Tommy Wahlström red., *Arbeta med fritid: En handbok i planering, program- och projektarbete*, kap. Projektadministration, ss. 75–88 (Natur och Kultur, 1977)

[...] tidigare hade vi projektmedel inbakade i det ordinarie systemet. Trots mycket reklam fick vi för få ansökningar. Det tog för lång tid att skriva ansökningar.

När det gäller de projekt som man har delfinansierar är det som sagt Ungdomsstyrelsen och Allmänna arvsfonden som är de dominerande medfinansierarna. Övriga finansierare som nämns är studieförbunden samt Fritidsforum, Boverket och FHI.

5.5 Utförare: Hybridorganisationer och nya mötesplatser

När det gäller utförarnivån har jag valt att särskilt fokusera tre aktörer, en vardera i Stockholm (Fryshuset), Göteborg (Meeths) och Malmö (Bryggeriet). Enligt Hans-Edvard Roos spelar den lokala, kommunala, traditionen stor roll för hur delvis offentliga fritidsverksamheter riktade till unga organiseras.¹¹ En av anledningarna att jämföra dessa aktörer, som på många sätt skiljer sig åt, är just att de i någon mån är uttryck för det lokala sättet att organisera dessa verksamheter i Stockholm, Göteborg respektive Malmö.

Både det empiriska underlaget, analysen och redovisningen av de tre aktörerna skiljer sig väsentligt åt. Jag har intervjuat representanter för alla tre, men när det gäller Fryshuset finns mycket annat material att tillgå, t.ex. från Fryshusets egen webbplats. När det gäller intervjuerna var det egentligen endast intervjun om Meeths som problematiserade verksamhetens innehåll och relationerna till besökarna, medan de övriga intervjuerna i huvudsak handlade om organisationernas historia och ekonomiska förutsättningar.

5.5.1 Fryshuset

Formellt sett är Fryshuset (FH) i Stockholm en fritidsgård inom KFUM-KFUK,¹² men att kalla FH en fritidsgård skulle kanske leda tankarna fel i och med att verksamheten där omfattar såväl en gymnasieskola som ett antal olika projekt inom områdena: fritid ("passionerade intressen") och sociala insatser. Verksamheten omsätter ca 200 miljoner kronor årligen, varav gymnasieskolan har den största delen.

Fryshuset är en speciell aktör på fältet genom att de kombinerar olika typer av verksamheter: utbildning (både bidragsfinansierad till gymnasielever och till professionella som betalar själva), sociala projekt och "fritid" (t.ex. sport och musik) inom en organisation och en fysisk plats. De har en, så vitt jag förstår, unik *bredd* och ett visst ekonomiskt oberoende. Vidare har Fryshuset en hög position på fältet: nästan samtliga som jag har intervjuat har nämnt FH som ett positivt exempel. I flera fall utan att egentligen säga något om vad som är bra med fryshuset, det är en självklarhet att FH är bra, det behöver inte egentligen utvecklas *vad* som gör FH bra. Att FH bedriver bra verksamheter är, med Bourdieus begrepp *doxa*, det är självklart sant för aktörerna på fritidsfältet.

Innan jag går in på vad Fryshuset själva menar gör deras verksamhet bra, vill jag resonera något om organisationens förutsättningar och relation till andra aktörer på fältet.

¹¹ Detta framgick av intervjun med Roos.

¹² <http://www.kfuk-kfum.se/kontakt2/fritidsgardar>

En viktig fråga är förstås de ekonomiska förutsättningarna för Fryshusets verksamheter. FH bedrivs i stiftelseform. Vissa av verksamheterna har en mer stadigvarande finansiering i och med att de är traditionella verksamheter som är berättigade till offentligt stöd (gymnasieskolan, musikcirkelverksamheten, basketen) medan andra verksamheter bedrivs i projektform, och därmed med tillfällig finansiering. Liksom för andra utförare på fritidsfältet är Allmänna arvsfonden, Ungdomsstyrelsen och kommunen viktiga finansierare av projekt, men därtill kommer även sponsorer och donatorer (första sidan på Fryshusets webbplats innehåller en länk [Stöd Fryshuset](#) som beskriver hur man donerar pengar till FH).

Hans-Edvard Roos nämner i intervjun att Fryshusets placering i Stockholm innebär en närhet till maktens människor och att fryshuset är bra på att forma allianser med åtminstone den politiska eliten i Stockholm. Möjligen gäller detta även näringslivskontakter. Fryshuset använder gärna termen "entreprenörer" om sig själva, och ger, åtminstone vid en ytlig betraktelse, sken av att vara en näringslivsinriktad aktör. Ett exempel på detta är kampanjen "Energispridarna" som sponsrades av ett energibolag. Kampanjen består, såvitt man kan bedöma av Fryshusets information på sin webbplats, av att representanter för Fryshuset och företaget i fråga delar ut priser (som finansieras av energibolaget) till lokala "energispriidare" på olika orter och informerar om fryshusets verksamhet, en kampanj som torde ge såväl Fryshuset som energibolaget värdefull "goodwill".

Fryshuset lägger ner en hel del arbete på marknadsföring och opinionsbildning, t.ex. genom sin webbplats. Behovet av marknadsföring följer av att man behöver attrahera finansierare; en kommunal reguljär verksamhet behöver inte alls på samma sätt profilera sig som den bästa aktören på fältet: huvudmannen (kommunen) har i det fallet säkra intäkter genom skatterna och olika enheter konkurrerar inte med varandra. Ett annat exempel på marknadsföring och opinionsbildning är att Fryshuset på sin [webbplats](#) lägger ut en slags sammanställning av 2006 års verksamheter i form av ljudfiler där den ansvariga personalen läser upp presentationer av syftena bakom och något kort om metodiken kring deras respektive verksamheter. Dessa presentationer är i kraft av att vara i någon mening "officiell ideologi" hos en av fältets erkända aktörer intressanta att analysera: vad lyfter man här fram som bra med verksamheterna? Vilka egenskaper gör verksamheterna bra?

Fryshuset bedriver som sagt många verksamheter, men generellt kan man säga det rör sig om *nischade* verksamheter: fryshuset är inte en plats som man bara "är" på.¹³

Fryshuset har aldrig varit en fritidsgård [...] [vi har] olika aktiviteter dit man kan komma. En fritidsgård där man kan spela biljard och komma, så har det aldrig varit.¹⁴

Vilka är de aktörer som Fryshuset konkurrerar med? I intervjun med Ancha Liljeander menar hon att Fryshuset inte direkt har några konkurrenter, i och med att Fryshuset är

¹³Under sommarlovet 2008 erbjöd man dock tämligen traditionell öppen verksamhet, men detta var undantag från Fryshuset normala verksamheter.

¹⁴Intervju, Ancha Liljeander, ansvarig för fritid på Fryshuset.

unik. På ett sätt stämmer det, men om man ställer frågan, vilka är de aktörer som bedriver liknande typer av verksamheter, och vilka aktörer som Fryshuset därmed i någon mening har att framstå som bättre än, så framträder åtminstone två: kommunen och den föreningsdrivna idrottsrörelsen. Kommunen "konkurrerar" med Fryshuset både vad gäller utbildning av ungdomar i gymnasieskoleålder och i den kommunala socialtjänsten (även andra organisationer som organiserar öppet socialt arbete riktat mot ungdomar kan sägas konkurrera med fryshuset). Kommunen är både tänkbar *konkurrent*, *finansiär* och *partner* i och med att de verksamheter som Fryshuset bedriver uppfattas som värdefulla för samhället och inom kommunens verksamhetsområde. Relationen till kommunen har sedan 1992 inneburit att Fryshuset fått ett kommunalt bidrag som man har haft relativt stor frihet att använda på bästa sätt, men under senare år har kommunen ändrat sitt förhållningssätt och verkar alltmer inta en kundrelation till "leverantören" Fryshuset. Till exempel tecknade kommunen för perioden 2008-2010 ett avtal med Fryshuset som innebär att grundbidraget (som funnits sedan 1992 och omfattar ca 7 miljoner kronor årligen) kvarstår som bidrag, och för 2008 får Fryshuset 8 miljoner kronor i bidrag för verksamheten Lugna Gatan, men därefter kommer den verksamheten (eller liknande verksamheter) att upphandlas i konkurrens. I underlaget framgår att kommunen ser fördelar av att kunna styra verksamhet mer som kund än som bidragsgivare:

[. . .] staden kan välja att fortsätta ge bidrag till Fryshuset eller någon annan föreningsdriven verksamhet som arbetar med förebyggande ungdomsarbete eller inte. I samband med intervjuerna har diskuterats möjligheterna att köpa tjänsterna i konkurrens. Flera av kontaktpersonerna såg flera fördelar med ett sådant system —dels att kunna styra på ett tydligare sätt vad man får för pengarna, dels kunna välja att utnyttja köpta insatser så att det kompletterar egen verksamhet i rätt tid och omfattning. Utbudet av företag och organisationer som skulle kunna konkurrera med Fryshuset är okänt men landstinget är enligt uppgift på väg att upphandla den väktarverksamhet som nu bedrivs i tunnelbanan av Lugna Gatan, vilket tyder på att det kan finnas andra intresserade aktörer.¹⁵

På frågan om vilka konkurrenter som Fryshuset har uppgav Liljeander också att just vad gäller Lugna Gatan kommer man i framtiden att få konkurrenter, även om man i dagsläget inte har några.

Vad gäller den föreningsdrivna idrottsrörelsen är fryshuset *del i den* genom att man har organiserade basketlag, man *samverkar med den* när det gäller att motverka våld i fotbollens supporterrörelse och man är ett *alternativ till den* genom sin skejtanläggning. I opinionsbildningen kring skejtanläggningen är det just skejtåkningens sociala och icke-konkurrens-inriktade karaktär och dess kontrast mot idrottsrörelsens praktik och ideal ett av viktigaste argumenten, se stycke 6.3.5 på sidan 80.

¹⁵Stockholms Stad, "Avtal mellan Stockholms stad och Stiftelsen KFUM Söder Fryshuset", Utlåtande 2008: RI+VII+VIII (Dnr 329-4362/2007) (2008), s. 6

Åtskillnaden fritid social

I Fryshuset organisation görs en tydlig åtskillnad mellan fritidsprojekt och sociala projekt. T.ex. är personen som jag intervjuat, Ancha Liljeander, ansvarig för området fritid. Kanske är det ändå så att projekt på ett positivt sätt kan vara både sociala projekt och fritidsprojekt, och att just kombinationen av dessa aspekter generellt förbättrar ett projekt. Åtminstone är ett av de allra mest erkända av Fryshusets projekt, *Sharaf hjältar*, ett sådant exempel. Inom Fryshusets organisation faller Sharaf hjältar under kategorin sociala projekt och det huvudsakliga syftet är att motverka våld och förtryck inom hederskulturer, som är ett socialt problem. Metoden är att utbilda killar i övre tonåren som lever i familjer där familjens heder, och i synnerhet kontrollen av döttrars sexualitet, och andras föreställningar om denna sexualitet, är central. Utbildningen syftar till att skapa ett erkännande för tjejers rättigheter och att göra deltagarna förmögna att föreläsa på skolor på ett sätt som ska förändra åhörarnas normer och värderingar till förmån för tjejers rättigheter. När deltagarna är färdiga med den utbildning som Sharaf hjältar innebär kan de ta betalt för att hålla föreläsningar i skolor.

Även om man kanske inte kan säga att de killar som blir Sharaf hjältar "har sociala problem", mer rätt är kanske att beskriva det som att de riskerar (eller redan har börjat) att upprätthålla ett socialt problem genom att utöva kontroll över sina systrar, så är principen att utnyttja deras specifika position och erfarenheter produktivt till ett politiskt arbete som syftar till en förbättring för unga i familjer som hyllar en hederskultur. Det opinionsarbete som Sharaf hjältar genomför är politiskt på samma sätt som de som aktivt arbetar i t.ex. ett politiskt ungdomsförbund, en fritidssysselsättning som generellt hyllas som i högsta grad meningsfull för de som ägnar sig åt den, utan att man därmed föreställer att de faktiskt lindrar något specifikt socialt problem.

Genom sin personliga familjetillhörighet och sin etniska position, som i andra sammanhang oftast ses som en relativ nackdel för dem, har killarna i Sharaf hjältar bättre möjligheter än andra att, på sin fritid, göra skillnad.

God publicitet

I utvärderingen av Sharaf hjältar konstaterar Astrid Schlytter & Liv Kanakura att projektet har fått oproportionellt mycket god publicitet jämfört med antalet genomförda Sharaf hjältar.¹⁶

Vad som slagit mig i rapporteringen av Sharaf hjältar är att kända personer med hög status, ministrar och kungligheter, vid flera tillfällen anlitas som utdelare av de examina eller certifikat som deltagarna får efter genomgången utbildning. Projekt och celebriteter kan på så sätt hjälpa varandra att vinna erkännande eller åtminstone goodwill.

¹⁶Astrid Schlytter & Liv Kanakura, "Elektra: Ett projekt mot hedersförtryck och våld", Rapport, Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet (2006), s. 61

5.5.2 Meeths

Meeths i Göteborg är en centralt placerad mötesplats för ungdomar som ingår i kommunens satsning "Ungdomssatsningen". Till skillnad från Stockholm, där det icke-kommunala Fryshuset utgör den kanske viktigaste aktören när det gäller delvis offentligt finansierade fritidsverksamheter riktade till unga, är den kommunala "Ungdomssatsningen" den helt klart dominerande aktören, eller nätverket av aktörer, på fältet i Göteborg. Ungdomssatsningens strategi är att bygga upp lokala mötesplatser för ungdomar snarare än att satsa på ett större, centralt "ungdomens hus". Mötesplatserna har i sin tur olika karaktär, en är t.ex. helt virtuell, och Meeths är den mest centralt belägna. Den plats och den organisation som Meeths härstammar ifrån har tidigare rymt en gymnasieskola med ett individuellt program, och fältarbetare inriktade mot ungdomar i riskzon, men i och med en omorganisation har inriktningen förändrats så att enbart fritidsfrågor nu står i fokus. Det sociala perspektivet är borta och man bedriver en allmän verksamhet, som syftar till att attrahera ungdomar i stort.

Strategin bakom Ungdomssatsningen, som riktar sig till ungdomar i äldre tonåren, är att det är ungdomarnas drivkraft som ska vara styrande.

Det som gäller för hela ungdomssatsningen är att man ska jobba utifrån ungdomarnas egna initiativ. Det är inte personalen som ska driva saker framåt utan det är ungdomarnas egna idéer som man ska jobba med. Man har så att säga ett passivt [uppdrag], man tar inte så många egna initiativ själv, utan man förlitar sig till att ungdomarna som kommer hit själva är drivande, själva kommer med egna idéer, och står för vad det är dom gör. Vi ska inte plantera idéer hos ungdomarna utan det är dom själva som ska komma med en idé så kan vi stötta, underlätta och hjälpa till men inte vara idésprutor.¹⁷

Innan ungdomssatsningen formerades arbetade personalen här aktivt förebyggande, ett av målen var att "få in" ungdomarna i riskzon. Denna målsättning och metod har alltså ersatts med vad man kallar ett mer passivt uppdrag, att vara en resurs för de ungdomar som både har en idé om vad de vill göra, och har kontakter med andra som är intresserade av att delta. På frågorna "Kan man komma hit spontant? Är alla besök att man kommer för att vara med i en grupp?", svarar Rexmo:

Det kan vara olika. Meningen är att, det händer sällan, att en enskilda ungdom kommer hit och säger att jag är lite nyfiken på det här. Ofta är det grupper av ungdomar, eller en förening, eller en grupp ungdomar som vill göra nåt med några kompisar som har gjort nåt kul här så sprider det sig på det här sättet. Exempelvis kan det vara så här att det kommer en grupp ungdomar som säger att jag och mina kompisar vill starta ett ekologiskt café på torsdagar. Ja, så försöker vi se till att se om det går att göra.

Både Fryshuset och Meeths har alltså det gemensamt att det inte är platser där man "bara är", utan de är *nischade*. Dock skiljer de sig åt så tillvida att Fryshuset har i förväg

¹⁷Mattias Rexmo, intervju

definierade nischer,¹⁸ medan Meeths strategi är att invänta ungdomars egna initiativ. Vilka ungdomar kommer då till Meeths, och vad väljer de att göra där?

Det är inte så att personalen sitter här och lägger upp en strategi att vi ska ha den här eller den här inriktningen. Utan vi måste anpassa oss efter vad vill ungdomarna göra. På det sättet är det ungdomar som styr inriktningen på det vi ska göra. [...] [Ungdomssatsningens mötesplatser] utvecklas på lite olika sätt beroende på vad dom ungdomarna där vill göra. Meeths har blivit ett ställe dit ungdomar kommer från hela stan. [...] de andra ställen har en mer tydlig förortskultur. I alla fall i väster och Norra stadsdelarna, där man sysslar med hip-hop och break-dance. Här på Meeths har det blivit att det spretar mer. Ungdomar som känner att dom inte tillhör en sån där main-stream-fåra. Då kan dom komma hit. Vi har t.ex. föreningar som sysslar med japansk kultur och vi har rollspel och drama, flera olika grupper som håller på med sömnad och lite mer udda uttryck.¹⁹

Intresset för det som Rexmo ovan kallar "udda uttryck", kan med Bourdieus begrepp förstås som en tillräckligt stor tillgång på kulturellt kapital för att vara trygg i att gilla kulturella fenomen som ligger utanför main-stream-fåran, kombinerat med en önskan att hävda sin individuella särart. Det är intressant, och kanske lite paradoxalt, att om det nu är så att alla Ungdomssatsningens mötesplatser bygger på att det är ungdomarna som ska formulera inriktningen och själva ta initiativen, varför skiljer sig då Meeths spretighet från de norra och västra stadsdelarna som är mer tydligt nischade?

En bidragande anledning kan vara att mötesplatsernas karaktär återspeglar boendesegregationen i Göteborg. Vad som till synes talar mot den förklaringen är ju att ungdomar kommer från hela stan till Meeths, men så länge inte ungdomar kommer från hela stan till Ungdomssatsningens mötesplatser i förorterna så hjälper det inte.²⁰

En rimligare förklaring kanske kan vara att personalen på Meeths inte verkar vilja vara experter, eller åtminstone kompetenta, på de nischer som ungdomarna väljer (t.ex. japansk kultur), medan man på kulturATOM (Ungdomssatsningen i Norra stadsdelarna) anställt personal som är kompetent just i break-dance,²¹ vilket innebär att verksamheten blir av en mer pedagogisk, kursliknande karaktär, och inriktningarna blir därmed också bestående över tid eftersom omsättningen av personal är mycket lägre än omsättningen av ungdomar.

Meeths har dock också ledarledda verksamheter, det gäller projekt som syftar till att just attrahera grupper av ungdomar som riskerar utanförskap och som annars inte skulle vara aktiva på Meeths:

¹⁸Dessa i förväg definierade verksamheter kan i för sig uppstå utifrån förslag och initiativ från ungdomar. Liljeander beskriver t.ex. United Sisters uppkomst som att tjejer tog initiativ till något som skulle kunna erbjuda möjligheter att träffas motsvarande killarnas Lugna Gatan.

¹⁹Mattias Rexmo, intervju

²⁰Av Torbjörn Forkbys utvärdering av Meeths och förortsmötesplatsen kulturATOM framgår också att i den senare så kommer mycket större andel av ungdomarna från närområde, än vad som gäller för Meeths, se Torbjörn Forkby, "Främjande Mötesplatskulturer", i Holmgren, ss. 17–44, s. 32

²¹Torbjörn Forkby, "Främjande Mötesplatskulturer", i Holmgren, ss. 17–44, s. 29

- Digital storytelling (för ungdomar som fältassistenterna möter på stan)
- Drama (marknadsförd, ledarledd verksamhet öppen för alla)
- Go-ahead (tjejer som besöker spelningar på Meeths utan att själva vara aktiva)

Dessa verksamheter är organiserade i projekt, och har extern finansiering från Ungdomsstyrelsen, och är alltså inte del av Meeths reguljära verksamhet/budget.

I intervjun med Rexmo diskuterade vi också att Stockholm och Malmö har privata blandningar av kommersiell och ideell verksamhet, t.ex. i Fryshuset och Bryggeriet, medan Göteborgs kommun valt att själva driva liknande verksamheter. När det gäller att förstå varför så är fallet kan man konstatera att mönstret stämmer inte överens med politikens höger-vänster dimension eftersom Stockholm är mer borgligt medan Göteborg och Malmö traditionellt är socialdemokratiska fästen.

5.5.3 Bryggeriet

Bryggeriet i Malmö är i första hand en stor inomhusanläggning för skejtboardåkning och en gymnasieskola. Det finns vissa likheter med Fryshuset, även om ekonomin och därmed antalet anställda är långt mindre. Uppgifterna om bryggeriet bygger i allt väsentligt på en intervju med Ronny Hallberg, som i början av Bryggeriets historia arbetade på KFUM i Malmö.

Föreningen Bryggeriet uppstod i mitten på 1990-talet då två grupper med ett liknande syfte, att bygga en skejt/gatusports-anläggning, slog sig ihop. Det var å ena sidan en grupp mer etablerade aktörer på Malmös fritidsfält, KFUM, Skåneidrotten och fritidsförvaltningen och å andra sidan en grupp skejtare som engagerat Unga Örnar i arbetet med att få till stånd en anläggning. Enligt Hallberg var det sannolikt en tillfällighet att skejtarna sökte sig till just Unga Örnar, men också en styrka hos föreningen ifråga att kunna ta vara på initiativet.

Det var mest slumpen, någon av skejtarnas pappa var aktiv i Unga Örnar och på den vägen blev det. Sen handlar det ju då också om att organisationen som blir kontaktad har en förmåga att suga upp det här, och det hade Unga Örnar just då. [...] En kombination av slump och att Unga Örnar kanske var en organisation som redan då var på hugget i sådana här nya företeelser

Ronny Hallberg själv var under denna tid anställd av KFUM, och på frågan vad KFUM hade för egen målsättning med det här, om de hade någon, uppger Hallberg att det hade man egentligen inte.

Nej, inte vad jag kan komma ihåg så. Det är mer, det är klart att är spännande för en organisation att vara med i den här processen och starta någonting nytt, som en gatusportsanläggning. Samtidigt så har Fryshuset i Stockholm startats av KFUM också så att, ja, jag vet inte, man kände väl att det skulle inte vara omöjligt att göra någonting i Malmö.

Fryshuset hade dock ingen större roll i Bryggeriets tillblivelse, man hade vissa kontakter, men, enligt Hallberg, inget organiserat samarbete.

För den då nybildade föreningen Bryggeriet var det viktigt att föreningen, och inte någon förvaltning skulle sköta driften av anläggningen.

[. . .] vi ville hitta en form där vi var ansvariga för driften. Det ledde fram till ett avtal så småningom, men först handlade det om att hitta lokaler överhuvudtaget, och få stöd från kommunen att hitta rätta lokaler. Och när vi väl hade hittat rätt lokal så handlade det om få visst stöd med finansiering.

Och det handlade initialt då om hyran. Det gjordes upp en modell med hyresbefrielse år 1 och 100.000 år 2 och 200.000 tusen år tre eller nånting sånt där. Mot det skulle vi ta fullt ansvar för byggandet av själva parken, alla anställningar och allt annat runt omkring. Vad vi fick var skalet, kan man väl säga, och vi skulle fylla det med innehåll. Ungefär den dealen gjorde vi med Fritidsförvaltningen. Det skrevs då ner ett samverkansavtal. Här finns i Malmö lite tradition - och det där är kanske en skillnad mot Göteborg då - det finns en tradition av att låta föreningen ta det ansvaret men ändå binda upp i någon slags avtal så att man vet vad man får.

Själva bygget invändigt finansierades med hjälp av stiftelser och fonder samt sponsorer (t.ex. Ericsson och Telia som investerade 150.000 SEK var). Anläggningen öppnades för åkare under byggperioden vilket gjorde att man också fick in intäkter redan tidigt. Bryggeriet har försökt att använda tre typer av finansiärer: egna intäkter (försäljning), offentliga bidrag och fonder/sponsorer, men de sistnämnda med tiden blivit allt mindre viktiga.

6 Erkännande och misskännande: Allianser och kamper

Att använda Bourdieus fältteori innebär att man som forskare aktivt letar efter kamper, konflikter och allianser mellan olika aktörer och att man sätter sådana konflikter och allianser, enigheter och motsatta uppfattningar i relation till olika *positioner* i fältet. Jag har således letat just efter både öppna motsättningar och situationer där en aktör aktivt tillerkänner en annan aktörs insatser högt värde.

6.1 Allianser

Ett exempel på en allians är när det gäller uppkomsten av högeskoleutbildningar inom fritidssektorn, en process som initierats av kommunala tjänstemän i samarbete med företrädare för fritidsledarutbildningarna på folkhögskolenivå. Universiteten och högskolorna har, med undantag för Malmö högskola, inte varit pådrivande i den här processen, men det har inte heller förelegat någon konkurrenssituation mellan fritidsledarskolornas förbund och högskolorna. Av de tre högskolor/universitet som har haft utbildningar inom sektorn är kanske Lunds universitet det universitet som visat minst engagemang för att bevara och vidareutveckla utbildningsprogram inom fritidssektorn.

De två kvalitetsutvecklingsnätverken KEKS och Nackanätverket kan också betraktas som två allianser (av kommuner) som strävar efter att höja kvaliteten och statusen inom fritidssektorn, även Fritidsforum kan betraktas som en form av allians (för kommuner).

Mer tillfälliga och småskaliga "allianser" förekommer också, några exempel:

- Finansiärer och finansierade: t.ex. Fryshusets allians med Vattenfall i kampanjen "Energispridarna" och Ungdomsstyrelsens finansiering av forskningen kring fritidsledare.
- Prisutdelare och prismottagare: Ungdomsstyrelsens allianser med mottagarna av priset "Årets ungdomskommun".
- Utbildare och avnämare: t.ex. En viss kommuns praxis att prioritera sökande från en viss fritidsledarutbildning

6.2 Vilka aktörer har makt att utdela erkännande, eller auktoritet att uttala sig?

Vilka aktörer har en position att avgöra vad som är "bra" och vad som är "dåligt" vad gäller fritidsverksamheter? Möjligheten att utdela erkännande är i stor utsträckning fråga

om att man har möjlighet att uttala sig i en form som röner uppmärksamhet eller hög status. Former för att uttala sig kan vara att publicera en text, t.ex. genom att ge ut en bok eller en tidskrift, eller en artikel i en vetenskaplig tidskrift, men det kan också gälla ett pressmeddelande, eller arrangera, eller att bli inbjuden att föreläsa på, en utbildning, en konferens, eller ett seminarium.

Den metod jag har använt, har givit företräde för publicerade texter, framför muntliga framställningar. Utöver att få möjlighet att uttala sig, och utdela erkännande och misskännande, tillkommer de mest betydelsefulla aktörerna privilegiet att också bli referade, citerade och diskuterade. I publicerade texter, men också t.ex. i de intervjuer jag gjort, återkommer vissa individer relativt ofta, vilket jag tolkar som att de har en hög position på fältet. De flesta (t.ex. Hans-Erik Olsson, Mats Trondman, Nikolaus Koutakis) är akademiker men i denna krets ingår även Thorsten Laxvik (som arbetat inom Fritidsforum).

De organisationer som delar ut priser (Ungdomsstyrelsen, Allmänna Arvsfonden, Fryshuset) reproducerar därmed också sin egen auktoritet att värdera andra aktörers insatser på fältet, men i dessa fall är det inte i huvudsak individen utan organisationen som har en stark position på fältet.

I intervjuerna var det flera som på frågan vilka kan ge erkännande åt anställda ledare inom fritidsverksamheter svarade "deltagarna, ungdomarna". Med min metod förblir sådana former för erkännande osynliga, men det betyder inte att de inte är viktiga. En omständighet som delvis ger stöd åt de intervjuades åsikt i frågan är kommunernas målsättning att ungdomarnas ska vara nöjda med sin fritid.

6.2.1 Misskännande tal

Att ha rätten att utdela erkännande innebär också en rätt att misskänna värdet av andra aktörers verksamhet, eller att vara missnöjd med det sätt som ett arbete utförs. Återigen är det i huvudsak akademiker som har denna möjlighet. På flera punkter blir fritidsledare kritiserade av akademiker. I intervjun med Ulla Tebelius talar hon om sin forskning om fritidsledares syn på sin egen yrkesroll och kompetensbehov:

[Studien gällde] tre fritidsgårdar i Umeå och tre fritidsgårdar i Luleå. Den är rätt kritisk mot fritidsledarnas sätt att vara eller förhållningssätt. Det var utbildningsbehov som kommunen ville veta, men det hade dom inte, dom tyckte dom kunde det. [...] jag var kritiskt till [...] att dom hade ett väldigt individualistiskt perspektiv gentemot deltagarna.

Akademiker är generellt kritiska till fritidsledares önskan att "hjälpa ungdomar med deras problem".¹

Kritik av att fritidsledare reproducerar könsojämlikhet kommer från Jeanette Forslund (intervju) och från Ungdomsstyrelsens utredning om tjejprojekt.²

Fritidschefer kan också öppet kritisera fritidsledare:

¹Trondman

²Börjesson.

En fritidsgårdschef påpekar att det finns fritidsledare som söker egen uppmärksamhet, vilket inte tillför verksamheten något. Det finns exempel på fritidsledare som till exempel gör allt för att vinna pingisturneringen mot tonåringarna, som kommer med sina egna problem under samtal, som fyller i det ungdomarna vill säga och leder dem in i sin privatasfär. En del vill vara ungdomligare än tonåringarna själva.³

Med viss irritation berättar verksamhetsledare om nyutexaminerade fritidsledare som vid anställningsintervjuer framställer sig själva som socialarbetare och att deras främsta uppgift är att hjälpa ungdomar som har det svårt. Den inställningen vill kommunerna inte att utbildningarna ska förmedla.⁴

Thorsten Laxviks bok *Bärande relationer* har rönt stor uppmärksamhet, och sålt i många exemplar, men även mött en del misskännade tal. Flera aktörer har riktat mer eller mindre allvarlig kritik mot Laxviks resonemang, t.ex. Hans-Martin Hansen i Lunds kommun (intervju), Pettersson Svenneke & Havström (se på sidan 95), Nikolaus Koutakis (som deltog i en debattserie med Laxvik som fritidsforum arrangerade).

Kommunernas brist på målsättning för fritidsverksamheten har kritiserats av flera aktörer, bland annat Hans-Edvard Roos (intervju), Kommunförbundet (*Verksamhet utan avsikt*), och KEKS. För KEKS är bristen på tydliga, mätbara mål, och i många kommuner bristen på mål för fritidsverksamheten överhuvudtaget, ett huvudproblem.

Mats Trondman har tillsammans med Charlotte Lebeda studerat hur uppkomsten av en ny form av öppen verksamhet, "Tekannan", med det uttalade målet att öka ungdomars delaktighet togs över av ungdomar med mycket kulturellt kapital och att de ungdomar som från början uppfattades som problemet som "Tekannan" skulle lösa blev utdefinierade genom att deras önskemål om verksamhetens inriktning inte fick genomslag.⁵

Frågan som denna studie väcker är om elitinriktning och marginalisering av ungdomar utan kulturellt kapital också sker inom andra nischade verksamheter som kräver drivna deltagare, som t.ex. Meeths i Göteborg.

6.2.2 Positivt tal

Följande citat, ur Bo J. Ardströms bok från 1995, innebär ett erkännande av den kompetens som en ledare i öppen fritidsverksamhet måste besitta för att lyckas med verksamheten. Citatet används också av flera aktörer för att befästa detta erkännande.⁶

Att vara ledare i öppen verksamhet är en av de mest kvalificerade pedagogiska uppgifter som finns i arbetet med ungdomar. Svårigheterna ligger i balansgången mellan den öppna verksamhetens fria karaktär, som attraherar ungdomarna och fritidsgårdens målsättning att påverka.⁷

³Wollnert, s. 52

⁴ibid., s. 52

⁵Lebeda & Trondman, s. 21

⁶Till exempel i Lisbeth Lindström, "Kommunala mål i en ny tid?" i Holmgren, ss. 242–260, s. 247.

⁷Ardström, s. 11

Trenden att kommunerna satsar på skateparker har uppmärksammats i massmedia, nedan citeras en notis i dagstidning:

Allt fler skateboardparker byggs i Sverige: MALMÖ: Skateboard som alternativkultur är snart ett minne blott. Var och varannan månad invigs påkostade betongparker gjorda för brädåkare. Och fler är på väg, enligt ett nyvaket skateboardförbund. I helgen invigdes Malmös andra professionellt byggda skatepark. 800 kvadratmeter kommunal mark i Sibbarp har lagts under betong till priset av 1,2 miljoner kronor. —Jag har inte varit med om något liknande under mina 22 år på brädan. Alla vill haka på trenden, säger Svenska skateboardförbundets tillfällige ordförande Denis Sopovic. (TT)

Förutom påpekandet att många kommuner bygger eller redan har byggt skateparker kommenteras här att verksamhetens karaktär av alternativkultur försvinner i och med att kommunerna bygger fler anläggningar. När fryshuset lyfter fram skateboard som ett alternativ till idrottsrörelsen är de *good making characteristics* som man då tar fram bevarade även om kommunerna bygger/betalar anläggningarna och anläggningarna blir många. Det som gör skateboard bra är istället att man inte tävlar.

6.2.3 Vem har auktoritet att utdela priser och utmärkelser?

Tre aktörer, av vilka två är finansiärer, delar ut priser och utmärkelser. Finansiärerna Ungdomsstyrelsen och Allmänna arvsfonden delar regelbundet ut priset "Årets ungdomskommun" respektive "guldkorn". Den tredje aktören som har tillräckligt auktoritet för att utdela priser och utmärkelser är Fryshuset, som delar ut priset "Energispridarna".

6.3 Vilka former av kapital erkänns på fältet?

Olika aktörer gör olika värderingar av vad som gör verksamheter värdefulla och deras verksamheter (om de är utförare) är också olika. I följande avsnitt kommer jag att redovisa och jämföra de *good-making characteristics* som jag funnit i olika aktörers skrifter eller tal om fritidsverksamheter. Aktörerna är kommuner, här representerade av de fritidschefer som intervjuats, lärare på fritidsledarutbildningarna som också forskat om fritidsledare, Fryshuset, samt forskare som publicerats i Ungdomsstyrelsens antologi *Mötesplaster för unga* om förebyggande och främjande-satsningen.

6.3.1 GMC i kommunernas tal om satsningar på fritidsverksamheter

Om man abstraherar de *good-making characteristics* som fritidscheferna använder i sitt tal om hur kommunen prioriterar sina pengar på fritidsområdet hittar man åtminstone följande:⁸

- Ungdomarna tar initiativ till verksamheterna
- Ungdomarna tar ansvar för verksamheterna
- Föräldrarna engagerar sig och hjälper till

⁸Intervjuerna som dessa GMC har abstraherats från finns redovisade på sidan 54.

- Verksamheter som börjar med kommunala pengar drivs vidare utan kommunala medel
- Killar och tjejer deltar i samma verksamhet
- Ungdomar med olika etnisk bakgrund deltar i samma verksamhet
- Före detta stökiga killar deltar i verksamheten
- Före detta stökiga killar sköter skolarbetet

Det intressanta i detta sammanhanget är inte om dessa beskrivande satser är rättvisande beskrivningar av fritidsverksamheterna, det har jag ingen möjlighet att avgöra - jag har kanske rentav överdrivit den positiva bilden genom att uttrycket "Före detta stökiga" om killar och därmed antytt en anpassning av dessa killar till ett mer städat ideal. Poängen här är istället att försöka finna vilka mål eller ideal som ligger bakom talet om fritidsstatsningarna, vilka de uttalade syftena är som gör detta tal begripligt och logiskt.

Listan ovan kan sammanfattas i tre typer av good-making characteristics:

- Ideellt engagemang och ansvarstagande, av ungdomarna själva eller föräldrar.
- Möten, samvaro eller samarbete över könsgränser och etniska gränser
- Att verksamheten når och påverkar stökiga killar

Lisbeth Lindström har också studerat kommunala mål med fritidspolitiken, och jag sammanfattar nedan de good-making characteristics som jag funnit i hennes studie av kommunerna: Göteborg, Lund, Sundsvall, Linköping, Haninge.⁹ Lindström menar att det finns väsentliga skillnader mellan kommunerna, speciellt är det Göteborgs kommun som avviker från de övriga genom att betona att fritidsverksamheter ska innebära att otrygghet, brottslighet, drogmissbruk och ohälsa förebyggs.¹⁰ I de övriga kommunerna dominerar ett främjande synsätt.

På ett generellt plan har även Göteborgs kommun vissa främjande ambitioner, som t.ex. att mötesplatserna ska främja jämställdhet, integration och folkhälsa, men när det gäller mer konkreta mål är inriktningen mot föreningsaktivitet tydlig: "Ett prioriterat mål är att öka andelen ungdomar som engagerar sig i föreningslivet samt att öka viljan att bli ledare".¹¹

Utöver grundläggande krav som man ställer på verksamheterna, men som inte utgör mål i sig för dem, som t.ex. att flickor och pojkar, funktionshindrade och icke-funktionshindrade ska ha likvärdiga möjligheter att delta i verksamheterna, och att deltagarna ska ha ett betydande inflytande till verksamheterna, märks följande GMC i de övriga kommunernas skrivelser om målen med fritidsverksamheter:

- att verksamheterna ska engagera unga i miljöfrågor (Lund)
- att verksamheterna ska innebära att unga får större inflytande i kommunen
- att verksamheterna tilltalar alla grupper, oavsett kön, ålder, eller nationell och kulturell bakgrund.
- att verksamheterna skapar social tillhörighet och främjar ungas sociala utveckling

⁹Lisbeth Lindström, "Kommunala mål i en ny tid?" i Holmgren, ss. 242–260.

¹⁰Lisbeth Lindström, "Kommunala mål i en ny tid?" i Holmgren, ss. 242–260, s. 248.

¹¹Lisbeth Lindström, "Kommunala mål i en ny tid?" i Holmgren, ss. 242–260, s. 248

En anledning till skillnaderna mellan resultaten i min och i Lindströms studie av kommunala målsättningar kan vara att vi har använt olika typer av material: jag har gjort intervjuer med fritidschefer och Lindström har studerat de politiska styrdokumentet. Skillnaderna är dock, enligt min mening, inte särskilt stora, även om målsättningarna i Lindströms material är något mer generella.

Kvalitetsutvecklingsnätverket KEKS kritiserar att kommunernas målsättningar är alltför generella. På sin webbsida skriver KEKS följande:

De mål som finns är dessutom oftast mycket "övergripande"; Man vill

- "... främja ungdomars demokratiska delaktighet i samhällslivet"
- "... förebygga användandet av alkohol och droger bland unga"
- "... erbjuda positiva vuxna förebilder"
- "... stimulera till en aktiv och meningsfull fritid"

Det låter kanske tydligt, men skrapar man lite på ytan så visar det sig snart att det finns lika många tolkningar av "demokratiska", "förebygga", "vuxna förebilder" och "meningsfull" som det finns fritidsledare.

Detta visar sig, om inte förr, när man skall försöka se om man nått målen. Något som i praktiken är omöjligt, i varje fall om man vill gå längre än det personliga tyckandet.¹²

Utifrån de tre perspektiven på frågan *varför* kommunerna finansierar fritidsverksamheter (se avsnitt 5.4.2 på sidan 57) kan man definiera tre former av kapital, där den sista kapitalformen också är förknippad med fyra good-making characteristics:

- *förebyggande kapital* tillkommer verksamheter som på ett övertygande sätt kan visa upp att de har långsiktigt förebyggande effekter på deltagarna;
- *hälsofrämjande kapital* tillkommer verksamheter som på ett övertygande sätt kan visa upp att de har långsiktigt hälsofrämjande effekter;
- *rättvisekapital* tillkommer verksamheter som på övertygande sätt kan visa upp att de inkluderar ungdomar som annars
 - inte hade fått praktisera demokrati och haft organiserat inflytande,
 - inte hade fått pröva sig fram och hitta sina intressen,
 - inte haft en lokal att samlas i,
 - inte haft drogfria miljöer att vara i.

6.3.2 GMC i utvärderingar av fritidsverksamheter

I antologin *Mötesplatser för unga* skriver ett antal forskare om fritidsverksamheter generellt och utvärderingar av vissa verksamheter.¹³ Bland artiklarna i denna antologi har jag

¹²[http://www.keks.nu/DOKUMENT/125/V%e5raM%e5l\(0\).pdf](http://www.keks.nu/DOKUMENT/125/V%e5raM%e5l(0).pdf)

¹³Holmgren

valt ut en utvärdering av Meeths och KulturAtom,¹⁴ och en beskrivning av forskningen om fritidsgårdarnas långsiktiga effekter på deltagarnas anti-sociala beteende.¹⁵

Min analys av Forkbys text har resulterat i följande GMC för fritidsverksamheter:¹⁶

- ger utrymme för ungdomars eget skapande
- ger ungdomar möjlighet att förverkliga sina idéer
- attraherar ungdomar som befinner sig i utanförskap eller hotas av marginalisering
- stärker identitet, självkänsla (bli sedd och uppmärksammas) och självkännet
- stärker gemenskap med likasinnade
- skapar möten mellan (intressebaserade) grupper.
- att deltagarna etablerar nya vänskapsrelationer.
- stärker tjejer att ansvara för traditionellt manliga verksamheter
- att deltagarna får känna igen sig, får fungerande rutiner och utvecklar en hälsofrämjande livsstil
- att deltagarna etablerar andra (bättre) sociala kontakter och roller
- att deltagarna får upptäcka och visa upp sina positiva sidor
- att deltagarna får fungera som förebilder för yngre
- att ledarna kan etablera växande relationer och följa med i utvecklingen
- att ledarna använder en mer offensiv pedagogik än den som bygger på deltagarnas egna initiativ
- att ledarna har spetskompetens
- att verksamheterna visar att det lönar sig att lägga ner energi i utvecklandet av sina talanger
- att verksamheterna visar att ungdomar är viktiga i samhället
- att verksamheterna visar att det ska finnas plats för alla grupper

Koutakis text är dels en beskrivning av den forskning han tillsammans med Håkan Stattin bedrivit vid Örebro universitet, dels en normativ resonering om hur fritidsgårdar borde vara. Från den första delen kan man dra slutsatsen att en bad-making characteristics för fritidsverksamhet är om den gynnar deltagarnas normbrytande beteenden som att bli tagen av polis, dricka sig berusad, röka tobak och använda narkotika. När det gäller den positiva sidan, nämner Koutakis följande GMC:

- att deltagarna regelbundet får känslan av att lyckas, och blir beroende av den känslan
- att deltagarna upplever sig bekräftade
- att deltagarnas självförtroende byggs upp

¹⁴Torbjörn Forkby, "Främjande Mötesplatskulturer", i *ibid.*, s. 17–44

¹⁵Nikolaus Koutakis, "Fritidsledaren är viktigast av allt", i Holmgren, s. 72–96.

¹⁶Vissa egenskaper som antagligen är specifika för Göteborg har exkluderats, som t.ex. att verksamheterna sker under säkra omständigheter (sannolikt en följd av Backabranden 1998, då ett 60-tal ungdomar omkom). Notera också att vissa av egenskaperna som är medtagna inte används av Forkby för att beskriva hur verksamheterna är, utan i stället att de avviker från ett ideal, t.ex. skriver Forkby att mötesplatserna inte var ställen "dit man gick för att träffa nya vänner, eller umgicks över olika gränser. Istället gick man för aktivitetens skull och för att träffa sina redan etablerade vänner", vilket jag tolkat som att Forkby menar att en GMC för fritidsverksamheter är att man där kan träffa nya vänner, helst över olika former av gränser. Forkby, s. 38.

- att deltagarna utvecklar någon förmåga, eller leder till en förkovran
- att verksamheterna även lockar unga med problem att komma av fri vilja
- att ledarna har en dold agenda att genom lärande och utvecklande av förmågor förebygga missanpassning

Forkby skiljer sig både gentemot Koutakis och jämfört med de tidigare diskuterade aktörerna genom att lyfta fram att verksamhetens värde ligger i vad de symboliserar snarare än vad de i någon mer realistisk mening är. Ett sådant symbolvärde kan i och för sig vara ett medel, något som påverkar just deltagarna och kanske inte så många andra. En sådan tolkning av Forkbys betoning av vad verksamheterna symboliserar innebär att skillnaden mot de övriga aktörernas GMC ändå inte blir stor.

Koutakis är mer tydligt avvikande gentemot samtliga övriga aktörer i det att han poängterar en sak som många andra kraftfullt argumenterar emot: att ledare bör ha en dold agenda för verksamheten. Målet är att förebygga missanpassning - medlet är upplevelser av utveckling eller lärande samt bekräftelse.

6.3.3 GMC enligt KEKS

Nätverket KEKS är en aktör som fungerar som kvalitetsutvecklare. På sin [webbplats](#) och i rapporten *Systematiskt kvalitetsarbete*, som ingår i Ungdomsstyrelsens skrifter, utvecklar KEKS sin syn på vilka mål som öppen fritidsverksamhet bör ha, och dessa mål utgör också good-making characteristics.

Enligt KEKS ska verksamheter tillfredsställa målgruppens behov av

- att tillhöra en social struktur
- att ha en egen roll
- att ha en egen identitet
- att uppleva egen utveckling
- att uppleva positiv förväntan
- att uppleva rättvisa
- att uppleva möjlighet att påverka
- att få ta ansvar
- att få uttrycka sig

En punkt som skiljer ut KEKS från övriga aktörer är att man inkluderar målgruppens behov att uppleva rättvisa.

6.3.4 GMC i forskningen om fritidsledare

Två av Fritidsforum studier som är specifikt inriktade på fritidsledare kommer här att tas upp: Thorsten Laxviks *Bärande relationer* och Diana Pettersson Svenneke & Mats Havströms *Fritidsledares tysta kunskap*.¹⁷

¹⁷Båda dessa böcker gjordes jag uppmärksam på under intervjuer. Hans-Martin Hansen kontrasterade sin syn på hur relationen mellan ledare och brukare skulle vara i den öppna fritidsverksamheten mot Laxviks syn. Jeanette Forslund, som är kollega till Mats Havström, gav mig ett ex av *Fritidsledares tysta kunskap* och omnämnde den positivt.

Thorsten Laxvik: Bärande relationer

Med Laxvik har jag gjort en intervju där han både talar om boken *Bärande relationer*, som är ett resultat av ett kvalitetsutvecklingsprojekt, men också beskriver andra projekt, t.ex. arbete med rasism och nazism. I den sistnämnda delen kan man betrakta Laxvik mer som en reflekterande praktiker än som forskare, men gmc därifrån redovisas ändå här.

Till skillnad från de övriga aktörers meddelande är intervjun med Laxvik inte publicerad och för att läsaren ska få möjlighet att vad jag baserar listan över GMC på, har jag valt att citera vissa relevanta delar ur intervjun nedan. Texten nedan med större indrag är alltså långa citat ur intervjun.

Den centrala lärdomen i den boken handlar om vuxenblivandet [. . .] Man är psykologiskt vuxen när man förstår att man är ansvarig för sina val av betraktelsesätt och sina känslor och sina upplevelser. Samma ögonblick som man slutar skylla ifrån sig. Och då backade vi tillbaka till det här med rasisterna: ta emot en provokation, hårbärgera smärtan och svara med kärlek eller bekräftelse. Det där blev uppenbart för en fritidsledare i Jönköping som jobbade med en grupp invandrapojkar och när vi gjorde en försökverksamhet med bärande relationer så fick alla fritidsledare i uppdrag att åka hem och bygga bärande relationer till några och då hade vi definierat det och vad det var för nånting. Och sen skulle dom dessutom bygga bärande relationer till den äckligaste ungen på fritidsgården. Det ville dom inte direkt kännas vid men alla visste direkt vem det var. Den här flickan for hem och dom hade en pojke på gården och när han kom in så visnade blommorna. Vad hon gjorde utifrån den diskussionen som vi hade haft började hon betrakta honom som en pojke som ville ha kontakt men som inte kunde kärleksvägen. Hon gick aktivt in och bekräftade och det tog bara ett par veckor så hade hon öppnat upp för den här pojken att börja fungera socialt på fritidsgården. Så kom hon tillbaka till oss och berättade vad hon hade gjort och till slut sa hon att hon förstod att problemet var inte pojken utan den bild hon hade av honom och den var hon ansvarig för. Suveränt, alltså. Hon knäckte nån slags kod där. Att vara vuxen i relation till dom jag möter, att jag är ansvarig för mina betraktelsesätt. Man betraktar en rasist som en dumskalle eller som en politisk vettvilling men man kan också betrakta den personen som kompetent person som uttrycker sitt behov av kontakt och så kan man svara upp mot det. [. . .]

Fritidsledarens unika situation är att vara en signifikant vuxen i kretsen av vuxna utanför dom auktoritära systemen, skola, polis, soc, föräldrar, grannar. Fritidsledaren har en unik möjlighet att kunna verka folkbildande om man lägger åt sidan dom oerhört starka auktoritära traditionerna som finns. Det underliggande syftet är håll koll på ungdomarna, det implicita är håll koll på pubertetsbuset men det explicita är ju främja demokrati, solidaritet och drogfrihet osv. Det som bärande relationer gör i historiskt perspektiv är att bärande relationer och den vackra motmakten försöker göra upp med det

förebyggande perspektivet det auktoritära perspektivet, och sen gå in i nån slags Bubersk subjekt-subjekt relation till besökarna, det här med existentiellt bekräftande, ta dom för vad dom är. Gå inte in i provokationerna, låt dej inte luras in i överordning. För ungdomarna som kommer in försöker få in oss i dom roller dom är vana vid, föräldraroll, lärarroll, och sånt. Medan det vuxna sättet är att möta dom som likar, som subjekt, att inte ha ambitioner med dom mer än att hjälpa dom att formulera sina livsmål. [. . .]

Ska vi jobba preventivt eller promotivt? Ska vi jobba förebyggande så innebär det att vi måste betrakta ungdomarna som presumtiva problem. Vi blir beroende av ungdomarna som problem. För om dom inte vore problem så behövdes inte fritidsgårdarna och därför så skedde mycket av argumentationen kring gårdsverksamheten att vi har en förebyggande funktion i samhället, men det är bull-shit. Alla forskare är övertygade och lanserade tidigt att fritidsgården fungerar snarare som att vidmakthålla befintliga strukturer, vi funkade inte alls förebyggande, det visar inte minst Stattins och Koutakis forskning i Örebro. Och vi har ingen anledning att vara en del av nåt slags repressiv del av samhället, tvärtom vi kan vara som biblioteken, öppna. Biblioteken är våra närmaste släktingar i den kommunala floran av utbud, vi ska vara som dom och minst som skolan. Tvärtom från skolan, tidsbundna scheman, auktoritet, enhetliga grupper. Medans gården är en öppen verksamhet, man kommer och går som man vill. Det innebär möjligheter till unika möten då. Och då det här främjande diskussionen så förde vi på det här sättet. Ett främjande perspektiv där ungdomarna inte är betraktade som presumtiva problem har större förebyggande effekter än ett förebyggande. [. . .]

[den öppna fritidsverksamheten] ska försöka bli av med vårt uppdrag att verka förebyggande därför att det innebar att vi sögs till problemmiljöer.

Utifrån intervjun med Laxvik har jag extraherat följande good-making characteristics för fritidsledare. Fritidsledare är bra i den utsträckning de

- etablerar bärande relationer till några av deltagarna i den öppna fritidsverksamhet
- förstår att man är ansvarig för sina val av betraktelsesätt och sina känslor och sina upplevelser
- kan tolka nazism, rasism och kränkningar som uttryck för behov av vuxenkontakt och svara med bekräftelse eller kärlek istället för politiska argument.
- utgör en signifikant vuxen i kretsen av vuxna utanför de auktoritära systemen, skola, polis, soc, föräldrar, grannar
- verka folkbildande genom att medvetet lägga åt sidan de oerhört starka auktoritära traditionerna som finns i föräldrar- och lärarrollerna
- inte går in i provokationerna, inte låt sig luras in i överordning
- att möta unga som likar, som subjekt, att inte ha ambitioner med dom mer än att hjälpa dom att formulera sina livsmål
- gör fritidsgårdarna mer lika biblioteken i motvikt till skolan, undviker tidsbundna scheman, auktoritet, enhetliga grupper.

Likheterna mellan Fryshusets verksamhet Exit och Laxviks gmc är mycket stora, de beskriver samma förhållningssätt. Den tydligaste skillnad är kanske mellan Laxvik och Koutakis när det gäller synen på deltagarna. Koutakis företräder en dold agenda: att systematiskt göra deltagarna "beroende av upplevelser av framgång", medan Laxvik betonar vikten av att möta unga som likar och enbart ha ambitionen att "hjälpa dom att formulera sina livsmål".

Hans-Martin Hansens kritik mot Laxviks begrepp bärande relationer går upp på att personalen inte ska bygga upp viktiga individuella relationer med ungdomar för att "man kanske håller kvar för länge unga som det börjar gå åt skogen för och man tror att man själv kan hantera det även om man inte har nån kompetens på det området."¹⁸

Fritidsledares tysta kunskap

Pettersson Svenneke & Havström, lärare vid fritidsledarutbildningarna i Skarpnäck respektive Göteborg har forskat om fritidsledare.¹⁹ Studien finansierades av Ungdomsstyrelsen och inom ramen för ett projekt som drevs av Fritidsledarskolorna och Fritidsforum. Studien baseras på intervjuer med yrkesverksamma fritidsledare (de flesta på fritidsgård). Eftersom urvalet av intervjupersoner baserats på att författarna redan i förväg betraktade just dessa fritidsledare som professionella, seriöst arbetande och med förmåga att reflektera kring och beskriva sitt arbete (författarna har varit lärare för intervjupersonerna), bör man uppfatta boken som en normativ beskrivning av vad "bra" fritidsledare gör i sitt arbete. Att boken alltså beskriver fritidsledare som av författarna erkänns som "bra" gör boken lämplig när det gäller att finna good-making-characteristics för fritidsledare (och därmed även indirekt för fritidsverksamheter).

Pettersson Svenneke & Havström kommer fram till att bra fritidsledare gör följande saker i sitt arbete:

- Möjliggör fritidsaktivitet
 - Förankrar utåt och uppåt, fixar resurser
 - Skapar arenor som inspirerar deltagarnas intressen
 - Planerar, förbereder praktiskt och mentalt
 - Genomför aktiviteter
 - Får deltagarna att ta ansvar för aktiviteterna
 - Lär äldre ungdomar att leda yngre
- Skapar relationer till och mellan ungdomar
 - Söker upp, bjuder in och tar emot ungdomar
 - Främjar ett bra klimat, relationer mellan deltagarna, integration
 - Skapar djupare relationer till vissa deltagare, finns till hands
- Stödjer identitetsutveckling
 - Skapar arenor för växande och stärkande av ungas identitet

¹⁸Hans-Martin Hansen, intervju

¹⁹Diana Pettersson Svenneke & Mats Havström, *Fritidsledares tysta kunskap* (Fritidsforum, 2007)

- Lyssnar, stöttar, uppmuntrar och bekräftar
- Bidrar till utveckling (lärande, fostrande)
- Fungerar som bollplank och teststation
- Tränar demokratiska arbetsformer
- Ger verktyg för en aktiv fritid utanför den egna verksamheten
- Fungerar som länk till samhället, lotsar ungdomar ut i världen
- Samverkar med myndigheter, påverkar lokalsamhället
- Utövar ledarskap
 - Ger förtroende, tillit
 - Vara föredöme
 - Skapar och upprätthåller normer och regler, hanterar konflikter

6.3.5 GMC i Fryshusets tal

Fryshuset har i en ljudbok (en samling ljudklipp, som fryshuset tillgängliggör via sin webbplats) presenterat och argumenterat för värdet i sina verksamheter under 2006. Utifrån vad som sägs i denna ljudbok, som för övrigt kallas "Ljudet av fryshuset 2006" —vad kan sägas om vilka värderingar som finns i fryshusets verksamheter?²⁰ Vilka good-making characteristics används i talen från Fryshuset? De good-making characteristics som jag har funnit har jag kategoriserat i dels sådana som gäller verksamheternas karaktär dels sådana som gäller Fryshusets organisation och arbetssätt.

Listan över positiva egenskaper som följer är lång och imponerande; det kan därför förtjänas att påpekas att det är Fryshuset självt som kommenterar sin egen verksamhet på ett sätt som utgör en slags marknadsföring. Begreppet marknadsföring kanske leder tankarna till opålitlig information som syftar till manipulation, men även om detta Fryshusets tal om sig självt inte är en pålitlig beskrivning av dess *verksamhet* —i kontrast till exempelvis en utvärdering utförd av en extern utvärderare —så är materialet en utmärkt källa när det gäller frågan *Vad ger, enligt Fryshuset, erkännande på fältet?*, eller med Bourdieus begrepp: "Vad utgör, enligt Fryshuset, kapital på fältet".

Vad gör verksamheter bra?

- I lek och kulturella verksamheter är människor *fria* på ett värdefullt sätt.
- Att de maximerar unga människors chanser och livsvillkor oavsett etnisk och social bakgrund.
- Att låta deltagarna utvecklas i sin egen takt (skejt, navigator)
- Att deltagarna har ett leende på läpparna.
- Att bejaka ungas intressen, och deras nyfikenhet och energi
- Att deltagarna får utveckla sin identitet i opposition till föräldragenerationen

²⁰För att kunna analysera de tjugo ljudklippen har jag transkriberat dem till en text motsvarande 16 A4-sidor.

- Att deltagarna ökar kunskapen om hur samhället fungerar (united sisters, sharaf hjältar)
- Att deltagarna “helt förändrar unga människors syn på varandra, andra grupper”. (se ovan, idrott)
- Att deltagarna möts över gränser:
 - åldersgränser (skejt, fyra-generationer)
 - kompetensgränser (skejt, musik)
 - etniska gränser (skejt, idrott, gymnasiet)
 - könsgränser (skejt)
 - sociala gränser (skejt, idrott, navigator, gymnasiet)
- Att stärka deltagarna
 - bli sedd (exit, united sisters, musikscenen “velvet”)
 - bli respekterad (exit, the wave)
 - bli lyssnad på (exit, united sisters, musikverksamheten,
 - samtalsstöd (Lugna gatan support)
 - känna igen sig, dela sin situation med andra (navigator)
 - att lära sig att ta för sig (united sisters)
- Att vara efterfrågad:
 - Att locka många, vara attraktiv och stor (4.800 skejtare, största friskole-gymnasiet, 600 musiker)
 - Att bli inbjuden till Slottet av Kungen
 - Att vara referensgrupp till Stockholms Stadsteater (united sisters)
 - Att bli belönad och uppmärksammad av *Artister mot nazism* (exit), av Mona Sahlin (Sharaf hjältar)
- Att verksamheterna:
 - inte får stora bidrag
 - inte genererar vinster
 - erbjuder ett alternativ till kommersialismen (musikindustrin)
 - erbjuder en gemenskap som bekräftar individen
 - inte rymmer konflikter mellan deltagarna
 - hjälper de som är på väg att hamna snett (rätt målgrupp)
 - kan påverka en särskilt svår målgrupp (de som är på väg att hamna snett) (jfr Örebros boxning)
 - förebygger genom att förändra massornas attityder (supporterkultur, jämställdhet, hederskulturer)
 - hittar ledarskapet bland de som tidigare stått för problemet = använder/vänder problem till möjligheter/resurser (sharaf hjältar, lugna gatan)

Vad gör verksamheter dåliga?

Generellt sett är beskrivningarna av bad-making characteristics inte lika tydliga och enkla att beskriva som good-making-characteristics, men de är viktiga delar i det sätt som Fryshuset aktivt skiljer ut sig från andra aktörer på fältet. Vissa av de good-making characteristics som nämndes ovan är formulerade i negativ form, t.ex. "inte får stora bidrag"; anledningen till att dessa ändå definierades som en good-making-characteristics snarare än bad-making-characteristics i positiv form "får stora bidrag", är att de används för att beskriva den egna verksamheten.

- Inom idrotten: Konkurrens, t.ex.
 - Gapiga föräldrar vid sidan av planen
 - Elittänkande tränare, utslagning av de sämre
 - Otrevlig stämning i laget
- Att idrotten begränsas till att vinna och göra poäng, istället för att ta ansvar för integration och gränsöverskridande samarbete.
- Inom politiken:
 - Att försöka avgöra vad som kvalificerar sig som kultur och därigenom förtjänar vårt stöd
 - Att definiera ungdomsfrågor som problem: t.ex. våld, knark, fylla, rasism.
- Inom musikbranschen
 - Att någon mäktig bestämmer vilka låtar som är hitar.
 - Att låta snäva vinstintressen avgöra vilka ungdomar som ska stödjas i sitt musikutövande.
- När det gäller marginaliserade ungdomar (nazister, exit)
 - Att förakta dem som har hoppat av rörelsen
 - Att övertyga människor att lämna rörelsen med fakta och statistik
 - Att ställa sig på någons sida i en konflikt
 - Att rutinmässigt förfasa sig
 - Att ställa ultimatum

Vad gör organisationer bra?

- att vara bejakande och samarbeta med andra organisationer.
- att metoder börjar med en tanke, en analys, korrigeras sedan i/av praktiken.
- att våga tänka i nya banor (lugna gatan)
- personalen har valt att jobba med det dom gör (navigator)
- personalen lever som man lär (united sisters)
- att vara efterfrågad, t.ex. att kunna sälja utbildningar i metodutveckling (kunskapscentrum)
- att personalen uppdateras, utvecklas, och får kompetensutveckling

6.3.6 Analys

Både det som är gemensamt för Fryshuset, Pettersson Svenneke & Havström, samt för kommunernas fritidschefer och det som bara någon eller några av dessa framhäver är intressant. Även de egenskaper som omnämns positivt av samtliga kan utgöra kapital på fältet, i den utsträckning aktörer kan visa att deras verksamheter faktiskt har dessa egenskaper på ett sätt så att övriga aktörer blir övertygade om det. Dessa egenskaper kallar jag *fältgemensamma kapitalformer*.

De egenskaper som enbart, eller i klart större utsträckning lyfts fram, av en aktör utgör en *särskiljande kapitalformer*.

När en aktör väljer att lyfta fram några egenskaper som positiva, så sker detta i ett sammanhang, där hela fältet utgör konkurrerande positioner som aktören har att likna eller skilja sig från. De tre aktörer vars GMC jag valt att jämföra här har sannolikt inte betraktat just de övriga två som de viktigaste aktörerna att likna eller skilja sig från, eller som de viktigaste mottagarna av budskapet. I stället kanske idrottsrörelsen och skolan är viktiga (abstrakta) aktörer som man positionerar sig i relation till och politiker, media och blivande fritidsledare upplevs som de viktigaste mottagarna.

De flesta GMC som Pettersson Svenneke & Havström lyfter fram finns också bland Fryshusets GMC, åtminstone de mer generella tematan: *möjliggör fritidsaktiviteter, skapar relationer till och mellan ungdomar, Stödjer identitetsutveckling och utövar ledarskap*. Pettersson Svenneke & Havströms undergrupper av aktiviteter som bra fritidsledare sysslar med återfinns en del i "Ljudet av Fryshuset", t.ex. "Lär äldre ungdomar att leda yngre" (Sharaf hjältar), "Söker upp, bjuder in och tar emot ungdomar" (Sharaf hjältar) "Främjar ett bra klimat, relationer mellan deltagarna, integration" (Basket, skejten, gymnasiet), "Skapar djupare relationer till vissa deltagare, finns till hands" (lugna gatan support, exit, navigator), för att bara ta några exempel.

De GMC som inte, eller nästan inte, förekommer i Fryshusets tal är följande: *Skapar arenor som inspirerar deltagarnas intressen, Genomför aktiviteter, Tränar demokratiska arbetsformer, Ger verktyg för en aktiv fritid utanför den egna verksamheten*. Dessa GMC är generellt relevanta det vill säga inte knutna till specifika typer av deltagare, verksamheter, eller organisationer, utan istället allmänt utvecklande för vem som helst.

Omvänt lyfter Fryshuset fram ett antal GMC som inte återfinns hos Pettersson Svenneke: *synen på frihet i lek och kulturella verksamheter*²¹, *att deltagarna tillåts utvecklas i sin egen takt, att deltagarna ökar kunskapen om hur samhället fungerar, möten över åldersgränser, kompetensgränser, sociala gränser, etniska gränser, att vara efterfrågad, att kunna påverka unga som håller på att hamna snett, att hitta ledarskapet bland de som tidigare stått för problemet, att klara sig utan stora bidrag, att inte generera stora vinster, att erbjuda ett alternativ till den kommersiella musikindustrin*. Flera av dessa GMC är, i jämförelse med Pettersson Svenneke & Havströms särskiljande kapitalformer som listades ovan, inriktade på specifika problem (t.ex. bristen på möten mellan olika grupper i samhället) eller målgrupper (unga som riskerar att hamna snett, eller musikutövande unga utan framgång på det kommersiella produktionsfältet för musik).

²¹Denna poäng är dock inte unik för fryshuset, den betonas också t.ex. av Hans-Erik Olsson, se fotnot 15

Om man ska spekulera i orsakerna till att just dessa GMC är särskiljande för Fryshuset så kan man säga att såväl den mer specifika inriktningen på samhällsproblem och/eller särskilda målgrupper som betonandet av egenskapen *efterfrågad*, verkar rimliga med tanke på Fryshuset ställning som fristående aktör som till stor del är beroende på att man i konkurrens med vissa delar av kommuner i Stockholmsområdet lyckas sälja sina tjänster eller projektidéer till just dessa kommuner. Att vara, och framför allt att uppfattas som, en "efterfrågad problemlösare", är en bra utgångspunkt för att sälja in sina projekt.

På vissa fält är kommersiell framgång en bad-making-characteristic. Att få offentlig finansiering är inte samma sak som kommersiell framgång, men Fryshuset lyckas ofta både få offentlig finansiering och kommersiell framgång i så motto att man har sponsorer och samverkar med företag, t.ex. en av de dagliga gratistidningarna. Jag har inte sett något som tyder på att sådana framgångar försvagar Fryshusets position på fältet, tvärtom antyder Fryshuset frekventa användning av termen "entreprenörskap", och deras synliga inbjudande till sponsorer och gåvor att ekonomisk framgång leder till en hög position på fältet. I ljuset av detta ter sig betonandet av anti-kommersialismen som något udda.

6.3.7 Övriga good-making characteristics

I en mycket ofta refererad text skriver Ulf Blomdahl och Åsa Claeson om vilka mål fritidsgårdarna bör ha och en ponäng man där gör är att fritidsgårdar är bra därför att de har ett *fortroende bland unga från de lägre samhällsklasserna*

Vilka bör vara fritidsgårdens viktigaste målgrupper? [...] de ungdomar som inte erövrar skolans instrumentellkod. Det är tonåringar som värderar den sociala samvaron mycket. Det är också ungdomar som besöker mötesplatser där det finns mycket utrymme för det spontana och det känslomässiga. En mindre del av gårdsbesökarna är i den sk riskzonen. En majoritet av gårdsbesökarna är från arbetarhem och lägre tjänstemannahem. Det är också ungdomar som i ganska stor utsträckning står utanför deltagande i instrumentella aktiviteter som föreningsliv och musikskolan.²²

Oväntat få aktörer betonar att fritidsverksamheter ska innebära ett genomtänkt genusarbete. Till skillnad från när det gäller etniska gränser verkar genusgränser och att aktivt överskrida sådana enbart diskuteras i spelcialverksamheter som t.ex. United sisters. I intervjuerna var Jeanette Forslund den enda som tydligt lyfte fram detta som en gmc.

²²Ulf Blomdahl & Åsa Claeson, *Fritidsgården — dess besökare och framtid* (Fritid Stockholm Forskningsenheten, 1989), s. 42

6.4 Synpunkter på öppen fritidsverksamhet och fritidsledares roll

I tabell 6.4 på nästa sida sammanfattas olika aktörers syn på vad fritidsledarens uppgifter och roll i den öppna fritidsverksamheten bör vara.

6.5 Förebyggande vs Främjande

En väsentlig skiljelinje i synen på syftet med offentligt finansierade fritidsverksamheter går mellan förebyggande och främjande. Alla verkar överens om fritidspolitikens historiskt sett dominerats av en förebyggande tankefigur, och att poängtera den förebyggande traditionens historia är också ett led i argumentationen mot densamma eftersom man i historien kan hitta tydligare exempel på ett synsätt på arbetarklassens pojkar som upplevs föråldrat och förtryckande.²³

Fritidsgårdarna slits mellan att kontrollera och främja autonomi. Dom tillkom ju på något sätt för att kontrollera arbetarklassens pojkar, det är liksom syftet i början på 40-talet när man började dra igång den större utbyggnaden av ungdomsgårdar: det är för att stävja pubertetsbuset, man uttrycker sig inte så, men det är helt uppenbart att det är så. Och det följer med hela tiden. Fritidsledarrollen är motsägelsefull, vilken sida ska jag stå på, vems uppdrag har jag?²⁴

De argument politiker och andra inom fritidssektorn använt har i stor utsträckning utmärks av ett socialpreventivt syfte, istället för ett självklart egenvärde för fritidsverksamhet. Fritidsforskaren Hans-Erik Olsons [sic] avhandling *Staten och ungdomarna - kontroll eller autonomi?* pekar på att ungdomspolitik, som tar sin början vid sekelskiftet, handlade om en kontroll från samhällets sida. Insatserna riktade mot ungdomar utgick från en strävan att uppfostra ungdomar och hålla dem borta från dåliga vanor som alkohol och kriminalitet.²⁵

Enskilda uttalanden från politiker, från åtminstone 1960-talet och framåt, går på tvärs mot den förebyggande tanketraditionen.

Det är inte riskerna för att den som är ung skall misslyckas i fråga om social anpassning och personlig utveckling, utan möjligheterna att ta tillvara den enskildes inneboende förutsättningar och anlag som bör vara den främsta drivkraften bakom samhällets ungdoms- och fritidspolitik.²⁶

²³Hans-Erik Olssons avhandling verkar således fått stor betydelse, Olsson, *Staten och ungdomens fritid*.

²⁴Thorsten Laxvik, intervju

²⁵Camilla Nyberg, "En jämställd kultur- och fritidsverksamhet?" i Nyberg, *Riv reviren och realisera ungdomspolitik*, s. 48f

²⁶Ecklesiastikminister Olof Palme 1969, citerad i Olsson, *Ny start för fritidssektorn*, s. 6

Vem säger	Fritidsledarens roll	Fritidsledarens uppgifter
Sarnecki & Ekman	pedagog, "jämlig" vuxen	visa besökarna vad det finns möjligheter att utöva en aktiv fritid, hjälpa dem att prova på många olika aktiviteter, öka besökarnas kunskap om världen och deras plats i den, lära ungdomarna att själva organisera sina fritidssysselsättningar; ej presentera och ta ansvar för någon slags underhållningsprogram.
SKL - Wollnert	ledare, administratör, psykolog, kulturpedagog, folkbildare och den goda förebilden i en och samma person. Trygga, ha självkännet, personlig talang, kombinerad kompetens, (som sjuksköterskor) kreativa och initiativrika	mäta kvalitet, hantera både teori och praktik, bärande relationer, samtalsmetodik, omvärldsanalys och utvärderingsarbete
Nathansson	fritidsledaren ska "svara upp till den här mer brukarstyrda verksamheten", coach.	
Tebelius	inte psykologiskt förhållningssätt, inte solidarisk underordning, aktiv agent för att föra samman ungdomarna	tydliga med att dokumentera, sätta mål, aktiva i den offentliga debatten, kvalitetsarbete
Agdur Hansen	coacher, inte ledare.	arbeta främjande, med delaktighet och inflytande 75 % av det vi gör ska vara initierat, planerat, genomfört och uppföljt av brukarna, frigörande pedagogik med medborgaren i centrum
Rexmo	passiv, inte ta egna initiativ	låta ungdomarna komma med idéer och driva dem, stötta underlätta hjälpa till, teckna kontrakt med ungdomarna
Laxvik	motsägelsefull, slits mellan att kontrollera och främja autonomi. Fritidsledarens dilemma, signifikant vuxen utanför auktoritära system	bygga bärande relationer, att kunna "ta emot en provokation, härbärgera smärtan och svara med bekräftelse". (Dom gör sällan det dom ska utan det dom kan och tycker är kul), verka folkbildande, främja demokrati, vuxenhet solidaritet, arbeta främjande, vara som biblioteken tvärtom från skolan, ge handledning möjliggöra fritidsaktiviteter (fixa, planera) skapa relationer till och mellan ungdomar, stödja identitetsutveckling (lyssna, stötta), demokratitränare, utöva ledarskap (använda sig själv som redskap)
Fritidsforum, Pettersson	spindeln i nätet, möjliggörare	arbeta främjande, jobba med grupper (inte individuella) med vuxenblivande, stödja ungdomar och ta fram ungdomars intressen så att de får en känsla av att de duger och integreras i samhället, hjälpa med replokaler, jobba med jämställdhet
Forslund	ingen socialarbetare, möjliggörare, kanal för att förstå hur samhället fungerar, spindeln i nätet, fixare, kreativ, expert på att skapa relationer	

Tabell 6.1 Fritidsledarnas önskvärda roller och arbetsuppgifter

Dessa utgör dock undantag. Den samtida debatten om förebyggande vs främjande kan spåras åtminstone till mitten av 1990-talet, även om de termer som då användes var motverka vs främja:

Här kan man eventuellt se en målkonflikt: skall insatserna komplettera och förstärka de strävanden som finns inom social- och utbildningssektorerna, eller har fritids- och kulturverksamheterna ett egenvärde för ungdomarna? [...] Vilket är det centrala nyckelordet: *motverka* eller *främja*?²⁷

Utgångspunkten bör vara en diskussion som vill *främja* unga människors utveckling istället för att ta utgångspunkt i att *motverka* allt elände de kan skapa om inte samhället gör insatser.²⁸

Skiljelinjen mellan förebyggande och främjande präglar mycket av diskussion på fritidsfältet, åtminstone sedan början på 2000-talet. Men en väsentlig aktör på fältet står utanför denna diskussion, och använder inte begreppet främjande och det är Fryshuset. I "Ljudet av Fryshuset" från 2006, som transkriberad omfattar ca 8.430 ord, förekommer ordet "främjande" överhuvudtaget inte, och ordet "främja" förekommer enbart när United Sisters beskriver att de strävar efter att "främja systerskap". På Fryshusets webbplats förekommer ordet "främjande" enbart på ett ställe, vid en beskrivning av ett seminarium med Gerhard Holmgren från Ungdomsstyrelsen alltså inte något egentligen beskriver Fryshuset självt.²⁹ Begreppet "förebyggande" förekommer, enligt sökmotorn google, 54 gånger, och ordet "förebygga" 32 gånger. I "Ljudet av Fryshuset" förekommer "förebyggande" två gånger.

Det är dock skillnad mellan ord och begrepp, och Fryshuset använder många andra ord än just "främjande" för att beskriva vad jag menar är snarlikt det som andra menar med ordet "främjande", t.ex. "Att deltagarna har ett leende på läpparna.", "Att bejaka ungas intressen, och deras nyfikenhet och energi", "att lära sig att ta för sig" (se även de övriga good-making characteristics som Fryshuset hävdar, avsnitt 6.3.5 på sidan 78). Även om Fryshusets sätt att tala om fritidsverksamheter därmed innehållsmässigt är relativt lika de aktörer som använder begreppet "främjande", så är det knappast en slump att Fryshuset *inte* använder begreppet "främjande". Om inte annat så utgör detta en *skillnad*, mellan Fryshuset och övriga aktörer. Fryshusets höga erkännande på fältet både förutsätter och möjliggör skillnader mellan dem och det övriga fältet.

²⁷Ants Viirman, "Ungdomspolitik - vad är det?" i Nyberg, Riv reviren och realisera ungdomspolitiken, s. 11

²⁸Camilla Nyberg, "En jämställd kultur- och fritidsverksamhet?" i Nyberg, Riv reviren och realisera ungdomspolitiken, s. 65

²⁹[Seminarium med Forum för Eldsjälar, 1 oktober](#) (sidan hämtad 2008-12-29)

7 Externt Inflytande: Samhälleliga trender

7.1 New Public Management

Ord som konkurrensutsättning, utkontraktering och kvalitetssäkring förekommer i såväl intervjuer med aktörer inom fritidsfältet som i texter om fritid och unga. Dessa element är en del av den nyliberala reformutvecklingen som går under samlingsbegreppet New Public Management (NPM), där rationaliteten baseras på marknadens mekanismer på bekostnad av professionell auktoritet och politisk styrning. En viktig trend inom NPM är utkontraktering: beställar-utförarmodellen införs och utförardelen konkurrensutsätts. Wijkström m.fl. talar om en "konkurrensvision" som med kraft förts fram främst inom offentlig sektor sen mitten av 1990-talet.¹ Ett exempel på konkurrensutsättning inom fritidsverksamheten är bland annat Gävle kommun där man begärt in anbud på all fritidsgårdsverksamheten. Många andra kommuner har också, mer eller mindre, lagt ut gårdsverksamheten till andra aktörer än kommunen. Gårdsverksamheten är inte längre en uppgift enbart för kommunen och en och annan lokal förening utan här finns andra aktörer: ideella, kommersiella och olika samverkansformer mellan flera typer av aktörer. Detta har betydelse för hur och vilken verksamhet som kommer att bedrivas. Det får även andra implikationer som krav på efterhandskontroll och utvärderingar.² Huvudmannen har behov av att övervaka de nya aktörerna och för deras del blir det viktigt att visa vad de levererar. En fördel i sammanhanget kan vara att beställarna, eller huvudmannen för verksamheten, då tvingas att definiera vad det är för verksamhet man beställer. En tydligare definition från beställarna av vilken verksamhet man vill ha är önskvärd enligt många informanter i den här rapporten. När det gäller relationen mellan staten och de ideella organisationerna har det påpekats att bidrag som är mer målorienterade och mindre generella är en tydlig effekt av NPM-tänkandet.³

Evert Vedung konstaterar att ytterligare ett inslag i NPM, förutom indirekt styrning av och i förvaltningar samt en stark tro på ledarskap, är fokus på brukarna eller medborgarna som kunder. Genom att medborgarna får ett större urval och kan välja mellan olika serviceproducenter är tanken att det offentliga systemet anpassas efter medborgarnas önskemål. De blir kunder på en servicemarknad och den service som de får mäts i exempelvis nöjd-kund-index. Sådana mätningar blir också vanligare inom fritidsområdet även om de fortfarande utförs sporadiskt, några exempel är: fritidsvaneundersökningar och andra brukarenkäter (ex. Hållbarometer i Luleå, LUPP,⁴ hänvisas till i Härnösand).

¹Wijkström *et al.*

²Evert Vedung, *Utvärderingsböljans former och drivkrafter*, nr. 2003:1 i Finsoc Working Papers (National research and development Centre for Welfare and Health (STAKES), 2003), s. 16

³Wijkström & Lundström, 223

⁴LUPP = Lokal Uppföljning av ungdomspolitik

Såväl KEKS som Nackanätverket arbetar aktivt med att ta fram verktyg för uppföljning och utvärdering, inte minst kvalitetsmätningar.

Andra sätt att låta medborgarna få mer inflytande och ta del av beslutsprocesser är genom öppna kommundelsmöten, eller så kallade hearings. Ungdomsfullmäktige är ett exempel på ett sådant försök att ge ungdomarna mer inflytande, i några kommuner finns också ungdomsråd. Det har dock framförts att det finns problem med den typen av verksamhet då de ungdomar som sitter där inte representerar någon, de som sitter där har inget mandat, de blir bara en tyckarpanel.⁵ Det är med andra ord osäkert vilka ungdomarnas önskemål som förs fram och om de hörsammas via Ungdomsfullmäktige eller ungdomsråd. Graden av inflytande som ges ungdomarna genom dessa fora är inte klarlagd.

Inom statsförvaltning och offentlig sektor har NPM, med början runt 1990-talet, särskilt bidragit med att föra in näringslivets språk, begrepp och ideér, dessa har också spridits till ideella organisationer. Spridningen av ideér, begrepp och språk sker inte enbart i en riktning utan kan liknas vid en konceptuell ringdans.⁶ Det är inte bara kommuner, föreningar och andra ideella organisationer som imiterar näringslivet. Näringslivet imiterar i sin tur framgångsrika ideella organisationer eller tar till sig begrepp och ord som förknippas med positiva värden som etik, socialt ansvar eller rätt och slätt framgång. Kända idrottspersoner förknippas med framgång och används gärna som förebilder för ungdomar men också som föreläsare eller coacher på företag, eller i marknadsföring. Deras blotta närvaro ger en aura av framgång och målmedvetenhet som förhoppningsvis smittar av sig på företaget. Inom näringslivet sker vad som kallas för "förenisering", alltfler företag försöker skaffa sig medlemmar ex. IKEA family club, H&M club.⁷ Medlemmar känner nån slags samhörighet med andra medlemmar, man blir lojal mot "sin förening", och olika typer av ritualer utvecklas, inte minst när det gäller varumärket och logotypens signalvärde. Kundklubbarna blir en del av marknadsföringen. Andra koncept är etisk förvaltning eller social sponsring, företag vill framstå som goda och söker allianser eller partnerskap med ideella organisationer för att stärka sin legitimitet. Fryshuset har exempelvis ett gott renommé, här finns ideér, handlingskraft och ett socialt engagemang gentemot ungdomar. Fryshuset ingår i flera samarbetsprojekt, bland annat med försäkringsbolaget Skandias satsning Ideér för livet.⁸ Det finns också många exempel på sponsring av ungdomsaktiviteter av olika företag i ett flertal kommuner (t.ex. Cloetta i Linköping). Att stödja och bidra till att ungdomar får ett Ungdomens hus eller en skatingarena är ett sätt för företagen att visa socialt ansvar.

Det framträder i den här kartläggningen, såväl i intervjuer som i textmaterial, en mycket stark tro på ungdomarna själva som initiativtagare och som medansvariga till den öppna verksamhet som bedrivs inom kommunerna. Ungdomarna kan själva söka "en påse med pengar" för de projekt de vill driva, ungdomarna ska komma till de öppna verksamheterna med ideér och handlingskraft och personalen ska finnas där som handledare och inte som idégivare eller "fixare". Med ungdomarna som initiativtagare legitimeras

⁵intervju med Ulla Tebelius

⁶ibid., s. 22

⁷Brunsson refererad i ibid., s. 39

⁸ibid., s. 42

verksamheten, då den bästa verksamheten definieras som den där ungdomarna själva fött idéerna och genomfört processen. Den starkaste trenden vad gäller unga och fritid torde vara ungdomars delaktighet och inflytande i sin egen fritid (vilket i och för sig inte är nytt, detta poängterades starkt redan i 80-talets utredningar och Världsungdomsårets satsningar 1985). Därav följer också utvärderingar och uppföljningar som försöker visa hur ungdomarna själva uppfattar verksamheten och deras möjlighet till inflytande och delaktighet. Samverkan mellan olika aktörer är också något som lyfts fram som nödvändigt, nätverk som KEKS och Nackanätverket kommer därför med stor sannolikhet att utvidgas och få fler efterföljare.

7.1.1 Social ekonomi

Olika hybridorganisationer som Fryshuset och Bryggeriet har diskuterats i intervjuerna och med detta har också begreppet social ekonomi lyfts fram som ett ökande inslag i fritidsfältet. Begreppet social ekonomi började komma till användning i Sverige i samband med EU-inträdet. Det har därefter blivit alltmer etablerat, framförallt inom ramen för folkrörelsepolitiken. Social ekonomi har olika ansatser i olika länder beroende på de kulturella värdesystem som finns där. Social ekonomi kan definieras dels utifrån organisationsform, dels utifrån graden av sociala inslag i verksamheten. Inom EU definieras verksamheter i den sociala ekonomin generellt som Kooperation, ömsesidiga företag (mutuals), ideella föreningar och stiftelser.⁹ I Sverige har regeringskansliet kommit fram till en generell definition om social ekonomi som:

organiserade verksamheter som primärt har samhällliga ändamål, bygger på demokratiska värderingar och är organisatorisk fristående från den offentliga sektorn. Dessa sociala och ekonomiska verksamheter bedrivs huvudsakligen i föreningar, kooperativ, stiftelser och liknande sammanslutningar. Verksamheter inom den sociala ekonomin har allmännytta eller medlemsnytta, inte vinstintresse, som främsta drivkraft.¹⁰

Den sociala ekonomin kan också beskrivas som en tredje "medborgarstyrd" sektor vilken existerar vid sidan av den vinstmaximerande marknadsekonomin och den offentliga sektorn.¹¹ Roos menar att det i Malmö finns en stark koppling till social ekonomi. Det är ideella organisationer som skapar arbetsmöjligheter:

Den ideella sektorn i Malmö har 5000 anställda, det är lika många som Kockums industrier hade innan. Så fritidsområdet är en stor arbetsmarknad även utanför det kommunala, så det sprider sig. Människors preferens omvandlas till arbetsmarknad. Det finns en social kontext, i Malmö är man mycket inne på den sociala ekonomin och man bygger på den. Blandformer, hållbarhet. Det ger helt ny kunskap och utbildningar, ett nytt sätt att organisera. Det händer mer än man tror i området och den kommunala biten är rätt låst i många fall.

⁹Westlund, 2007:7

¹⁰Regeringens arbetsgrupp för social ekonomi, <http://socek.se/node/5>

¹¹Westlund, 1996:6 refererad på <http://socek.se/node/5>

Även Rexmo pekar på att det i Stockholm och Malmö finns mer av verksamhet orienterad kring social ekonomi än i Göteborg.

7.2 Projektifiering av verksamheter

Ungdomsverksamheten i kommunerna bedrivs till stora delar i projektform. Projektformen har många fördelar, eftersom ungdomsverksamheten inte är lagstadgad kan projektmedlen snabbt dras in om det ekonomiska läget kärvar, det finns även stora möjligheter att söka externa finansiärer till projekt, och att kombinera finansiärer. Det pekas emellertid i intervjuerna på att en projektbaserad verksamhet är skör, den främsta orsaken till detta är ekonomin, men även beroendet av finansiärers styrning av projektens innehåll. Medel kan plötsligt dras in, verksamheten håller inte budget och nya pengar måste sökas eller så börjar något gå riktigt bra men pengarna (projekttiden) är slut. Projektets innehåll kan också ha ändrats under resans gång eller finansiärernas inställning till verksamheten förändrats. Ronny Bengtsson summerar några erfarenheter från ett ungdomsprojekt i Göteborg:

Verksamheten blir väldigt skör, vi får ju ha en person på heltid som jobbar med finansiering [. . .] det finns en nackdel till. Hur mycket man sitter i knät på kommunen, kan man få ett omärkt bidrag så OK, men om man hela tiden måste hålla på och hoppa mellan tuvorna mellan olika insatser och medel då blir det väldigt ryckigt. Verksamheten svajar lite.

Ytterligare inlägg om att det är riskabelt med projektform och då framför allt det ständigt pågående arbetet med att söka nya medel för att få fortsätta verksamheten och hur detta arbete inkräktar på och till och med tillintetgör det arbete som projektet syftar till finns i Astrid Schlytters & Liv Kanakuras utvärdering av Fryshusets projekt Elektra:

att ständigt behöva söka medel för sin verksamhet, att möta ett ständigt växande behov och att utveckla metoder för sitt arbete, inklusive det interna arbetet, är orimliga. Det går inte att vara ledare för denna verksamhet när minst hälften av ens arbetstid går till att söka nya medel.¹²

Till projektet knyts särskild personal, med flexibla anställningsförhållanden till skillnad mot fast personal. Projekt är tidsbundna, tillfälliga verksamheter som förknippas med försöksverksamhet och när det gäller ungdomsprojekt finns det också ofta ett förändringssyfte.¹³ Projektet ska antingen förebygga existerande ungdomsproblem eller främja ungdomars utveckling och delaktighet i skapandet av sin egen fritid. Det förekommer också att ungdomsprojektens mål är sammanflätade, såväl förebyggande som främjande samt att målen är otydliga eller saknas.

Flera utbildningsanordnare poängterar också att deras utbildning i hög grad handlar om att kunna driva projekt. Det finns projektorienterade kurser inom ämnet fritidsvetenskap och även folkhögskolorna arbetar med hur man driver olika projekt: "en viktig del

¹²Schlytter & Kanakura, s. 72

¹³Sahlin, Ungdomsprojekt, s. 105

av fritidsvetenskap är att kunna driva ett projekt”.¹⁴ Det är inte bara personalen som ska utbildas i projektledning utan även ungdomar, så att de själva kan söka pengar och driva egna projekt: “Det handlar om att utbilda ungdomsarbetare i internationell projektledning så att man kan söka pengar och jobba med ungdomsutbyten.”¹⁵ Detta projekt har varit så framgångsrikt att man även valt att utbilda personal inom socialtjänsten på samma vis.

På Ungdomsstyrelsens webbplats finns också tips för den som vill starta projekt: Att arbeta i projekt är att konkret förändra och utveckla. Ett projekt kan engagera människor att delta i en viktig fråga.¹⁶ Projekt har en positiv laddning, det medför konkret förändring, utveckling och engagemang i viktiga frågor. Det framhålls här även att det går att söka bidrag till projekt.

Tidigare forskning om projekt har ofta fokuserat på projektledningens perspektiv, på planering och styrning av projekt. Senare forskning har mer intresserat sig för projektets relationer med omgivningen vilka kan betraktas på två olika nivåer: projektets interaktionsmiljö samt dess institutionella miljö.¹⁷ Den förra består av olika samverkanspartners som finansiärer, uppdragsgivare och andra aktörer, den senare betecknar de normer, föreställningar och myter som finns i det omgivande samhället beträffande organisationer, projekt, och i det här sammanhanget, ungdomar i största allmänhet. Sahlins genomgång av statliga satsningar på ungdomsprojekt under 80-talet visar att dessa var klart avgränsade från övrig verksamhet i kommuner och föreningar, de hade egen ekonomi, inga medel avsatta för fortlevnad och ett förändringssyfte utanför moderorganisationen (kommunen eller föreningen). De var alla “försök till interventioner i diffusa strukturer”.¹⁸ Staffan Johansson pekar på betydelsen av kopplingen mellan projekt och moderorganisation samt relationer till externa finansiärer. Johanssons forskning om projekt inom socialt arbete visar att fler finansiärer bidrar till ökad formalisering och disciplinering men också till högre legitimitet för projektet. Såväl Johansson som Sahlin talar om den paradox som projektorganisationen bär med sig, projekt är legitimitetsskapande för, men löskopplade från, moderorganisationen vilket innebär att de kan utgöra en buffert mellan organisation och omgivning. Projektet skapar en bild av moderorganisationen och finansiärer som progressiva och förändringsbenägna men istället för verklig förändring kan det förhindra krav på förändring.¹⁹ Ungdomsprojekten får på så sätt en legitimitetsskapande karaktär vilket också bidrar till, eller vidmakthåller den avsiktslösa ungdomspolitik som Calle Nathansson talar om:

Ska man driva fritidsverksamhet för unga måste man ha politiska uppdrag, ofta saknas det på kommunal nivå. Det saknas tydliga uppdrag, det är något man gör, och så dyker det upp nåt, det händer något till exempel den där

¹⁴Lars Lagergren, intervju

¹⁵Hans-Martin Hansen om projektet Scandinavian Youth Goes Europe, intervju

¹⁶Ungdomsstyrelsen, ”[Tips för dig som arbetar i projekt](#)”, (2008)

¹⁷Staffan Johansson, Mikael Löfström & Östen Ohlsson, *Projekt som förändringsstrategi: Analys av utvecklingsprojekt inom socialtjänsten* (SNS Förlag, 2000); Kerstin Sahlin-Andersson, ”I styrbarhetens utmärker”, i Ingrid Sahlin red., *Projektets paradoxer* (Studentlitteratur, 1996)

¹⁸Sahlin, *Projektets paradoxer*, s. 105

¹⁹Johansson *et al.*, s. 36; Sahlin, *Projektets paradoxer*, s. 25

Kungsholmsgrejen i Stockholm och nån blir mördad, då kan det komma upp, blossa upp en debatt om behovet av fritidsgårdar för unga människor men däremellan pratas det inte mycket [...] Man driver fritidsverksamhet för unga, inte minst öppen verksamhet, som en verksamhet utan avsikt.

I motsats till detta finns det kommuner där man tycker att de politiska uppdragen på området är både tydliga och innehållsrika, till exempel Örebro.

Det har också i flera studier visat sig att bristande måluppfyllelse, eller uteblivna förväntade effekter, inte behöver betyda att projekten läggs ned eller avslutas. Tvärtom kan detta vara en anledning att söka mer projektmedel, eller så visar man på andra effekter av projektet. Andra målgrupper än den ursprungliga kan ha dragit fördelar av satsningarna, arbetsprocessen i sig kan ha medfört vinster för arrangörerna som kan föra kunskapen vidare.²⁰ Ett exempel från 2006 är ungdomsprojekt X i Östhammars kommun vilket var ett samarbete mellan olika kommunala förvaltningar där idéerna om aktiviteter skulle komma från ungdomarna själva. Projektledaren konstaterar att satsningen inte lyckats få med sig ungdomarna, idéer från den aktuella målgruppen var få. Uppsala Nya Tidning undrar om inte projektet varit ett fiasko men detta håller inte projektledaren med om:

- Nej, det tycker jag inte. Vi har ju haft en mängd olika aktiviteter och jag har haft möten med många ungdomar, så socialförvaltningens 500.000 kronor känns väl använda. Kanske kan man tycka att projekttiden på drygt ett år var för kort, men några nya pengar att stoppa in i projektet fanns tyvärr inte [...] Projekt X får inte bli en hyllvärmare. Därför känns det bra att politiker och tjänstemän är så positiva och faktum är att det gränsöverskridande arbetet mellan förvaltningarna nog är den största vinsten med projektet, säger Kerstin Eriksson.²¹

Om viljan finns går det i de flesta projekt att hitta något positivt att säga om verksamheten. Är målen oklara ger det större utrymme att i efterhand konstatera vilka vinster som projektet bidragit med. Är målen tydliga men måluppfyllelsen brister kan det finnas bieffekter av positiv karaktär att lyfta fram, som det ovan beskrivna gränsöverskridande arbetet mellan förvaltningarna. Förändringsprojekt utformas i komplexa kontexter, vilka föreställningar och institutioner som påverkar projektets innehåll och form måste förstås och sättas i relation till hela den sammansatta kontexten. Sahlin menar att ungdomsprojektens tvetydiga mål och orientering mot olösliga problem gör behovet av dem omätligt. Om det explicita målet inte nås så har åtminstone alltid någon deltagit i aktiviteter, eller att ungdomar samlats på särskilda platser där de kan observeras. Det stora inordningsprojektet, som är svårt att utvärdera och omöjligt att i praktiken genomföra får ersättas av kontroll av "den lilla ordningen".²²

²⁰Katarina Hallingberg, "Låt oss bestämma —röster från 300 ungdomsprojekt", Rapport, Beredningsgruppen för Världsunldomsåret 1985 (1988); Kerstin Sahlin-Andersson, "I styrbarhetens utmarker", i Sahlin, Projektets paradoxer; Sahlin, Projektets paradoxer

²¹Ingela Alm Söderman, "Ungdomsprojekt X ingen succé", Uppsala Nya Tidning (2008), publicerad: 2008-02-05

²²Sahlin, Projektets paradoxer, s. 179

Olika finansiärer och samverkanspartners kan ha olika krav på projektens form och innehåll. Det finns en stor mångfald av ungdomsprojekt där graden av kontroll och styrningen utifrån är mycket varierad. Skälen till varför man samverkar eller överhuvudtaget är involverad i projektet ser också olika ut. Ytterligare aktörer som kan vara intresserade av att det etableras och drivs projekt är konsulter och forskare vilka också har viktiga roller som föreläsare och utvärderare.²³ Johansson m.fl. pekar på att forskare visserligen bidrar med ideér och kunskap, samt legitimerar projekt men de har även ett stort egenintresse då projekten också understödjer deras egen försörjning.

7.2.1 EU-stöd, samfinansiering

EU-stöden kan delas in i tre större grupper: strukturfonder, tematiska program och landsbygdsprogram. Strukturfonderna syftar till att utjämna ekonomiska och sociala skillnader i EU-regionen, fonderna söks regionalt. Tematiska program stöder projekt inom ett visst tema eller sektor, de är transnationella och kräver samarbete mellan EU-länder. Landsbygdsprogrammen syftar till ekonomisk, social och hållbar utveckling på landsbygden och söks regionalt.

Ett exempel på ett tematiskt program är EU-ungdom som Ungdomsstyrelsen är nationellt kontor för i Sverige.²⁴ För programstöd kräver EU samarbete mellan två, helst flera medlemsländer inom ramen för vad som kallas partnerskap, projekten ska ha en europeisk dimension och medfinansiering. EU-stödet uppgår oftast till 50 procent, vilket innebär att svenska finansiärer står för den andra hälften. EU beviljar sällan eller aldrig verksamhets- eller organisationsstöd utan nästan enbart tidsbegränsade projektstöd.²⁵ Det saknas statistik på hur mycket EU-medel som faktiskt kommer fritidssektorn till del.²⁶ Klart är dock att detta stöd ökar.²⁷

På sikt bedöms alltså EU-medlen få ett större inflytande på den svenska ideella sektorn som helhet, både genom att de regionala medlen kommer att avspeglas i förbundsnivåns övergripande strategiska process och genom att medlen bedöms öka i volym, samtidigt som förbundsnivån i allt större grad deltar i, och söker påverka, EU:s politiska arbete. Redan idag arbetar exempelvis Riksidrottsförbundet (RF) aktivt med att se EU som en idrottspolitisk arena²⁸

Wijkström visar att det under perioden 2000 - 2006 fanns en teoretisk möjlighet för ideella organisationer att söka bidrag för nästan 12,5 miljarder euro.²⁹

Ytterligare en fråga som Wijkström för fram är EU:s inflytande på svenska organisationer, här kan man kanske också förmoda att svenska kommuner som söker bidrag också

²³ Johansson *et al.*, s. 131

²⁴ se Projekt utan gräns. Ungdomsinitiativ inom EU-programmet Ungdom, Ungdomsstyrelsen 2005.)

²⁵ Wijkström *et al.*, s 81

²⁶ Johansson, Ideella mål med offentliga medel, s. 52

²⁷ Wijkström *et al.*, s. 84

²⁸ *ibid.*, s. 84

²⁹ *ibid.*, s. 84

inkluderas. Wijkström menar att de regler och principer som följer med EU-stödet får en styrande effekt över såväl det specifika EU-projektet som de svenska medfinansiärerna på så sätt att det styr vilka områden inhemska finansiärer satsar på. Det finns också tecken som tyder på att svenska finansiärer i högre grad anpassar sig efter EU:s regler och principer än tvärtom.³⁰

³⁰ibid., s 86

8 Slutsatser

8.1 Främjande eller Förebyggande Fritidspolitik?

Det är inte riskerna för att den som är ung skall misslyckas i fråga om social anpassning och personlig utveckling, utan möjligheterna att ta tillvara den enskildes inneboende förutsättningar och anlag som bör vara den främsta drivkraften bakom samhällets ungdoms- och fritidspolitik.¹

Efter att ha satt mig in i fältet för delvis offentligt finansierade fritidsverksamheter riktade till unga, tycker jag att citatet ovan antyder den kanske viktigaste spänningen inom detta fält.² Citatet kommer från den nationella politiska nivån i slutet av 1960-talet, och i sin egen form berättar det om sig självt att det handlar om en vision, ett brott mot en existerande praktik. Ska vi försöka förhindra misslyckanden eller försöka optimera utveckling är frågan som citatet tar ställning i. Vilket slags förhållande råder mellan dessa båda "drivkrafter"? Under vilka (om några) förutsättningar står de i motsättning till varandra? Det finns som jag ser det två olika sätt att tolka begreppet drivkrafter här och jag tror att man genom att vara tydlig med skillnaden bättre kan förstå spänningar inom fältet.

Den första tolkningen innebär att det är en bättre *strategi* att försöka optimera utveckling än att försöka "rädda" unga som riskerar att misslyckas. Citatet ger inga skäl till varför den ena strategin (den offensiva) skulle vara bättre än den andra (den defensiva), men ett skäl som rimligen är viktigt för att tro att den offensiva strategin är bättre än den defensiva, är att den defensiva strategin tenderar att skapa negativa självuppfyllande profetior, att unga uppfattas som problem, eller med andra ord en osund fixering vid ungas problem.

Den andra tolkningen innebär att det finns två olika sätt att *värdera utfallet* av ungdoms- och fritidspolitikerna och att man bör mäta måluppfyllelse genom att försöka mäta i hur stor utsträckning verksamheterna inneburit att alla ungas anlag till utveckling har realiserats istället för att räkna på hur många av de som annars skulle ha blivit utslagna som fritidsverksamheten har lyckats "rädda" från utslagning.

Det finns ingen logisk motsättning mellan åsikten att den offensiva strategin är bättre och att utfallet bör värderas utifrån i vilken utsträckning fritidsverksamheten lyckats förebygga utslagning. Sedan citatets tillkomst i slutet på 1960-talet har det skett en långsam förskjutning av såväl ideologi som praktik på fältet för delvis offentligt finansierade fritidsverksamheter bort från förbyggandet av utslagning till främjandet av utveckling,

¹Ecklesiastikminister Olof Palme 1969 eller SOU 1967:19.

²Citatet används ibland i texter om fritid, jag har stött på det i två texter: Olsson, Ny start för fritidssektorn, s. 6 och Svenneke & Havström, s. 21.

men det råder inte någon konsensus kring att både strategi och värdering av utfall ska överge målet att förebygga utslagning. Diskussionen om förebyggande eller främjande kan delvis hänföras till budskapet i citatet, men den diskussionen har medfört ytterligare en position, att fritidsverksamhet kan ha ett värde i sig själv, oavsett dess långsiktiga konsekvenser.³ Perspektivet att (viss) fritidsverksamhet har ett värde i sig själv passar väl en syn på barn och ungdomar som är de potentiella deltagarna i verksamheten som subjekt med rättigheter snarare än objekt som ska formas (utvecklas).⁴

8.1.1 Resurssvaga ungdomars rättigheter till en god fritid

Betydelsen av förebyggande tankefigurer på fältet för delvis offentligt finansierade fritidsverksamheter riktade till unga är intimt förknippat med de specifika grupper av unga som traditionellt sökt och fortfarande söker sig till dessa fritidsverksamheter. Icke nischad ledarledd öppen verksamhet attraherar traditionellt ungdomar ur arbetarklassen. Det är en av få fritidsverksamheter där arbetarklassens ungdomar är överrepresenterade, vilket ger en viss form av kapital, dvs är något som stärker statusen hos fritidsverksamheterna (Jfr Hans-Martin Hansen och Trondmans den solidariska underordningen). Att vårda sin attraktivitet bland ungdomar vars föräldrar har låg position i samhället verkar rimligt t.ex. utifrån att dessa ungdomar har rätt till möjligheter till goda fritidsupplevelser, men har låg sannolikhet att få dessa genom familjen och familjens resurser, men det verkar vara svårt att kombinera med de sätt som den "främjande" fritidsverksamheten utformas i de nya fritidsinstitutionerna för ungdomar, t.ex. "Tekannan" som Mats Trondman skrivit om, eller Meeths som Torbjörn Forkby utvärderat, med höga krav på att deltagarna, för att få förbli deltagare, ska initiera och driva väldefinierade verksamheter. Dessa institutioner attraherar istället ungdomar med mycket kulturellt kapital. Ungdomar från hem med relativt lite kulturellt och ekonomiskt kapital, och som (därför) själva oftast inte uppskattas och presterar bra i skolan, tenderar, enligt den mycket refererade forskningen av Ulf Blomdahl, att ha en expressiv fritidsstil som inte går väl ihop med föreningslivets krav på långsiktigt planerade åtaganden (med träning som liknar skolsi-

³Betydelsen av "oavsett dess långsiktiga konsekvenser" är problematiskt eftersom den fritidsverksamhet som man tänker kan ha ett värde i sig själv, genom att den ger deltagarna goda upplevelser, också rimligen ger andra mer långsiktiga konsekvenser som positiva erfarenheter av gemenskap, förtroende etc. Ett annat sätt att formulera det att fritidsverksamheten har ett värde i sig själv är att säga att den vore värd att genomföra även om det vore så (underligt) att den inte hade några långsiktiga konsekvenser på deltagarna. Ett exempel på aktörer som lyfter fram fritidsverksamhetens egenvärde är Petterson Svenneke och Havström som påpekar att Laxviks bok *Bärande relationer* innehåller "ytterst lite om hur fritidsledaren kan arbeta med att möta ungas önskemål kring att ha något kul att göra på fritiden" (ibid., s. 26 och de skriver

En [...] aspekt, som flera lyfter fram, är hur viktigt det är att man ska ha kul. Detta kan ju tyckas självklart —med det är något som ibland glöms bort av vuxenvärldens pedagogiska eller sociala ambitioner.

(s. 145).

⁴På flera områden har på senare år ett rättighetstänkande etablerats, det må finnas problem med det (t.ex. är föreställningen att rättigheter har en objektiv existens, eller att de är "naturgivna", svåra att ta på allvar) men fördelarna är också tydliga: rättigheter sätter på fokus på det universellt mänskliga hos de (grupper) som tillskrivs dem, t.ex. barn, våldsutsatta kvinnor, personer med handikapp.

tuationen). Att dessa unga är den öppna fritidsverksamhetens målgrupp framför andra verkar det råda enighet kring. Om "främjande" innebär att ungdomarnas egna initiativ ska dominera fritidsverksamheterna, att verksamheten blir nischad, men att grupper av ungdomar själva definierar vad nischen ska vara (för dem), stöter man då inte bort ungdomar med expressiv livsstil? Erfarenheterna från Meets och "Tekannan" tyder på att det finns en sådan risk. De nya hybridverksamheterna (t.ex. Fryshuset i Stockholm och Bryggeriet i Malmö) bygger istället på nischad verksamhet där inriktningen är förutbestämd och anpassad till ungdomar från familjer med lite kulturellt kapital (i kontrast till "det etablerade samhället"), t.ex. att genom använda personliga erfarenheter av hederskulturer (sharaf hjältar) eller gängkriminalitet (lugna gatan); skateboard (anti-konkurrens och därigenom kontrast till idrottsrörelsen), musik (speciellt hip-hop) etc. Kanske är en sådan medveten inriktning nödvändig om verksamheterna ska attrahera ungdomar från familjer med relativt lite kulturellt och ekonomiskt kapital.

Ett problem när det gäller att bedöma hur väl nyare former av fritidsverksamheter som Fryshuset och Bryggeriet, men även de numera inte särskilt nya verksamheterna av typen "ungdomens hus", lyckas attrahera ungdomar vars föräldrar har låg position i samhället, är att vi inte vet vilka grupper av ungdomar som besöker dessa verksamheter, och inte heller hur de rekryteras till verksamheterna där.

8.2 Fältets karaktär

Är det fält för delvis offentligt finansierade fritidsverksamheter riktade till unga som jag beskrivit i denna text ett autonomt fält? Betyder det i så fall att yrkesgrupper på detta fält är professionella? Dessa två frågeställningar liknar varandra, men skiljer sig åt i vad de ställer i fokus: erkännandet mellan olika aktörer och de produkter som dessa aktörer producerar respektive specifika yrkesgruppers ställning i samhället (fritidsledare, fritidsledarlärare, universitetslärarna inom "fritidsvetenskap", förvaltningschefer inom kommunerna, entreprenörerna inom hybridorganisationer som Fryshuset och Bryggeriet).

Det är uppenbart att det finns en kärna av institutioner och intellektuella som i sina olika miljöer (fritidsledarskolorna, universiteten (Skellefteå/Luleå, Lund samt Malmö), internt i kommunerna (i många kommuner), i relation till den kommun man har verksamhet i (t.ex. Fryshuset i Stockholm, Ungdomssatsningen i Göteborg och Bryggeriet i Malmö), inom ungdomsstyrelsen (fritidspolitik är dock enbart ett av flera områden för Ungdomsstyrelsen) å ena sidan utvecklat en syn på vad som gör "fritidsverksamheter" bra, och att denna kärna omfattar "främjande"-perspektivet, vilket talar för fritidsfältets autonomi. Å andra sidan är det också tydligt att dessa aktörer tvingas kämpa för att befästa eller rentav behålla sin position i dessa miljöer, till exempel verkar två av de tre universitetsutbildningorterna riskera att förlora sina utbildningar (eller delar av dem), vilket bör tolkas som att universitetsnivån inte erkänner fritidsfältet som ett tillräckligt värdefullt fält, vilket jag tolkar som att fritidsfältet inte har särskilt hög status på den politiska nationella nivån.

Fritidsforum, KEKS, Nackanätverket och Hans-Erik Olsons företag fritidsvetarna, har

kanske en annorlunda situation i kraft av att vara något som jag vill beskriva som den intellektuella kärnan i fältet.

Ett annat tecken på att fältets autonomi är begränsad är att politikerna, både på den kommunala men kanske mer tydligt på den nationella nivån, inte verkar ha accepterat en främjande målsättning för fritidsverksamheterna riktade till unga, i samma utsträckning som kärnan på fältet. Jag har dock funnit tecken på motstånd från fältet att överta nationella politikens förebyggande synsätt, i själva formuleringen av det politiska underlaget som låg till grund för ungdomsstyrelsens förebyggande/främjande satsning. Utan att ett sådant motstånd hade det kanske istället blivit en förebyggande satsning.⁵

8.2.1 Aktörer i marginalen

Många aktörer som arbetar både professionellt och ideellt med ungdomars fria tid har bara nämnts i förbigående i den här rapporten: socialtjänsten, studieförbunden och idrottsrörelsen är kanske de viktigaste exemplen, om man räknar antalet timmar som de "omsätter". Med vilken rätt har jag definierat dem som "aktörer i marginalen"?

Mitt argument för detta är att utifrån de texter som jag studerat så är inte "människors fria tid" det begrepp som genomsyrar deras sätt att beskriva sina verksamheter.⁶ Genom att antingen vara specialinriktade på en bestämd fritidsverksamhet (i studieförbundens fall är det musik när det gäller ungdomar, och idrottsföreningarnas fall är det den eller de idrotter som utövas och tränas i föreningen i fråga) eller betrakta fritiden som ett medel för kontroll (socialtjänstens kontaktpersoner) lämnar dessa i praktiken de fundamentala frågorna kring vad fritiden "egentligen" innebär i människors liv, och hur man bör avgöra vad man ska ägna sin fria tid åt, eller vad som gör en fritidsverksamhet bra (GMC).

Studieförbundet ABF finns med som en medaktör i både Fryshuset och Stapelbäddsparken. Enligt Ronny Hallberg var anledningen till att ABF samarbetar med Bryggeriet om Stapelbäddsparken helt enkelt att den politiska ledningen i Malmö önskade det, inte att ABF aktivt sökt samarbete med Bryggeriet, som ju tog initiativet till Stapelbäddsparken.

Organisationen KFUM är moderorganisation till både Fryshuset och Bryggeriet, men intervjuerna med Ancha Liljeander och Ronny Hallberg ger vid handen att det inte har någon större praktiskt betydelse.

Det de aktörer som bedriver öppen, det vill säga generell snarare än nischad eller specialinriktad, fritidsverksamhet som tenderar att göra fritidsbegreppet till huvudsaken, och därmed ingå i kamper om hur det ska tolkas och användas, eller med andra ord utgöra fritidsfältets kärna.

⁵Inte heller främjande perspektivet är något helt självständigt påfund, utan istället delvis inspirerat av ett annat fält: hälso-, eller folkhälsofältet. Men som jag tidigare varit inne på finns det åtminstone två varianter på främjande perspektivet, vara bara den ena är primärt intresserad av friskfaktorer, den andra strömningen innebär att man sätter fritidsverksamhetens egenvärde i första rummet.

⁶För socialtjänstens del bygger jag det på intervjun med Torbjörn Forkby och på en granskning av socialtjänstens webbplats i Göteborg. Även när det gäller studieförbunden har jag utgått från deras webbsidor men också särskilt varit i kontakt med och fått information från ABF:s informationsansvarige.

Litteraturförteckning

- Allmänna Arvsfonden, "Åtta prioriterade områden", (2008).
- Åmark, Klas, "Öppna karteller och sociala inhägnader", i Selander, Staffan red., *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap: professionaliseringens sociala grund* (Studentlitteratur, 1989).
- Ardström, Bo J, *Att vara ledare i öppen verksamhet* (Fritidsforum, 1995).
- Börjesson, Agnes, *Flickorna och frigörelsen: Forskning om flickor och arbete med tjejprojekt* (Ungdomsstyrelsen, 1998).
- Blomdahl, Ulf & Claeson, Åsa, *Fritidsgården —dess besökare och framtid* (Fritid Stockholm Forskningsenheten, 1989).
- Boij, Anita, Metz, Anna-Karin, Edvardsson, Ingrid & Westerlund, Hugo, *Att arbeta tobakspreventivt med ungdomar. Utvärdering av tre projekt som delvis finansierats av Statens folkhälsoinstitut*, Mösseberg 2005:3 (Forskningsstation Mösseberg, 2005).
- Brante, Thomas, "Sociologiska föreställningar om professioner", i Bergryd, Ulla red., *Den sociologiska fantasin* (Rabén & Sjögren, 1987).
- Broady, Donald, *Sociologi och Epistemologi: Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin* (HLS Förlag, 1990).
- Danermark, Berth & Kullberg, Christian, *Samverkan: välfärdsstatens nya arbetsform* (Studentlitteratur, 1999).
- Första Majblommans riksförbund, "Blommande företag", <http://www.majblomman.se/Om-Majblomman/Blommande-foretag-3/>, 2008-05-19 (2008).
- Forkby, Torbjörn, "Främjande Mötesplatskulturer", i Holmgren, ss. 17–44.
- Fornäs, Johan, Lindberg, Ulf & Sernhede, Ove, *Ungdomskultur: Identitet - motstånd* (Symposion, 1984).
- Forsberg, Lena, *Att utveckla handlingskraft. Om flickors identitetsskapande processer i stallet*, Licentiatuppsats 2007:43 (Luleå tekniska universitet: Institutionen för Pedagogik och lärande, 2007).
- Hagström, Ulf, Redemo, Eva & Bergman, Lena red., *Låter sig skyddsänglar organiseras? Hälsofrämjande strategier för ungdomar i utsatta bostadsområden*, vol. 1998:41 (Folkhälsoinstitutet, 1998).

- Hallingberg, Katarina, "Låt oss bestämma —röster från 300 ungdomsprojekt", Rapport, Beredningsgruppen för Världsunngomsåret 1985 (1988).
- Hanberger, Anders, Khakee, Abdul, Nygren, Lennart & Segerholm, Christina, *De kommungranskande aktörernas betydelse*, Research reports 2005:1 (Umeå Center for Evaluation Research: UCER, 2005).
- Hanström, Mia & Eriksson, Marie, *Pärllkrokodiler om pojkverksamhet på fritidsgård* (Fritidsforum, 2004).
- Hellberg, Inga, *Studie i professionell organisation. En professionsteori med tillämpning på veterinäryrket*, Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet, Monografi nr. 20 (1978).
- Hellberg, Inga, *Professionalisering och modernisering* (Arbetslivscentrum, 1991).
- Hjern, Benny, *Samverkan som organiseringsprocess. Påverkan på organisation och system. En studie av åtta olika områden* (Socialstyrelsen, 1995).
- Holmgren, Gerhard red., *Mötesplatser för unga - aktörerna, vägvalen, politiken*, vol. 2008:2 av *Ungdomsstyrelsens skrifter*, ISSN-1651-2855 (Ungdomsstyrelsen, 2008).
- Johansson, Kjell E., *Ungdom fritid kultur* (Bo Cavefors förlag, 1976).
- Johansson, Staffan, *Ideella mål med offentliga medel* (Sober Förlag, 2005).
- Johansson, Staffan, Löfström, Mikael & Ohlsson, Östen, *Projekt som förändringsstrategi: Analys av utvecklingsprojekt inom socialtjänsten* (SNS Förlag, 2000).
- Kågesson, Per red., *Fritidsverksamhet: idéer och mål* (Albert Bonniers Förlag AB, 1972).
- Kolouh, Lidija, *Projekt Flicka*, nr. 2007:9 i *Ungdomsstyrelsens skrifter* (Ungdomsstyrelsen, 2007).
- Koutakis, Nikolaus, "Fritidsledaren är viktigast av allt", i *ibid.*, , ss. 72–96.
- Kraft, Annika, Kristiansson, Monika, Rehn, Agneta, Lelinge, Balli, Dahlbeck, Per & Ursberg, Maria, "Förslag till lärarutbildning inom Den Fria Tidens Pedagogik vid enheten Lek Fritid Hälsa", <http://www.mah.se/upload/LUT/Enheter/LFH/FTL/Fp%20-%20rapport%20041021%20klar.doc> (2004).
- Löf, Arne, "Fritidsverksamhet: idéer och mål", i Kågesson, kap. Kommunal fritidsverksamhet, ss. 9–26.
- Lebeda, Charlotte & Trondman, Mats, "TekannanFrån fritidsgård till ungdomens hus. Den avsiktliga inkluderingens och den oavsiktliga exkluderingens logik", Rapport 1, Centrum för kulturforskning, Växjö universitet (2001).
- Lindström, Lisbeth, *Fritidssektorn —En statlig utmaning*, Licentiatuppsats 2006:46 (Luleå tekniska universitet: Institutionen för Pedagogik och lärande, 2006).

- Lindström, Lisbeth, "Kommunala mål i en ny tid?" i Holmgren, ss. 242–260.
- Nyberg, Camilla, "En jämställd kultur- och fritidsverksamhet?" i Nyberg, Riv reviren och realisera ungdomspolitiken.
- Nyberg, Camilla red., *Riv reviren och realisera ungdomspolitiken: Nio inlägg i Kultur- och fritidsdebatten* (Svenska Kommunförbundet, 1996).
- Nyberg, Camilla, *Kultur och fritid-för vem?*, Kommunerna och jämställdheten, ISBN-91-7345-050-2 (Svenska Kommunförbundet, 1998).
- Olsson, Hans-Erik, *Staten och ungdomens fritid: kontroll eller autonomi?*, Arkiv avhandlingsserie:10 (Arkiv, 1992).
- Olsson, Hans-Erik, *Fritidsvetenskaplig utbildning. Ett internationellt perspektiv*, vol. 9 av *Fritidspolitiska studier* (Institutet för Fritidsvetenskapliga Studier, 1997).
- Olsson, Hans-Erik, *Ny start för fritidssektorn: ett försök till en fritidsvetenskaplig syntes*, *Fritidsvetenskapliga studier:10* (Institutet för fritidsvetenskapliga studier, 1999).
- Regeringen, "[Budgetproposition 2004/2005](#)", (2004).
- Söderman, Ingela Alm, "[Ungdomsprojekt X ingen succé](#)", *Uppsala Nya Tidning* (2008), publicerad: 2008-02-05.
- Sahlin, Ingrid, *Ungdomsprojekt: retorik och praktik* (Fritzes, 1992).
- Sahlin, Ingrid red., *Projektets paradoxer* (Studentlitteratur, 1996).
- Sahlin-Andersson, Kerstin, "I styrbarhetens utmarker", i Sahlin, *Projektets paradoxer*.
- Sarnecki, Jerzy & Ekman, Lena, *Vad skall vi ha gårdarna till? En bok om mål och metoder i ungdomsarbetet på fritidsgårdar* (Stockholm: LiberFörlag, 1978).
- Schlytter, Astrid & Kanakura, Liv, "Elektra: Ett projekt mot hedersförtryck och våld", Rapport, Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet (2006).
- Selander, Staffan, "Okänd", i Selander, Staffan red., *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap: professionaliseringens sociala grund* (Studentlitteratur, 1989).
- SOU 1991:12, "Ungdom och makt: Om ungdomars delaktighet, inflytande och jämlikhet på 1990-talet", (1991).
- Stockholms Stad, "[Avtal mellan Stockholms stad och Stiftelsen KFUM Söder Fryshuset](#)", Utlåtande 2008: RI+VII+VIII (Dnr 329-4362/2007) (2008).
- Svenneke, Diana Pettersson & Havström, Mats, *Fritidsledares tysta kunskap* (Fritidsforum, 2007).
- Svenska kommunförbundet, "[Om kultur- och fritidssektorerna - Kostnader](#)", <http://www.skf.se/artikel.asp?A=5018&C=387>, 2008-04-02 (2004).

- Svensson, Kerstin, "Inblick i verkligheten: Praktik och strategi inom socialtjänsten", Rapport 7, Ungdomsstyrelsen (2007).
- Tebelius, Ulla & Österlind, Helena, "Fritidsledares syn på kompetensutveckling", Rapport 2004:2, LTU Skellefteå: Fritidsvetenskapligt forskningscentrum (2004).
- Trondman, Mats, "Det är något särskilt med jobbetDen solidariska underordningens logik. Ett kultursociologiskt ode till en fritidsledare", i Berggren, Leif red., *Fritidskulturer* (Studentlitteratur, 2000).
- Ungdomsråd, Statens, *Ej till salu* (LiberFörlag, 1981).
- Ungdomsstyrelsen, "Delaktighet och information för ungdomar - en uppföljning av europeiska kommissionens vitbok 'nya insatser för Europas ungdom'", (2005).
- Ungdomsstyrelsen, "Förebyggande ungdomsarbete och drogfria mötesplatser - Förslag på hur förebyggande och främjande ungdomsarbete kan stärkas", (2005).
- Ungdomsstyrelsen, "Ungdomsstyrelsens Strategiska plan 2005-2008", (2005).
- Ungdomsstyrelsen, "Pressmeddelande 2007-12-18", (2007).
- Ungdomsstyrelsen, "Tips för dig som arbetar i projekt", (2008).
- Utbildningsplan, "Gemensam utbildningsplan för Fritidsledarutbildning i Sverige: Styrdokument för lokal utbildningsplanering", Fritidsledarskolorna —Folkhögskolor i samverkan (2000).
- Vedung, Evert, *Utvärderingsböljans former och drivkrafter*, nr. 2003:1 i Finsoc Working Papers (National research and development Centre for Welfare and Health (STAKES), 2003).
- Viirman, Ants, "Ungdomspolitik - vad är det?" i Nyberg, Riv reviren och realisera ungdomspolitiken.
- Wahlström, Tommy, "Arbeta med fritid: En handbok i planering, program- och projektarbete", i Wahlström, Tommy red., *Arbeta med fritid: En handbok i planering, program- och projektarbete*, kap. Projektadministration, ss. 75–88 (Natur och Kultur, 1977).
- Wijkström, Filip, Einarsson, Stefan & Larsson, Ola, *Staten och det civila samhället. Idétraditioner och tankemodeller i den statliga bidragsgivningen till ideella organisationer*, nr. 2004:21 i SSE/EFI Working Paper Series in Business Administration (Stockholm: Handelshögskolan, 2004).
- Wijkström, Filip & Lundström, Tommy, *Den ideella sektorn. Organisationerna i det civila samhället* (Sober förlag: Stockholm, 2002).
- Wollnert, Camilla Thorn, *Att arbeta med kultur och fritid: En studie av professioner i förändring* (Sveriges Kommuner och Landsting, 2003).